

1

00:00:06,850 --> 00:00:06,850

Ja?

2

00:00:06,850 --> 00:00:06,850

Ja.

3

00:00:06,850 --> 00:00:07,530

Er brandt een lichtje.

4

00:00:07,530 --> 00:00:08,030

Er brandt een lichtje.

5

00:00:08,030 --> 00:00:08,030

Hallo Paul.

6

00:00:08,030 --> 00:00:08,030

Dag Selma.

7

00:00:08,030 --> 00:00:08,030

Jij bent Paul Hellman.

8

00:00:08,030 --> 00:00:14,900

Ik ben Paul Hellman en ik ben geboren op zes maart 1935 in Rotterdam. en eh

9

00:00:14,900 --> 00:00:19,660

En de dag staat vandaag in het teken van een bijzondere vondst.

10

00:00:19,690 --> 00:00:27,198

Een wonderlijke vondst, eh, die ik gister heb gedaan in het eh Nationaal Archief in Den Haag, waar ik

11

00:00:27,198 --> 00:00:34,632

eh inzage kon krijgen in de dossiers van eh een mij onbekende boer van wie ik de laatste maanden het

12

00:00:34,632 --> 00:00:42,438

nodige heb eh gehoord van mensen die eh bekend waren met het feit dat mijn vader in Lunteren in de oorlog

13

00:00:42,438 --> 00:00:50,095

ondergedoken zat. En via via via eh heb ik steeds meer ook over deze landbouwer gehoord, dat-ie eh zeer

14

00:00:50,095 --> 00:00:57,529

fout was en verschillende mensen die ik heb gesproken in mijn onderzoekje, als ik het zo mag noemen,

15

00:00:57,529 --> 00:01:05,038

die zeiden dat deze boer naar alle waarschijnlijkheid degene was die mijn vader verraden heeft aan eh

16

00:01:05,038 --> 00:01:12,546

de politie, aan de Duitsers dus eigenlijk. Dus ik had een brief geschreven naar het Nationaal Archief

17

00:01:12,546 --> 00:01:19,980

met zijn naam en ik had alles over hem opgezocht, zijn geboortedatum, of ik inzage kon krijgen in de

18

00:01:19,980 --> 00:01:27,414

dossiers. Heb ik gisteren, was het zover en toen ben ik daar gaan zitten en eh in een uur of twee al

19

00:01:27,414 --> 00:01:34,774

die papieren doorgelezen en gekeken en ik merkte al gauw dat ik op eh dood spoor kwam, althans, wat

20

00:01:34,774 --> 00:01:42,357

mijn vader betreft. Die man was eh ontegenzeggelijk helemaal fout, maar eh ik kreeg niet de indruk dat

21

00:01:42,357 --> 00:01:49,717

hij mensen verraden zou hebben of iets dergelijks. Dus het was niet de man naar wie ik op zoek was.

22

00:01:49,717 --> 00:01:57,151

Dus ik was al bijna weer klaar met eh het doorkijken van die mappen, tot ik op het laatst een héél

23

00:01:57,151 --> 00:02:04,734

klein miniem eh briefje zag, kennelijk gescheurd uit een oud agendaatje, van na de oorlog, waar iemand

24

00:02:04,734 --> 00:02:12,168

op had gepend een paar belangrijke feiten die hij kennelijk wilde doorgeven aan de autoriteiten. Het

25

00:02:12,168 --> 00:02:19,602

was 1945 toen, en dat ging over iemand die ik niet kende geloof ik, maar ook over eh de boer bij wie

26

00:02:19,602 --> 00:02:27,779

mijn vader eh ondergedoken was, C. Brouwer. Zag ik opeens staan en had ik gevoel dat ik opeens een stroomstoot

27

00:02:27,779 --> 00:02:35,139

kreeg toen ik dat op op 't laatst op een heel klein raar briefje zag staan. En daar stond bij dat

28

00:02:35,139 --> 00:02:42,573

die man eh was opgepakt eh, verraden was door een buurman en dat de onbekende Jood, of De Jood stond

29

00:02:42,573 --> 00:02:50,156

er in dit geval, De Jood, die bij hem in huis was, ook opgepakt was op diezelfde dag. En eh de man die

30

00:02:50,156 --> 00:02:57,665

hem verraden had die stond er met naam en toenaam bij, ik weet niet of ik die naam nou moet noemen of

31

00:02:57,665 --> 00:03:05,024

niet, maar goed, die naam stond erbij. Dus nu opeens wist ik voor het eerst in mijn leven dus eh na

32

00:03:05,024 --> 00:03:12,607

me, praktisch zeker wie, wie het was. En er was een ander briefje dat er kennelijk aan vastgehecht was

33

00:03:12,607 --> 00:03:20,116

bij dat ene briefje wat ik net vertelde, zat een ander briefje bij eh, en dan een paperclip en je zag

34

00:03:20,116 --> 00:03:27,550

nog de roestplekjes van de paperclip op beide briefjes, daarom wist ik dat ze aan elkaar vast hadden

35

00:03:27,550 --> 00:03:35,133

gezet en daar stond op eh was een briefje aan de politie: gelieve landbouwer zus en zo en landbouwer

36

00:03:35,133 --> 00:03:42,641

die en die, die twee landbouwers, die eerste landbouwer die voor mij dus, die het niet was, en de man

37

00:03:42,641 --> 00:03:50,298

die eh nu duidelijk in beeld was gekomen als de verrader, dat die, eh, gelieve die aan te houden, stond

38

00:03:50,298 --> 00:03:57,732

erbij. Dus nu weet ik wie eh mijn vader dus verraden heeft en een uur geleden of minder nog, ging de

39

00:03:57,732 --> 00:04:05,092

telefoon en weer het Nationaal Archief, die hebben inmiddels de dossiers opgezocht van deze man, en

40

00:04:05,092 --> 00:04:12,601

volgende week ga ik daar naartoe en dan eh kan ik dus zien in die dossiers eh wat het voor man was en

41

00:04:12,601 --> 00:04:20,183

waar ik erg eh benieuwd naar ben, of mijn vader daarin met name ook genoemd wordt, wat ik wel aanneem,

42

00:04:20,183 --> 00:04:27,617

en of hij daarvoor, voor dit feit daadwerkelijk veroordeeld is en voor hoelang. En dat is natuurlijk

43

00:04:27,617 --> 00:04:34,977

toch voor mij wel een heel belangrijk gegeven. En dan, om, de cirkel rond te krijgen om het zo maar

44

00:04:34,977 --> 00:04:43,006

te zeggen. Dat ik het eindelijk nu, na 66 jaar ongeveer, eh na afloop van de oorlog weet. Dat is krankzinnig

45

00:04:43,006 --> 00:04:50,440

natuurlijk eh, maar ten eerste weet ik nu sinds kort waar mijn vader zat, ik weet precies wie hem eh

46

00:04:50,440 --> 00:04:57,800

opgepakt hebben, daar kan ik misschien later nog wat over vertellen. En eh nu wat dat misschien wel

47

00:04:57,800 --> 00:05:03,078

al, allerbelangrijkste is, wie hem écht daadwerkelijk verraden heeft.-

48

00:05:03,290 --> 00:05:09,589

En ik wil toch heel graag weten wat voor straf zo iemand gekregen heeft. Ik weet niet of hij daarvoor

49

00:05:09,589 --> 00:05:16,201

dus, nogmaals, daarvoor bestraft is of voor andere feiten misschien. Of misschien is-ie wel vrijgesproken.

50

00:05:16,201 --> 00:05:22,252

Alles is mogelijk nog, maar ik denk dat het voor mij überhaupt een heel schokkend, wat er ook de

51

00:05:22,252 --> 00:05:28,614

uitkomst zal, zal zijn, het kan natuurlijk nooit eh straf zijn die mij eh enigszins zal eh bevredigen.

52

00:05:28,614 --> 00:05:34,851

He? Stel dat-ie twee jaar vast gezeten, dan, ja, wat is twee jaar voor het vernietigen van een leven

53

00:05:34,851 --> 00:05:41,027

en van ons aller leven eigenlijk? He, doordat mijn vader gepakt is, dat heeft toch m'n hele leven

54

00:05:41,027 --> 00:05:47,077

eh een bepaalde kleur gegeven en beïnvloed. Dus eh, maar ja, misschien is het meer geweest, maar

55

00:05:47,077 --> 00:05:53,502

ook dan, ook zal zou het zeven jaar zijn, ik bedoel, ik zal er nooit mee eh m, vrede mee kunnen hebben.

56

00:05:53,502 --> 00:05:59,677

Ongetwijfeld niet, maar toch vind ik het erg belangrijk om te weten of hij daarvoor ook veroordeeld

57

00:05:59,677 --> 00:06:02,109

is en hoe ernstig het genomen is he? De

58

00:06:02,110 --> 00:06:05,020

Misschien heeft-ie wel veel meer mensen verraden.

59

00:06:05,020 --> 00:06:11,250

Het zou kunnen, het zou kunnen. Het zou ook best kunnen dat het, ik krijg de indruk van die andere

60

00:06:11,250 --> 00:06:17,354

landbouwer op wie eerst de, verdacht, eh, de verdenking rustte, dat het gewoon van die mannetjes

61

00:06:17,354 --> 00:06:23,585

waren verongelijkte eh, teleurgestelde mannen in het leven die dachten dat ze bij de NSB het beter

62

00:06:23,585 --> 00:06:29,752

zouden krijgen. De NSB stond kennelijk in die kringen bekend als een eh partij die heel goed voor

63

00:06:29,752 --> 00:06:35,920

de boeren was en dat de boeren vooral zouden beter krijgen en die eerste landbouwer, die dus niet

64

00:06:35,920 --> 00:06:42,405

de verrader blijkt te zijn, die heeft zich ook eh vrijgepleit door te zeggen dat hij maar een halfjaar

65

00:06:42,405 --> 00:06:48,509

lid is geweest van de NSB. Blijkt niet waar te zijn, maar, overigens, dat heeft-ie gezegd en dat

66

00:06:48,509 --> 00:06:54,740

hij zo teleurgesteld was in de NSB en dat ze alles niet waar maakten, hun beloften, dat-ie er toen

67

00:06:54,740 --> 00:07:00,843

mee gestopt is. Maar uit allerlei getuigenverklaringen zag ik dat hij en die andere buurman, die

68

00:07:00,843 --> 00:07:07,392

dus wel de verrader is, vaak bij elkaar kwamen en zich verlustigden in het nieuws in Volk en Vaderland,

69

00:07:07,392 --> 00:07:13,560

de NSB-krant, over hoe het allemaal eh toeging en hoe slecht het ging met de Geallieerden en daar

70

00:07:13,560 --> 00:07:19,727

genóten ze van, dan lachten ze keihard blijkbaar. En er k, waren daar ook veel bijeenkomsten van

71

00:07:19,727 --> 00:07:26,085

eh NSB-ers en andere mensen uit in die kringen en eh, nou ja, dan werd er zo gepraat over, ze hadden

72

00:07:26,085 --> 00:07:32,443

nog véél meer Hollanders moeten omleggen, dat hele zootje had eh, had eh weg moeten zijn, in 1940

73

00:07:32,443 --> 00:07:38,610

al en de Koningin erbij en de, nou allemaal dat soort verhalen dus. Dus het kan best zijn dat het

74

00:07:38,610 --> 00:07:44,778

toevallig, dat-ie het hoorde, daar in die, in die buurt dat er een of andere Jood zat en, nou ja,

75

00:07:44,778 --> 00:07:51,009

dat is er weer een minder en eh, he, misschien had-ie ook een eh, iets te vereffenen, een rekening

76

00:07:51,009 --> 00:07:57,240

te vereffenen met de boer bij wie mijn eh vader in huis was. Dat soort dingen speelden ook een rol

77

00:07:57,240 --> 00:08:03,407

hoor je altijd. Dus het kan best zijn dat-ie alleen mijn vader verraden heeft. Maar het kan óók

78

00:08:03,407 --> 00:08:09,638

zijn, natuurlijk kan dat, dat-ie wel meer op z'n kerfstok heeft, andere dingen. Natuurlijk. Het,

79

00:08:09,638 --> 00:08:11,800

het zal allemaal duidelijk worden.

80

00:08:11,800 --> 00:08:17,540

Weet je de, traject dat je vader daarna, vanuit Lunteren heeft bewandeld?

81

00:08:17,540 --> 00:08:20,690

Dat is een heel kort traject geweest, bijzonder kort traject.

82

00:08:20,690 --> 00:08:21,180

Wil je het vertellen?

83

00:08:21,180 --> 00:08:28,371

Het heeft eh nog maar twee weken geduurd, z'n leven toen, het was werkelijk een do, nou ja, dat was

84

00:08:28,371 --> 00:08:35,634

gewoon het eh het einde. Hij is opgepakt toen, dat vind ik v, heel belangrijk feit, door twee fervente

85

00:08:35,634 --> 00:08:42,754

beruchte politiemannen eh de een heet Abraham Kipp en de ander heet Rijt [slikt] en eh het rare was,

86

00:08:42,754 --> 00:08:50,017

toen ik daar iets over hoorde, toen ik die namen hoorde, voor het eerst, dat was een eh aantal maanden

87

00:08:50,017 --> 00:08:57,422

geleden, toen ik, nadat bekend werd, de nie, naam Kipp had een héél vaag belletje rinkelde er in m'n

88

00:08:57,422 --> 00:09:04,685

hoofd, maar te vaag eigenlijk. Ik ben op internet gaan kijken en toen vond ik weet niet hoeveel dingen

89

00:09:04,685 --> 00:09:11,877

over die man. Het was écht een zeer beruchte Nazi die in, in die tijd zat-ie als jonge eh politieman

90

00:09:11,877 --> 00:09:19,068

in Ede. En daar was die eh, nou ja, daar had-ie al een verschrikkelijke naam. Iedereen kende hem, hij

91

00:09:19,068 --> 00:09:26,473

drong zomaar huizen binnen, had een enorme neus ervoor en hij was een hij was een doordouwer, eh, als-ie

92

00:09:26,473 --> 00:09:33,736

iemand op straat zag lopen die er Joods uitzag dan ging-ie er meteen op af. Nu on, dat ik dat zeg moet

93

00:09:33,736 --> 00:09:40,928

ik eraan denken dat Jacques Presser, he, de bekende schrijver natuurlijk, diens vrouw [slikt] eh, die

94

00:09:40,928 --> 00:09:47,977

is één dag nadat mijn vader is opgepakt, één dag daarna, door dezelfde politieman gepakt op het

95

00:09:47,977 --> 00:09:55,169

station Ede/Wageningen. Gewoon maar omdat-ie haar zag lopen en hij vond dat ze er Joods uitzag. En ik

96

00:09:55,169 --> 00:10:02,503

heb in de archieven gelezen en dan v, ge, getuigenverklaringen van mensen dat-ie helemaal buiten zinnen

97

00:10:02,503 --> 00:10:05,280

raakte als-ie iemand zag die Joods was.

98

00:10:05,280 --> 00:10:10,294

Of dat-ie helemaal, dat-ie niet te houden was en dan ging-ie er gewoon op af en dan

99

00:10:10,294 --> 00:10:15,309

pakte-ie ze in de kraag en dat was het einde van die vrouw. Die was ook eh een paar

100

00:10:15,309 --> 00:10:20,868

weken later dood. Dus het is ongehoord! Eén dag, dus dan, dan zie je gewoon de activiteiten

101

00:10:20,868 --> 00:10:25,883

van zo'n man, he, wat-ie eh even in, in een paar dagen eh, eh bewerkstelligde. En

102

00:10:25,883 --> 00:10:29,749

eh, nou ja, de, de, ik kom nu op een z, zijspoor, maar misschien

103

00:10:29,750 --> 00:10:31,230

Maar, helemaal niet!

104

00:10:31,230 --> 00:10:35,253

Nee, omdat, dat gaat nu over die Kipp en je vroeg over die laatste twee weken van

105

00:10:35,253 --> 00:10:38,880

m'n vader, maar ik ben nu op 't spoor van die Kipp nou natuurlijk nu.

106

00:10:38,880 --> 00:10:39,180

We gaan weer terug naar je vader.

107

00:10:39,180 --> 00:10:45,457

T, terug naar m'n vader eerst? [zucht] Dat eh, nou ja, hij heeft mijn vader dus gepakt en hij is

108

00:10:45,457 --> 00:10:51,863

toen naar, met die boer, Brouwer, zijn ze in de motor met zijspan, ze waren met de motor met zijspan

109

00:10:51,863 --> 00:10:58,269

gekomen, naar die boerderij, ik weet het nu allemaal precies hoe het gegaan is, op de lunchtijd, een

110

00:10:58,269 --> 00:11:04,868

lunchtijd bij boeren is de grote maaltijd van de dag, en dat was de enige tijd dat mijn vader kennelijk

111

00:11:04,868 --> 00:11:11,338

echt overdag aanwezig was in de boerderij, hij zat overdag zat-ie in een kippenhok op het erf [slikt]

112

00:11:11,338 --> 00:11:17,808

heb ik allemaal begrepen en daar was-ie bezig met eh, ja, handvaardigheden. Hij maakte kleine broches

113

00:11:17,808 --> 00:11:24,214

van, van hout en kurk en dergelijke dingen, die waren toen in de mode, hij was erg goed in dat soort

114

00:11:24,214 --> 00:11:30,620

dingen he, het was helemaal niet zijn vak maar eh, dat had-ie thuis ook al gedaan de laatste maanden

115

00:11:30,620 --> 00:11:37,026

om nog wat geld te kunnen verdienen. En daar ook dus weer, maar toen was-ie dus op die, dat tijdstip

116

00:11:37,026 --> 00:11:43,304

voor de maaltijd aanwezig, wisten ze kennelijk, drongen opeens, wat ik nou net had verteld, zomaar

117

00:11:43,304 --> 00:11:49,710

het huis binnen, opeens waren ze daar. [slikt] En eh ik heb het uit de proces-verbalen, dit allemaal

118

00:11:49,710 --> 00:11:56,052

gelezen, ze zagen hem staan, ze zeiden 'jij bent een Jood, ga daar staan', zeiden ze tegen hem.

119

00:11:56,052 --> 00:12:02,394

Dat staat zo tussen aanhalingstekens in de verklaringen, proces-verbaal. En toen hebben ze het huis

120

00:12:02,394 --> 00:12:08,672

doorzocht en ze hebben nog wat geld gevonden van hem, ik geloof eh, nou, ik ben nou het bedrag, eh

121

00:12:08,672 --> 00:12:15,142

iets van eh, maar een paar honderd, vijfhonderd gulden geloof ik, was in die tijd nog een eh redelijk

122

00:12:15,142 --> 00:12:21,868

bedrag, het laatste wat-ie had denk ik. Hebben ze natuurlijk in beslag genomen. En ze hebben ook briefjes

123

00:12:21,868 --> 00:12:28,338

gevonden van een kind, heb ik pas later weer in een andere verklaring gehoord. En dat moeten briefjes

124

00:12:28,338 --> 00:12:34,616

van mij zijn geweest. En ik zat daar eigenlijk, dat wist ik niet, maar ontzettend vlakbij! Hij zat

125

00:12:34,616 --> 00:12:40,894

in Lunteren, maar het was de gemeente Ede, en ik zat in Ede op dat ogenblik en dat was maar, op de

126

00:12:40,894 --> 00:12:47,108

fiets, denk ik een kwartiertje of zoiets. Dat is ongelooflijk, maar goed. Ik denk ook, en dat is,

127

00:12:47,108 --> 00:12:53,642

eh, nog wel een schokkend eh feit, misschien dat hij getracht heeft een eh huis te vinden eh wat dicht

128

00:12:53,642 --> 00:13:00,112

bij mij was he? Dat hij nog op bezoek kon komen. Ik denk ook dat-ie minstens nog één keer op bezoek

129

00:13:00,112 --> 00:13:05,878

is geweest op de plek waar ik toen woonde. Maar eh, nou ja, dat is toen eh, natuurlijk eh-

130

00:13:05,750 --> 00:13:06,640

Jij was nog klein, ja?

131

00:13:06,640 --> 00:13:06,850

Hm?

132

00:13:06,850 --> 00:13:07,920

Je was heel klein.

133

00:13:07,920 --> 00:13:13,549

Nou, ik, heel klein, ik was eh vergeleken met som, sommige andere Nebenkläger was ik

134

00:13:13,549 --> 00:13:19,179

ouder he? Ik was toen eh zeven, acht, daar in het begin '43, ben ik eh, in de maart

135

00:13:19,179 --> 00:13:24,610

'43 ben ik acht geworden. Dus dat was zo zeven, het eind van m'n zevende jaar.

136

00:13:24,610 --> 00:13:26,770

We gaan terug naar je vader.

137

00:13:26,770 --> 00:13:33,520

Ja, maar goed, in elk geval, eh toen is hij dus meegenomen naar dat eh politiebureau en het eind van

138

00:13:33,520 --> 00:13:40,135

de middag zijn ze allebei van het politiebureau naar de SD overgebracht in Arnhem. En daar zijn ze

139

00:13:40,135 --> 00:13:46,683

verhoord en eh, daar wil ik niet lang over nadenken, want ik weet uit allerlei verslagen dat deze

140

00:13:46,683 --> 00:13:53,500

Kipp berucht was om eh z'n verhoormethoden en eh dat-ie bijna altijd me, mensen mishandelde en daar

141

00:13:53,500 --> 00:14:00,251

deinsde hij niet voor terug. [zucht] Maar goed, die m, boer is toen diezelfde avond vrijgelaten, wat

142

00:14:00,251 --> 00:14:06,866

mij toen heel verdacht in de oren klonk, en andere mensen ook, eh, maar later hoorde ik hij is van

143

00:14:06,866 --> 00:14:13,751

de trap gegooid, maar, toen is-ie zelf naar huis gelopen. Maar mijn vader is daar natuurlijk gebleven.

144

00:14:13,751 --> 00:14:20,501

Hij is een week ongeveer in het huis van bewaring in eh Arnhem geweest. Toen is-ie overgebracht naar

145

00:14:20,501 --> 00:14:27,454

Westerbork schraapt keel eh, waar hij ook maar één week gebleven is. En hij is toen in een strafbarak

146

00:14:27,454 --> 00:14:34,204

terechtgekomen. Dat heb ik me ook pas véél later gerealiseerd, dat dat gebeurde met mensen die eh,

147

00:14:34,204 --> 00:14:40,752

opgepakt werden als ze ondergedoken waren, dat ze voor straf in een strafbarak kwamen, of dat nou

148

00:14:40,752 --> 00:14:47,569

veel erger was dan andere barakken weet ik niet, maar ik denk toch wel. En ze hadden geen enkele kans

149

00:14:47,569 --> 00:14:50,270

om eh uitstel te krijgen of wat dan ook.

150

00:14:50,270 --> 00:14:51,070

Als je een strafgeval was, nee.

151

00:14:51,070 --> 00:14:56,162

Nee he? Daarom he, hij was een strafgeval dus. En dat heb ik me pas gerealiseerd, dat is heel dom

152

00:14:56,162 --> 00:15:01,307

ook, ik heb me eh heel lang eh het allemaal weggehouden, tijdens een excursie in, door Westerbork,

153

00:15:01,307 --> 00:15:06,295

dat wens je iemand, dat zo vertelde daar, he, iemand die ons rondleidde en dan vertelde over de

154

00:15:06,295 --> 00:15:11,387

strafbarak, liet-ie zien en zo en wat voor mensen daarin kwamen, dacht ik God, dat is dus de plek

155

00:15:11,387 --> 00:15:15,430

waar mijn vader z'n laatste dagen heeft doorgebracht bij wijze van spreken.

156

00:15:15,430 --> 00:15:20,914

Daar heeft-ie maar een week gezeten dus en toen is-ie op transport gesteld naar eh, nou

157

00:15:20,914 --> 00:15:26,461

ja, het bekende adres, naar Sobibor, en waar die onmiddellijk na aankomst natuurlijk eh,

158

00:15:26,461 --> 00:15:32,134

zoals iedereen eh vergast is. En eh, ja dat is dan het feit eh lacht schamper waar je voor

159

00:15:32,134 --> 00:15:37,744

staat natuurlijk. En het, ja, als je dat dan in verband brengt met dat kleine briefje wat

160

00:15:37,744 --> 00:15:42,219

dat in gang heeft gezet, he? Nee, dat, sorry, dat is helemaal niet waar

161

00:15:43,960 --> 00:15:45,680

Nee, dat briefje heeft het niet

162

00:15:45,680 --> 00:15:51,947

nee, het briefje heeft er niks mee te maken, maar in elk geval, door het verraad van, wat waarschijnlijk

163

00:15:51,947 --> 00:15:57,491

met dit soort, soort briefje gegaan is. Want het was dan een anonieme tip heb ik gelezen, in

164

00:15:57,491 --> 00:16:02,914

de vers, in de verhoren, de anonieme tip hadden ze gekregen van iemand uit die buurt, dus,

165

00:16:02,914 --> 00:16:08,820

maar die man die, van wie ik dan gister heb gehoord dat-ie het geweest was, die heeft dus [snuift]

166

00:16:08,820 --> 00:16:14,244

ja, ervoor gezorgd dat er een eh, een einde kwam aan het leven van mijn vader. Dus eh, ja,

167

00:16:14,244 --> 00:16:17,919

dat is een eh, natuurlijk een ondraaglijke gedachte. Maar ja.

168

00:16:17,920 --> 00:16:21,360

En dat 66 jaar na dato.

169

00:16:21,360 --> 00:16:22,900

Ja, omdat nu opeens

170

00:16:22,900 --> 00:16:22,900

Is nog steeds onverdraaglijk.

171

00:16:22,900 --> 00:16:29,105

ja, nee, dat is eh, dat is, gister was ik echt eh, echt er zeer ontdaan van. Vandaag is het alweer

172

00:16:29,105 --> 00:16:35,564

wat eh beter. Maar eh ja, dat is, als je dat eh, dan gaat er een golf toch door je heen, als je zoiets

173

00:16:35,564 --> 00:16:41,769

leest weet je wel, ja, dat, dat is, eh, wat heeft zo'n man bewogen om, om het te doen he? Om wat

174

00:16:41,769 --> 00:16:47,975

voor reden? Wat zat erachter he? Je wil, je zou zo graag de motieven eh willen weten van dit soort

175

00:16:47,975 --> 00:16:54,054

mensen. Hoe komen ze ertoe en, en dat, dat ze het doodvonnis tekenden van, van iemand he? En dat

176

00:16:54,054 --> 00:16:58,929

is, dat is zo on, dat mensen dat zomaar kunnen doen, dat is werkelijk, ja, je

177

00:16:58,930 --> 00:17:01,420

Heb je altijd willen weten waar je vader

178

00:17:01,420 --> 00:17:01,580

Nee.

179

00:17:01,580 --> 00:17:02,670

gebleven was?

180

00:17:02,670 --> 00:17:08,444

Nee. Nee. Nee. Ik heb het heel erg van me weggehouden altijd en ik, ik, ik heb een soort, ik begrijp

181

00:17:08,444 --> 00:17:14,219

achteraf ook niet hoe het me gelukt is, ja, ik wist het natuurlijk wel, ik wist dat-ie in Sobibor eh

182

00:17:14,219 --> 00:17:19,994

terecht was gekomen en eh, dat, en een aantal jaren na de oorlog hebben wij zo'n briefje gekregen,

183

00:17:19,994 --> 00:17:25,711

die heb ik allemaal in eh, ook in mapjes liggen, die briefjes, van die hele klungelige briefjes die

184

00:17:25,711 --> 00:17:31,832

getikt zijn op eh doorzichtige papiertjes met tikfouten en zo, he, gewoon een eh, een of andere verklaring

185

00:17:31,832 --> 00:17:37,722

namens het Rode Kruis geloof ik, en eh dus ik, die Sobibor, die naam heb ik natuurlijk wel eh in m'n

186

00:17:37,722 --> 00:17:43,439

hoofd gehad, maar het zei me toen ook nog helemaal niks. Je hoorde er nooit over, het was een soort

187

00:17:43,439 --> 00:17:49,676

plek eh, andere mensen hadden tenminste nog een plek, weet je, waar hun ouders of wie dan ook ge, heengegaan

188

00:17:49,676 --> 00:17:55,566

waren die iedereen kende he? Auschwitz of eh al die, a, maar dit was nog, ook nog iets wat nog niemand

189

00:17:55,566 --> 00:17:59,319

wa, had er ooit van gehoord, en je hoorde er ook nooit iets over.

190

00:17:59,320 --> 00:17:59,320

Dat zei jullie allemaal niks.

191

00:17:59,320 --> 00:18:01,620

Het zei helemaal niks, Sobibor, dat was toen, in die eerste jaren helemaal volkomen onbekend.

192

00:18:01,620 --> 00:18:02,090

Had je

193

00:18:02,090 --> 00:18:03,430

Het was een soort

194

00:18:03,940 --> 00:18:04,600

had je een Auschwitz beeld erbij?

195

00:18:04,600 --> 00:18:10,702

Ja, nou niet meteen, mja, toen het écht, ik wist natuurlijk, eerst had ik gehoord, mijn vader was

196

00:18:10,702 --> 00:18:16,930

in een kamp overleden, dat was zo'n verhullende term en dan heb je alleen maar heel vaag beeld, ik

197

00:18:16,930 --> 00:18:23,344

had er toen nog niet echte concrete beelden bij toen ik het hoorde. Het was, hoorde ik van mijn moeder,

198

00:18:23,344 --> 00:18:29,820

ik had het al vermoed, maar mijn moeder kwam op bezoek bij de mensen bij wie ik ondergedoken had gezeten

199

00:18:29,820 --> 00:18:36,047

in, in '45, kwam ze langs en toen beve, werd het bevestigd, het, wat ik al eigenlijk, al wist, dat

200

00:18:36,047 --> 00:18:42,337

hij dood was natuurlijk. Had ik al, eigenlijk al eh wel begrepen. Hoewel het nooit met zoveel woorden

201

00:18:42,337 --> 00:18:48,564

was gezegd. Maar ik had wel begrepen, ik had dus opgevangen dat-ie opgepakt was, had ik eens opge eh

202

00:18:48,564 --> 00:18:54,854

vangen. Was niet voor mijn oren bestemd, maar je weet hoe kinderen, die merken natuurlijk toch dingen

203

00:18:54,854 --> 00:19:01,019

die eh, niet voor hen bestemd zijn eh, dat eh, horen ze natuurlijk toch. Dus ik had eh, nou ja, dan

204

00:19:01,019 --> 00:19:07,246

denk je natuurlijk toch hij komt misschien nog terug in die eerste maanden, maar hij kwam natuurlijk

205

00:19:07,246 --> 00:19:13,349

niet terug, dus ik wist het eigenlijk wel. Dus ik nam dat eigenlijk voor kennisgeving aan. [zucht]

206

00:19:13,349 --> 00:19:19,514

En eh, ik wilde alleen maar terug naar mijn moeder, maar dat eh ging toen allemaal niet, voorlopig,

207

00:19:19,514 --> 00:19:25,804

dus ik bleef bij die mensen nog twee jaar nog, nog 2½ jaar eigenlijk. En eh toen was voor mij Polen,

208

00:19:25,804 --> 00:19:31,969

ik wist dat het in Polen was dat wel, ergens in het oosten was het allemaal gebeurd, een soort, ja,

209

00:19:31,969 --> 00:19:38,320

een donkere plek waar mensen zomaar, ja, waar de meest vreselijke dingen, maar ik had er geen concrete

210

00:19:38,320 --> 00:19:41,310

beelden van, een verdwijnpunt was het eigenlijk.

211

00:19:41,310 --> 00:19:41,310

Hmhm.

212

00:19:41,310 --> 00:19:47,143

En toen die naam Sobibor erbij kwam, ja, dat toen, tegen die tijd had ik al beelden van

213

00:19:47,143 --> 00:19:53,179

eh, van kampen gezien. Uit tijdschriften natuurlijk. Dat heb ik ook in dat boek geschreven

214

00:19:53,179 --> 00:19:59,147

geloof ik eh, dat eh, ik was toen in huis bij de familie Toonder en die hadden een enorme

215

00:19:59,147 --> 00:20:03,640

leesportefeuille met alle nieuwste buitenlandse tijdschriften erin.

216

00:20:03,640 --> 00:20:11,039

En daar heb ik op een dag gewoon maar in Life, of in Picture Post, een van de twee, eh, nou ja, die

217

00:20:11,039 --> 00:20:17,990

beelden gezien, wat natuurlijk een ongelooflijke, nou ja, toen lacht schamper ja, dan denk je

218

00:20:17,990 --> 00:20:20,540

Kan je? niet voorstellen, nee.

219

00:20:20,540 --> 00:20:30,790

Dat k, gewoon niet voor te stellen dat hij een van dat soort mensen geweest moet zijn.

220

00:20:30,790 --> 00:20:31,290

Terwijl we ook weten dat er beelden uit Bergen Belsen zijn.

221

00:20:31,290 --> 00:20:31,290

Wat zeg je?

222

00:20:31,290 --> 00:20:31,290

Het zijn beelden van

223

00:20:31,290 --> 00:20:31,290

Ja.

224

00:20:31,290 --> 00:20:31,290

Bergen Belsen. Het zijn wel

225

00:20:31,290 --> 00:20:36,068

Nee, maar, in elk geval denk je dus zoiets moet er gebeurd zijn natuurlijk he? Ja, ik bedoel,

226

00:20:36,068 --> 00:20:40,949

ik wist helemaal niets van Sobibor natuurlijk af en hoe, wat er gebeurde, dat heb je pas later,

227

00:20:40,949 --> 00:20:45,779

later in de jaren zeventig geloof ik, is er toen hier een klein golfje geweest van publiciteit

228

00:20:45,779 --> 00:20:49,530

over Sobibor. Toen is het eh, zijn er artikelen in de kranten verschenen.

229

00:20:49,530 --> 00:20:50,530

Boek, het boek van Cohen.

230

00:20:50,530 --> 00:20:55,926

Ja. Toen i, toen is het langzamerhand wel eh gekomen, maar het rare is, ik heb zo'n

231

00:20:55,926 --> 00:21:01,260

boek wel, want, ja, ik, ik durfde dat gewoon niet te gaan le, ik, krantenstukken heb

232

00:21:01,260 --> 00:21:06,974

ik nog wel gelezen, maar zo'n heel boek, ik eh, ik dacht altijd eh ja, als ik er eenmaal

233

00:21:06,974 --> 00:21:12,562

aan begin, ik dacht eh mijn leven is dan eh, ja, ik was heel bang dat ik m'n werk niet

234

00:21:12,562 --> 00:21:16,879

meer zou kunnen doen, en dat ik eh ja, als vader van kinderen en zo.

235

00:21:16,880 --> 00:21:16,880

Ja, tuurlijk.

236

00:21:16,880 --> 00:21:16,880

He?

237

00:21:16,880 --> 00:21:23,003

Ja. Laten we het hebben over je ouders. Want je hebt natuurlijk

238

00:21:23,003 --> 00:21:27,960

nog een flink aantal jaren bij ze gewoond, meer dan

239

00:21:27,960 --> 00:21:28,280

Ja.

240

00:21:28,280 --> 00:21:31,610

dan de meeste Nebenklager, omdat je wat ouder bent.

241

00:21:31,610 --> 00:21:31,990

Ja.

242

00:21:31,990 --> 00:21:32,630

Je, je hebt

243

00:21:32,630 --> 00:21:32,630

Zeven.

244

00:21:32,630 --> 00:21:34,120

bent geboren in Rotterdam.

245

00:21:34,120 --> 00:21:36,800

Ja, in '35. Ik was dus

246

00:21:38,050 --> 00:21:39,300

In wat voor

247

00:21:39,300 --> 00:21:41,380

vijf toen de oorlog

248

00:21:42,230 --> 00:21:42,470

gezin?

249

00:21:42,470 --> 00:21:47,694

Een eh, ja [grinnikt] heel klein gezin, we waren maar met z'n drieën. Maar het was een heel vol

250

00:21:47,694 --> 00:21:52,918

huis, want mijn vader wa, die eh was gek op dieren en het hele huis zat eh volgestampt met dieren,

251

00:21:52,918 --> 00:21:58,302

van boven tot onder. Eerst woonden we gewoon op een eh, e, een portiekwoning zoals dat geloof ik heet

252

00:21:58,302 --> 00:22:03,526

in Rotterdam west, maar na een aantal jaren zijn we verhuisd naar een buitenwijk. Toen was het nog

253

00:22:03,526 --> 00:22:09,176

een randgemeente, maar het werd toen al eh Rotterdam, Hillegersberg, daar hadden we zo'n eh rijtjeshuis,

254

00:22:09,176 --> 00:22:14,507

zoals dat eh gebruikelijk, toen nieuwbouwhuis, maar een rijtjeshuis met een grote zolder en de helft

255

00:22:14,507 --> 00:22:19,784

van die zolder was eh afgeschermd voor allerlei tropische vogels, kolibries, parkieten, andere, dus

256

00:22:19,784 --> 00:22:25,168

dat zie ik mijn vader altijd eh ver, eh doen, v, als ik hem, aan hem denk zie ik hem dat soort dingen

257

00:22:25,168 --> 00:22:30,446

doen. Was-ie een heel groot deel van de tijd aan bezig. En in de tuin w, liep ook van alles rond eh

258

00:22:30,446 --> 00:22:35,883

v, schildpadjes in de zomer, marmotten eh, en ik weet allemaal niet wat, we hadden een vliegende hond,

259

00:22:35,883 --> 00:22:41,267

die zat in de gordijnen. De mensen durfden haast niet meer te komen bij ons. Er waren echt mensen die

260

00:22:41,267 --> 00:22:46,598

hadden geen zin om op bezoek te komen [grinnikt], die vonden het gewoon eng. Een heremietkreeft lie,

261

00:22:46,598 --> 00:22:49,530

[grinnikt] liep er wel eens door de kamer, schijnt het.

262

00:22:51,110 --> 00:22:53,310

Zou een liedje kunnen zijn [lacht]

263

00:22:53,310 --> 00:23:00,261

[lacht] Maar da, het was echt eh, en eh, dat trok allemaal muizen aan, mijn moeder vond het verschrikkelijk.

264

00:23:00,261 --> 00:23:06,632

Het was, eerst waren ze dol op elkaar, mijn moeder is half-Joods, had een Russische Joodse vader en

265

00:23:06,632 --> 00:23:13,004

een Groningse moeder, dat is een wonderlijke combinatie, heel ingewikkeld gezin en eh zij was tegen

266

00:23:13,004 --> 00:23:19,762

de zin van haar vader getrouwd met mijn vader, die helemaal Joods was. Twee Joodse ouders uit Oostenrijk.

267

00:23:19,762 --> 00:23:26,134

Maar mijn vader was al uit Oostenrijk weg, niet vanwege eh de Nazi's, want hij was al veel eerder

268

00:23:26,134 --> 00:23:32,827

vertrokken om eh zich te bekwamen in het textiel eh vak. Zijn vader had een textielfabriek in Oostenrijk

269

00:23:32,827 --> 00:23:39,135

en dan was het idee dat hij als oudste zoon dat voort moest zetten, wat een raar eh idee was, want

270

00:23:39,135 --> 00:23:45,442

inmiddels, zeker tegen de latere jaren dertig in die mi, liep die fabriek helemaal niet meer goed,

271

00:23:45,442 --> 00:23:51,814

maar, ja. Op een of andere manier zat-ie niet helemaal op dat spoor, hij had er kennelijk niet meer

272

00:23:51,814 --> 00:23:58,121

de moed om eh z'n spoor te verleggen. Hij had eigenlijk bioloog moeten worden. Maar eh, dat kwam

273

00:23:58,121 --> 00:24:04,622

er niet meer van, dus hij, vanuit Engeland, waar die eerst was, is-ie naar Rotterdam gekomen. En daar

274

00:24:04,622 --> 00:24:11,186

was hij eh op een kantoor van een textiel im- en exportfirma, een relatie van zijn vader, om zich daar

275

00:24:11,186 --> 00:24:17,623

verder in dat vak te bekwamen. En het huwelijk van mijn ouders was eerst heel goed, denk ik, dan zie

276

00:24:17,623 --> 00:24:24,252

je allemaal ontzettende prachtigste foto's, hij maakte echt fantastische foto's. Ik heb er allemaal

277

00:24:24,252 --> 00:24:30,688

v, lang na de oorlog, allemaal teruggevonden door een toeval. En eh maar later, eh, schijnt het, heb

278

00:24:30,688 --> 00:24:37,124

ik, heb ik nooit zo bewust gemerkt van nou, van iedereen later gehoord, ook van mijn moeder, dat het

279

00:24:37,124 --> 00:24:44,204

huwelijk eigenlijk eh slecht ging eh in de oorlog. Mijn moeder zag het allemaal aankomen, was een zwartkijker,

280

00:24:44,204 --> 00:24:50,833

ie, dat vond iedereen ook van haar, dat ze alles zo somber zag en altijd maar de zwarte kant van alles,

281

00:24:50,833 --> 00:24:57,205

maar ze had volkomen gelijk, helaas. Dus dat was een van de spannings eh oorzaken. Mijn vader dacht

282

00:24:57,205 --> 00:25:03,641

eh misschien, ik weet het allemaal niet natuurlijk, dat Nederland eh eh onafhankelijk zou blijven of

283

00:25:03,641 --> 00:25:03,770

eh

284

00:25:03,770 --> 00:25:03,770

Neutraal.

285

00:25:03,770 --> 00:25:09,900

neutraal zou blijven, bedoel ik, ja. Maar eh later he, moet hij daarvan teruggekomen zijn, want ik

286

00:25:09,900 --> 00:25:16,469

heb brieven gevonden dat hij nog kort voor de inval, de maanden daarvoor althans, [slikt] eh nog fervente

287

00:25:16,469 --> 00:25:23,162

pogingen deed om geld bij elkaar te sprokkelen om zijn broer te volgen, die eh net op tijd was geëmigreerd

288

00:25:23,162 --> 00:25:29,606

met vrouw en kind naar Australië. Maar net te weinig geld. En nog geprobeerd om eh dingen te verkopen,

289

00:25:29,606 --> 00:25:35,986

maar het lukte allemaal niet en zo, dus echt hartverscheurend als je zo'n brief leest, dat-ie gewoon

290

00:25:35,986 --> 00:25:42,180

heel weinig geld eh tekort had om eh weg te komen. Dat is echt verschrikkelijk, is het. Gewoon door

291

00:25:42,180 --> 00:25:48,623

geldgebrek. Dat is echt eh iets verschrikkelijks. Terwijl z'n ouders steenrijk zijn geweest, vroeger.

292

00:25:48,623 --> 00:25:54,816

Maar het geld was toen op. Mijn grootmoeder, zijn moeder, eh woonde bij ons in huis in die tijd, in

293

00:25:54,816 --> 00:26:01,072

Rotterdam. Die was uit, na de dood van haar man, was ze uit Oostenrijk weggegaan en eh bij ons komen

294

00:26:01,072 --> 00:26:07,202

wonen. Wat het, de relatie tussen mijn ouders ook niet [grinnikt] versoepeld zal hebben, want mijn

295

00:26:07,202 --> 00:26:13,333

moeder en haar eh schoonmoe, en haar eh, schoonmoeder ja, die eh konden slecht met elkaar overweg.

296

00:26:13,333 --> 00:26:19,839

Dus het zal ongetwijfeld spanningen gegeven hebben. [zucht] En eh, in '41 is zij ook gaan wonen ergens

297

00:26:19,839 --> 00:26:26,032

eh in Bilthoven, De Bilt, die streek, en later is ze ook ondergedoken in Amsterdam. En gepakt. Maar

298

00:26:26,032 --> 00:26:28,660

dat is natuurlijk weer, hangt los van ons.

299

00:26:28,660 --> 00:26:29,480

Is dat ook Sobibor?

300

00:26:29,480 --> 00:26:35,299

Nee, zij heeft in Auschwitz eh, ik heb het net toevallig, de laatste dagen iets over geschreven,

301

00:26:35,299 --> 00:26:40,816

want ik ben bezig aan een tweede boek en daar heb ik ook weer opgezocht in Amsterdam in het

302

00:26:40,816 --> 00:26:46,636

archief, Stadsarchief, en raar genoeg heb ik een persoonskaart van haar gevonden waarop precies,

303

00:26:46,636 --> 00:26:52,335

in de oorlog kennelijk, haar onderduikadressen zijn opgetekend. Dat wil ik, volkomen mysterie,

304

00:26:52,335 --> 00:26:57,912

ik kan het gewoon niet begrijpen hoe dat kan. Dan zie je precies met de datum van twee, drie

305

00:26:57,912 --> 00:27:03,368

adressen, misschien hebben ze dat uit haar gekregen toen ze d'r gepakt hebben. Ik kan me

306

00:27:03,368 --> 00:27:06,400

niet voorstellen dat haar onderduikadressen bij de

307

00:27:06,400 --> 00:27:07,280

Dan is het geen onderduiken.

308

00:27:07,280 --> 00:27:11,522

Nee, daarom, maar ze was natuurlijk een onderduikster. En zo is ze ook gepakt.

309

00:27:11,522 --> 00:27:15,330

Maar ja, goed, hoe dan, dat is een, een ander verhaal. Onbegrijpelijk.

310

00:27:15,330 --> 00:27:16,870

Je moeder was vrijgesteld van deportatie?

311

00:27:16,870 --> 00:27:17,980

Nee.

312

00:27:17,980 --> 00:27:18,370

Niet?

313

00:27:18,370 --> 00:27:25,266

Nee. Om, want, zij was half-Joods haar zusters en broer en ouders die zijn vrijgesteld, zelfs haar

314

00:27:25,266 --> 00:27:31,600

vader, omdat die getrouwd was kennelijk met een eh, met een eh volledig niet-Joods iemand.

315

00:27:32,450 --> 00:27:32,780

Ja.

316

00:27:32,780 --> 00:27:37,219

Maar omdat zij half-Joods was én getrouwd was met een volbloed Jood die regels

317

00:27:37,219 --> 00:27:41,210

waren natuurlijk volkomen krankzinnig, maar, zij moest wel onderduiken.

318

00:27:41,210 --> 00:27:43,040

En waar is jouw moeder ondergedoken?

319

00:27:43,040 --> 00:27:49,097

Zij is ondergedoken geweest eh, het grootste deel van de tijd, op een woonboot ergens in de Lek.

320

00:27:49,097 --> 00:27:55,534

En eh, en ja, ik heb haar volkomen uit het oog verloren, ik ben door mijn vader gebracht bij de mensen

321

00:27:55,534 --> 00:28:01,592

waar ik uiteindelijk eh gekomen ben uit, eerst heb ik op verschillende adressen gezeten, ik denk

322

00:28:01,592 --> 00:28:07,713

heel kort, dat is allemaal een soort vaag eh iets ge, heb ik geen goede beelden meer van, ik heb,

323

00:28:07,713 --> 00:28:14,023

ik weet dat ik Zwolle ben geweest, ik weet dat ik in Amsterdam ben geweest, waar mijn va, mijn vader

324

00:28:14,023 --> 00:28:20,333

ook was en vandaar hebben we een poging gedaan, heel pathetisch, om met anderen, een Joods echtpaar,

325

00:28:20,333 --> 00:28:26,454

de grens over te komen schraapt keel bij Tilburg en zo [slikt] naar eh, via Zwitserland geloof ik

326

00:28:26,454 --> 00:28:32,827

naar Portugal was het idee, te komen, en vandaar naar Engeland. Maar we werden al eh diezelfde nacht,

327

00:28:32,827 --> 00:28:39,074

dat we begonnen, we zijn toen eh door een gids, zijn we meegenomen in een bus, de kant van de grens

328

00:28:39,074 --> 00:28:45,195

op, vanuit Tilburg, en de gids zei eh stappen jullie hier maar uit, ik kom later bij jullie, gaan

329

00:28:45,195 --> 00:28:51,379

jullie daar en daar eh, hier je eh verstoppen in het bos en ik kom jullie halen. En we hebben daar

330

00:28:51,379 --> 00:28:57,437

gezetten, dat zie ik allemaal nog voor me is het rare, dat we daar zaten in een nattig bos en zo,

331

00:28:57,437 --> 00:29:03,495

en hij kwam natuurlijk niet terug. Dat is eh, hij was heel v, had-ie, heb ik later gehoord, heel

332

00:29:03,495 --> 00:29:10,058

veel geld gekregen, maar zijn we gevonden door een marechaussee en wonder boven wonder, een marechaussee

333

00:29:10,058 --> 00:29:16,242

van de goede kant en die heeft er een collega bij gehaald en we zijn toen ondergebracht bij mensen

334

00:29:16,242 --> 00:29:22,363

daar, die vlakbij de grens in m, in een boerderij woonden, fantastische mensen, die hebben ons eh

335

00:29:22,363 --> 00:29:28,484

verder geholpen, maar dat he, was dus helemaal afgelopen, die hele poging natuurlijk, toen. En eh

336

00:29:28,484 --> 00:29:34,541

toen zijn wij teruggegaan naar ik weet niet waarheen, in elk geval, van daar weg. En toen ben ik

337

00:29:34,541 --> 00:29:41,041

teru, op een of andere manier terechtgekomen in Utrecht, waar ik het echt verschrikkelijk heb gevonden.

338

00:29:41,041 --> 00:29:47,414

Was de duister de meest duistere periode in mijn leven, misschien maar een week, ik weet niet hoelang

339

00:29:47,414 --> 00:29:53,724

het geduurd heeft, he, misschien heeft het zich verdicht in m'n hoofd tot maar een week. Maar echt

340

00:29:53,724 --> 00:29:59,908

mensen, waar ik het verschrikkelijk vond, een vrouw, ik denk dat ze ook echt verschrikkelijk wás!

341

00:29:59,908 --> 00:30:00,539

[grinnikt]

342

00:30:00,540 --> 00:30:06,529

En die deed dan, eh, ik was waarschijnlijk heel nerveus, deed het in m'n bed en dan was ze woedend

343

00:30:06,529 --> 00:30:12,578

en eh, ik weet nog dat ik op een nacht dat ook, ook weer deed en dat ik met angst en vrees de ochtend

344

00:30:12,578 --> 00:30:18,567

eh afwachtte, weet je wel, tot zij het zou merken. En toen ben ik ook weggelopen. Toen, daar. En hoe

345

00:30:18,567 --> 00:30:24,436

ik het gedaan heb weet ik niet, maar, ik snap het, echt, sommige dingen zijn niet te begrijpen! Ik

346

00:30:24,436 --> 00:30:30,365

ben toen eh terechtgekomen bij een oudtante van mij in Bilthoven en hoe ik dat gevonden heb, ik kan

347

00:30:30,365 --> 00:30:36,354

het nog niet voor mekaar eh krijgen om dat te bedenken, hoe dat gegaan is. Maar ik weet, ik was heel

348

00:30:36,354 --> 00:30:42,164

goed in kaarten, ik wist heel goed waar alles lag, ik eh, had een hele verzameling plattegronden,

349

00:30:42,164 --> 00:30:48,033

dus ik had heel goed het land in m'n hoofd en zo. Misschien heb ik eh gewoon gelopen of had, had

350

00:30:48,033 --> 00:30:53,962

ik geld voor de bus, ik zou het niet weten, want ik had, misschien had ik het adres. En ik weet nog

351

00:30:53,962 --> 00:30:59,771

dat ik daar aankwam, bij die oudtante en mijn overgrootmoeder, was daar in huis en ik tikte op de

352

00:30:59,771 --> 00:31:05,880

eh raam. En ik zie nog dat m'n grootmoeder, d, die zag het en die dacht dat ze een spookverschijning

353

00:31:05,880 --> 00:31:12,169

zag! Die eh, deed d'r armen zo omhoog. En je, van die rare details he, en de rest ben je alle vergeten.

354

00:31:12,169 --> 00:31:18,218

Maar ze had zo'n hoorn, omdat ze doof was en dan moest in de hoorn en die oudtante van mij die riep

355

00:31:18,218 --> 00:31:24,147

in die hoorn nou, er is niks aan de hand hoor, ik b, het komt allemaal goed en ik breng hem straks,

356

00:31:24,147 --> 00:31:29,956

zal ik hem maar eh naar, he, wegbrengen naar een ander adres, of naar, ik wee, iets in die trant.

357

00:31:29,956 --> 00:31:35,886

En heel kort daarna kwam ik bij die familie eh waar ik de rest van de oorlog ben gebleven, waar het

358

00:31:35,886 --> 00:31:42,414

een paradijs was naar mijn gevoel, in het begin althans. Maar in die familie gebeurden zulke verschrikkelijke

359

00:31:42,414 --> 00:31:48,223

dingen, binnen die familie, dat dat overschaduwde voor mij later de, de hele oorlog. Daar waren,

360

00:31:48,223 --> 00:31:54,212

er was één groot drama, iemand pleegde zelfmoord, een andere deed een poging tot zelfmoord en daar

361

00:31:54,212 --> 00:32:00,081

waren, enorm verdriet in die familie. Zulke enorme dingen die voor een kind, dat ik, ja, de oorlog

362

00:32:00,081 --> 00:32:06,130

was iets wat op de achtergrond raakte eigenlijk. Dus dat heeft toen mijn eh leven in heel andere zin,

363

00:32:06,130 --> 00:32:06,609

bepaalt.

364

00:32:06,610 --> 00:32:12,670

Maar eh [kucht] je kreeg dus een nieuwe familie. Was

365

00:32:12,670 --> 00:32:12,670

Een nieuwe familie, ja.

366

00:32:12,670 --> 00:32:16,480

was het echt een nieuwe familie voor je of?

367

00:32:16,480 --> 00:32:21,085

Nee, dat, ja, ik, ik kende n, het waren volkomen vreemde mensen en ik was heel erg onder de indruk

368

00:32:21,085 --> 00:32:25,502

van die mensen en mijn vader heeft mij daar gebracht en die heeft me ook verteld, dat zijn de,

369

00:32:25,502 --> 00:32:29,967

nou, zal die zoiets hebben gezegd, het zijn bijzondere mensen [grinnikt] en je moet heel erg eh

370

00:32:29,967 --> 00:32:33,680

je aanpassen en eh heel netjes zijn en, zijn heel erg op manieren gesteld en eh

371

00:32:33,680 --> 00:32:34,250

Het waren deftige mensen?

372

00:32:34,250 --> 00:32:40,677

Waren deftige mensen. Het was een dochter van Kröller-Müller, van Helene Kröller-Müller. En

373

00:32:40,677 --> 00:32:48,051

eh hoe mijn vader, ja, mijn vader is aan het adres gekomen, heb ik later begrepen, via een gemeenschappelijke

374

00:32:48,051 --> 00:32:54,816

kennis. Zij hadden een kennis en mijn familie in Wenen die kende iemand en zo is dat eh, he, gegaan.

375

00:32:54,816 --> 00:33:01,108

Maar we ken, ik, he, ik weet zeker dat mijn vader ze ook niet kende he, maar ze hadden meteen

376

00:33:01,108 --> 00:33:07,670

een eh goede verstandhouding, dat wel. En zij eh waren erg ingenomen met mijn vader, heb ik later

377

00:33:07,670 --> 00:33:14,232

begrepen. En het is heel, achteraf vind ik het zó dapper van deze vrouw, deze dochter van Helene

378

00:33:14,232 --> 00:33:20,727

Kröller-Müller, omdat zij uit een familie komt, toevallig is net dat boek verschenen, een hele

379

00:33:20,727 --> 00:33:24,110

dikke biografie over haar, Helene Kröller-Müller

380

00:33:24,110 --> 00:33:24,110

Oh.

381

00:33:24,110 --> 00:33:29,517

is net nu verschenen, een paar weken geleden, en als je leest, die hele familie,

382

00:33:29,517 --> 00:33:34,520

eigenlijk, dat die aan de verkeerde kant opereerde zo, toch zo'n beetje.

383

00:33:34,520 --> 00:33:35,380

Hm.

384

00:33:35,380 --> 00:33:40,857

Die moeder kan je moeilijk zeggen die is de, eh, overleden helemaal aan het begin van de

385

00:33:40,857 --> 00:33:46,458

oorlog, je weet niet hoe zij zich ontwikkeld zou hebben, maar ze zag toch wel goede dingen

386

00:33:46,458 --> 00:33:51,500

in Hitler en dergelijke dingen, omdat ze heel erg van haar land hield, Duitsland.

387

00:33:51,500 --> 00:33:51,500

Ja.

388

00:33:51,500 --> 00:33:57,770

He? Verder vond ze hem een heel ordinair mannetje, maar toch, eh von, dacht ze dat er bepaalde

389

00:33:57,770 --> 00:34:04,108

dingen waren die hij goed deed en eh, ze had twee zoons die allebei fout waren bijvoorbeeld. En

390

00:34:04,108 --> 00:34:10,645

dat deze dochter hélemaal de andere kant, want behalve ik had ze nog andere onderduikers in huis,

391

00:34:10,645 --> 00:34:17,116

dat, dat had ik niet eens in de gaten! Maar die werden gepresenteerd als hulpen in de huishouding

392

00:34:17,116 --> 00:34:23,386

en dergelijke dingen. Weet je? Die zag ik dus helemaal niet als als mensen als m, zoals ik. En

393

00:34:23,386 --> 00:34:28,189

ze lieten mij paraderen als een neefje geloof ik eh uit Rotterdam of zo.

394

00:34:28,190 --> 00:34:29,640

Had ze geen man?

395

00:34:29,640 --> 00:34:35,811

Die was net overleden. Die was net in het begin van de oorlog overleden. Dus ze was een weduwe met oudere

396

00:34:35,811 --> 00:34:41,864

kinderen die aan het, al net uit huis waren of bezig waren uit huis te gaan. Toen ik er was gingen twee

397

00:34:41,864 --> 00:34:47,800

dochter trouwen, in de oorlog allebei, enorme feesten, in mijn herinnering, zo iets had ik nog nooit

398

00:34:47,800 --> 00:34:53,678

meegemaakt. En dat nog in de oorlog. De ene was, heb ik nu pas later begrepen, nu net, in '44, als

399

00:34:53,678 --> 00:34:59,967

je die foto's ziet, mensen met hoge hoeden op en prachtige gewaden aan. Alleen gingen ze op boerenkarren,

400

00:34:59,967 --> 00:35:05,961

want er waren geen auto's meer. En als je nou weet nu wat er daar gebeurde in Ede, ik ben nu, ik heb

401

00:35:05,961 --> 00:35:10,370

me nu verdiept en l, vlakbij gebeurden de meest eh verschrikkelijke dingen.

402

00:35:10,370 --> 00:35:15,694

Eigenlijk, als je eraan denkt, in '44 leefden zij nog helemaal in stijl. Deze mensen

403

00:35:15,694 --> 00:35:21,452

deden nog alles zo van eh, ze hadden een hele grote boerderij, een modelboerderij in Harskamp

404

00:35:21,452 --> 00:35:26,838

en dan zie je ook met die foto's van die trouwerij, dat allemaal eh arbeiders van die

405

00:35:26,838 --> 00:35:31,420

boerderij met petten op stonden daar zo naast en zo. He? Naast die wagens.

406

00:35:31,420 --> 00:35:31,870

Klasse bestond echt.

407

00:35:31,870 --> 00:35:38,196

Bij wijze van spreken nog echte klassen. Ja. Ja. En de, nee, de combinatie van dingen, dat is eigenlijk

408

00:35:38,196 --> 00:35:44,278

zo onbegrijpelijk! Maar ze hebben, nou ja, mijn leven gered natuurlijk. En ik heb hen eh, hun leven

409

00:35:44,278 --> 00:35:50,420

ook ver, be, krankzinnige manier in de waagschaal gesteld. Ze wilden mij ja een zo normaal mogelijke

410

00:35:50,420 --> 00:35:56,747

opvoeding geven. Dus ze hebben me eerst nog een tijdje naar school laten gaan tot ze het te eng vonden.

411

00:35:56,747 --> 00:36:03,013

Ik ben dus nooit ondergeduik, ge, gedoken geweest in de gewone zin van het woord dat ik me niet buiten

412

00:36:03,013 --> 00:36:09,647

m, kon vertonen. Ik zag er niet Joods uit vond iedereen, dus ik kon me gewoon open en bloot overal vertonen.

413

00:36:09,647 --> 00:36:15,728

Maar, ook dus naar eh, dachten ze, voor een gewone jongen, je moest naar zwemles. En die v, zwemles

414

00:36:15,728 --> 00:36:21,933

dat was het, vreselijke badmeester [slikt] in het eh zwembad in Ede, en die deed alles verkeerd op de

415

00:36:21,933 --> 00:36:28,137

eerste de beste dag. Die schopte me het water in en die eh, die merkte dat ik bang was, dacht die zal

416

00:36:28,137 --> 00:36:34,279

ik meteen ha, hardhandig lesje geven, deed mij zo heen en weer in het water en liet mij toen aan een

417

00:36:34,279 --> 00:36:40,422

eh hengel zo, en ik dacht dat dit nooit meer, dus de volgende zwemlessen eh ging ik gewoon rondlopen

418

00:36:40,422 --> 00:36:46,626

door het dorp en eh g, kwam ik na anderhalf uur terug of zo en dan, er was een raampje van de wc waar

419

00:36:46,626 --> 00:36:52,830

ik doorheen kon klimmen, maakte ik m'n haar en m'n zwembroek nat en dan kwam ik weer binnen.
Maar

420

00:36:52,830 --> 00:36:59,219

dat, na een paar weken kwam dat natuurlijk uit en toen zeiden ze, terwijl het wa, en ze waren ook streng

421

00:36:59,219 --> 00:37:05,300

hoor, wel, nu moet je gewoon gaan, dat is afgelopen, je gaat nu naar de zwemles. Toen ben ik gewoon

422

00:37:05,300 --> 00:37:11,381

in de trein gestapt naar Rotterdam ! Want dit zwembad lag gewoon naast het station en ik zag altijd

423

00:37:11,381 --> 00:37:17,893

daar die treinen langs rijden, die witte bordjes, daar zag je op, Den Haag-Rotterdam en dat was natuurlijk

424

00:37:17,893 --> 00:37:24,342

mijn stad, waar m'n hart naar uitging eigenlijk he? Ik was helemaal, dan, altijd die hang naar Rotterd,

425

00:37:24,342 --> 00:37:25,939

Rotterdam. Dat is voor mij

426

00:37:25,940 --> 00:37:25,940

Je ouderlijk huis.

427

00:37:25,940 --> 00:37:32,243

M'n ouderlijk huis en die associatie met die stad is kennelijk voor mij heel sterk, eh sterk geweest.

428

00:37:32,243 --> 00:37:38,240

Ik heb een rare irrationele band daarmee, met deze stad, daardoor. Ook doordat die gewond was, die

429

00:37:38,240 --> 00:37:44,299

stad, en kapot was geschoten en gebombardeerd. En ik denk achteraf, ja, dat is eh, psychologiseren,

430

00:37:44,299 --> 00:37:50,296

dat ik daardoor juist die liefde kreeg voor die kapotte stad en zo. Maar in elk geval, ik ben naar

431

00:37:50,296 --> 00:37:56,538

die stad gegaan door, zonder kaartje en eh verstoppend in de wc, als de eh, als de conducteur aankwam.

432

00:37:56,538 --> 00:38:02,719

Dat is allemaal gelukt en er was ook nog eh controle hier op het station, maar daar zo, eh tussendoor

433

00:38:02,719 --> 00:38:09,267

geglijpt en eh ze riepen nog en, nou ja, ik zie me dat allemaal, ik, achteraf denk je, nou dat is [grinnikt]

434

00:38:09,267 --> 00:38:15,326

gewoon een verzonnen verhaal, maar het is echt waar. Die familie die was werkelijk in álle staten,

435

00:38:15,326 --> 00:38:21,323

want die dachten m, mijn God wat is er gebeurd? En ik w, was gewoon weg! En, maar het rare was, ze

436

00:38:21,323 --> 00:38:27,504

moeten v, gedacht hebben dat ik naar Rotterdam was gegaan en ze kenden hier veel mensen in Rotterdam,

437

00:38:27,504 --> 00:38:33,624

want ze kwam er vandaan, uiteindelijk, die familie had hier gewoond en ze hadden hier veel relaties.

438

00:38:33,624 --> 00:38:39,560

En ze hebben kennelijk via via bij de politie eh zijn ze terechtgekomen en ik, de hele dag heb ik

439

00:38:39,560 --> 00:38:45,680

rondgelopen door de stad, ik ben naar Hillegersberg gegaan, heb het huis b, uit de verte gezien van,

440

00:38:45,680 --> 00:38:51,922

waar, waar wij woonden. Maar er zaten natuurlijk andere mensen in, had daar toen niets meer te zoeken,

441

00:38:51,922 --> 00:38:57,980

ben weer teruggegaan zonder, zonder kaartje in de tram, uit de tram gezet, want dat werd natuurlijk

442

00:38:57,980 --> 00:39:03,916

gemerkt en toen ben ik 's avonds eh in een eh schuilkelder eh gaan liggen om te gaan slapen. Ik

443

00:39:03,916 --> 00:39:10,220

had gewoon een eh een tasje bij me met eh misschien een appel en een boterham en verder eh een rolletje

444

00:39:10,220 --> 00:39:16,278

eh van een handdoek waar je eh zwembroek in gerold zat en zo. En toen ben ik daar gevonden door een

445

00:39:16,278 --> 00:39:22,276

politieman. Die heeft me meegenomen naar het politiebureau, het hoofdbureau van politie, achter de

446

00:39:22,276 --> 00:39:28,395

Coolsingel, waar ik een nacht eh in een kamer ben geweest eh, met een aantal andere mannen allemaal.

447

00:39:28,395 --> 00:39:34,454

En de volgende dag, en dat is nogal raadselachtig hoe dat gegaan is, is nooit helemaal opgehelderd,

448

00:39:34,454 --> 00:39:40,451

maar door een man in burger die heeft mij gewoon teruggebracht naar het huis in Ede. En die nacht,

449

00:39:40,451 --> 00:39:46,693

en daar de andere onderduikers zijn allemaal, hebben ze een, andere adressen voor gezorgd, die moesten

450

00:39:46,693 --> 00:39:52,752

allemaal weg, want ze dachten elk ogenblik kan er iets gebeuren. Dat heb ik pas veel later begrepen

451

00:39:52,752 --> 00:39:58,933

[grinnikt] ik ben dat hele oorlog, gewoon nooit begrepen, maar later, járen na de oorlog, had iemand

452

00:39:58,933 --> 00:40:04,502

mijn naam in de krant zien staan en die belde mij toen op en zei kan je me nog herinneren?-

453

00:40:04,380 --> 00:40:09,931

En tot haar grote teleurstelling zei ik nee. Weet je dat niet meer? Ik was ook in

454

00:40:09,931 --> 00:40:15,140

huis bij die mensen en toen, door jouw krankzinnige daad, moest ik toen weg.

455

00:40:15,140 --> 00:40:16,850

Maar dat wist je natuurlijk niet, dat

456

00:40:16,850 --> 00:40:17,530

Dat wist ik niet.

457

00:40:17,530 --> 00:40:17,530

SpSL?

458

00:40:17,530 --> 00:40:23,931

Ik, en ik wist niet eens ook dat, dat er nog andere Joodse m, eh, mensen waren. Die waren ouder dan

459

00:40:23,931 --> 00:40:30,139

ik hoor, overigens. Veel ouder. Ik denk wel tien jaar ouder, minstens. [zucht] Maar goed, in elk

460

00:40:30,139 --> 00:40:36,735

geval eh daarna hoefde ik gelukkig nooit meer naar zwemles, dus ik had mijn eh doel bereikt, in zekere

461

00:40:36,735 --> 00:40:43,330

zin. En eh zo ben ik bij die mensen gebleven. Tot na de oorlog hebben zij met die mensen in de oorlog,

462

00:40:43,330 --> 00:40:49,797

op het laatst, verhuisd nog van Ede, waar ze maar tijdelijk woonden, naar hun eigenlijke l, landgoed

463

00:40:49,797 --> 00:40:56,069

in Harskamp, vlakbij een grote legerplaats, waar allemaal Duitsers zaten, dat is allemaal vlakbij

464

00:40:56,069 --> 00:41:02,342

elkaar. Is allemaal idioot, maar goed, en daar hebben we toen de rest van de oorlog doorgebracht.

465

00:41:02,342 --> 00:41:08,808

Daar ben ik nog twee jaar gebleven, na de oorlog. Want mijn moeder kwam mij dan na de, pas na zoveel

466

00:41:08,808 --> 00:41:15,016

weken, ma, misschien maanden, ik weet niet, in de zomer denk ik, had ze mij, uitgevonden waar ik

467

00:41:15,016 --> 00:41:21,224

was [slikt] en toen dacht ik, nou nu ga ik met mijn moeder mee. Want ik b, heb altijd het gevoel

468

00:41:21,224 --> 00:41:27,690

gehouden, ik ben hier maar tijdelijk en eh mijn echte familie, daar ga ik naar terug. En die mevrouw

469

00:41:27,690 --> 00:41:34,286

bij wie ik in huis was, die, bleef ik altijd mevrouw noemen, ook, en dat was e, heb ik achteraf zo'n

470

00:41:34,286 --> 00:41:40,688

spijt van, en ze zei, waarom noem je me toch geen oma, dat zou ik veel leuker vinden. En ik kon het

471

00:41:40,688 --> 00:41:43,210

gewoon niet over m'n hart verkrijgen.

472

00:41:43,210 --> 00:41:43,210

Hield je wel van haar?

473

00:41:43,210 --> 00:41:49,915

[slikt] Ja. Op een bepaalde manier, ik denk dat ik teveel ontzag voor d'r had, ik denk dat

474

00:41:49,915 --> 00:41:56,693

het een beetje [slikt], ja, hoe kan je het zeggen? Echt hele erudiete vrij deftige, tuchtige

475

00:41:56,693 --> 00:42:03,399

Duits mensen waren en misschien een bepaalde manier streng, maar ik hield toch van d'r ja.

476

00:42:03,399 --> 00:42:10,469

Ja. Ik heb ook eh, g, ontzettend meelijden met d'r gehad want die vrouw heeft natuurlijk zo'n

477

00:42:10,469 --> 00:42:15,790

verdriet gehad in die oorlog met wat er gebeurde met haar kinderen en zo.

478

00:42:15,790 --> 00:42:15,790

Twee kinderen hebben zelfmoord gepleegd?

479

00:42:15,790 --> 00:42:20,267

Eén heeft er zelfmoord gepleegd toen ik er was, die woonde al op kamers in Den

480

00:42:20,267 --> 00:42:24,575

Haag, en die kwam toen voor het weekend thuis of zoiets en eh, ik speelde in

481

00:42:24,575 --> 00:42:28,600

de tuin en ik kwam aan, ik, raar, sommige, sommige scenes heb je gewoon

482

00:42:28,600 --> 00:42:28,780

Ja.

483

00:42:28,780 --> 00:42:34,928

op je netvlies, en zei eh, zeg maar tegen mammie eh dat ik eh later kom, eh ik ga nog even een wandeling

484

00:42:34,928 --> 00:42:40,662

maken. En hij is niet meer teruggekomen van die wandeling. En toen he, hebben ze hem later in het

485

00:42:40,662 --> 00:42:46,278

bos gevonden, had-ie zich opgehangen. [zucht] Ja. En dat verdriet he, wat er toen gebeurde, ja,

486

00:42:46,278 --> 00:42:51,895

dat vergeet je natuurlijk nooit. En later, na de oorlog, een andere zoon van haar, een jongere,

487

00:42:51,895 --> 00:42:57,511

die heeft toen eh een poging gedaan daartoe. En die eh had zich eh zelf op zolder eh geprobeerd

488

00:42:57,511 --> 00:43:03,364

te verhangen, maar dat is nog op tijd eh gemerkt. En die ging toen naar een inrichting, Den Dolder.

489

00:43:03,364 --> 00:43:09,275

Waar die ook eens een keer ontvlucht is en stond-ie opeens voor het raam, terwijl we aan het lunchen

490

00:43:09,275 --> 00:43:15,069

waren, weet je wel, allemaal van dat soort scenes. En daar, daar gebeurden dingen, zoals je in de,

491

00:43:15,069 --> 00:43:20,862

ja, hoe kan je het zeggen, in romans of van televisieseries, ja, daar, een dertiendelige serie van

492

00:43:20,862 --> 00:43:24,409

kunnen maken in, van die families, wat daar gebeurde met je.

493

00:43:24,410 --> 00:43:25,830

Hoeveel meisjes waren er?

494

00:43:25,830 --> 00:43:31,491

Nou, de oudste dochter was eh al getrouwd, die woonde niet meer in huis, we gingen, één

495

00:43:31,491 --> 00:43:37,725

of twee keer op bezoek geweest en die woonde in Badhoevedorp, dat was een heel end weg natuurlijk.

496

00:43:37,725 --> 00:43:43,514

En later verhuisd naar Twente. En er was nog eh, Hetty Esther, een zusje, er waren nog drie

497

00:43:43,514 --> 00:43:49,239

in huis toen ik kwam. Drie zusjes. En twee trouwden toen, in die oorlog. En er was nog een

498

00:43:49,239 --> 00:43:55,028

jongere eh, die twee zoons dus, waar, van wie er één was dus heel ingewikkeld, maar één

499

00:43:55,028 --> 00:44:00,880

was er dus in Den Haag, één was nog in huis en drie zusjes van wie er twee gingen trouwen.

500

00:44:00,880 --> 00:44:06,733

[zucht] Dus die twee huwelijken die zijn in mijn hoofd natuurlijk tot één samengeklonterd,

501

00:44:06,733 --> 00:44:10,549

ik zie het verschil niet meer tussen die twee eh huwelijken.

502

00:44:10,550 --> 00:44:10,550

Dat is normaal.

503

00:44:10,550 --> 00:44:17,367

Dat is natuurlijk gewoon ja. En eh één ging wonen op het terrein van dat grote boerenbedrijf daar in

504

00:44:17,367 --> 00:44:24,118

Harskamp en die eh kreeg toen nog ook een kind, d'r eerste en die andere ging in Den Haag wonen met

505

00:44:24,118 --> 00:44:31,337

d'r man en dat huwelijk was ook niet goed, dat merkte je al meteen. Toch d'r hele leven met hem getrouwd

506

00:44:31,337 --> 00:44:38,556

gebleven en, maar die kwam ook vaak weer in huis, omdat er natuurlijk, in Den Haag was het veel gevaarlijker

507

00:44:38,556 --> 00:44:45,307

en minder eten, dus die was ook weer voor een heel groot deel, ook de laatste tijden, gewoon in huis.

508

00:44:45,307 --> 00:44:52,125

En de allerliefste, die heette Esther [grinnikt], dat was de jongste dochter en eh, vond ik een schat,

509

00:44:52,125 --> 00:44:59,076

dat was werkelijk zo'n leuk meisje! Ik denk dat ze toen zo eh achttien, negentien, twintig zo ongeveer

510

00:44:59,076 --> 00:45:05,761

was, omstreeks. En ja, die heeft mij leren fietsen en dat was een ontzettend leuk kind, een war, een

511

00:45:05,761 --> 00:45:12,645

warhoofd, maar een schatje. Werkelijk. En, dus, heb ik ontzettend veel aan gehad. Ja. [zucht] Ja. Later

512

00:45:12,645 --> 00:45:16,790

is zij ook eh gek geworden, dat is het gekke ook gek geworden.

513

00:45:16,790 --> 00:45:17,270

Het zit in de familie?

514

00:45:17,270 --> 00:45:21,650

Ja. Ik denk het wel. Er zit een eh kant in die familie, ja. Ja.

515

00:45:21,650 --> 00:45:25,270

Ik bedoel, het hoeft niet aangeboren te zijn, je hebt van die

516

00:45:25,270 --> 00:45:27,530

Nee, maar dat is heel wonderlijk, waar dit zo is.

517

00:45:27,530 --> 00:45:27,530

van die familie?

518

00:45:27,530 --> 00:45:34,212

Het is heel raar. En ik weet dat zij na de oorlog, kreeg ze al eh, kreeg zij al eh, hoe

519

00:45:34,212 --> 00:45:40,280

noem je dat? Eh elektroshocks bijvoorbeeld. En toen was er dus ook al iets. Ja.

520

00:45:40,280 --> 00:45:41,360

Dat kreeg je niet voor niets.

521

00:45:41,360 --> 00:45:47,097

Niet voor niets en ik weet nog dat zij, maar het was wel aan de andere kant zo'n leuk iemand,

522

00:45:47,097 --> 00:45:52,473

dat zij bijvoorbeeld ook eh, op het eind van de oorlog daar eh aan de andere kant van die

523

00:45:52,473 --> 00:45:58,030

rivieren zaten de Geallieerden al, en dat zij op een of andere manier daar met anderen, daar

524

00:45:58,030 --> 00:46:03,707

naartoe ging en zo en eh smoorverliefd is geworden op iemand. [lacht] Ik geloof een Engelsman,

525

00:46:03,707 --> 00:46:09,324

dacht ik. En eh dat werd toen uiteindelijk niks. En dat verdriet, dat is ook iets wat je niet

526

00:46:09,324 --> 00:46:14,941

zal vergeten, wat zij had. Eh, zó'n onvoorstelbaar verdriet! Zo erg dat het ook bijna niet

527

00:46:14,941 --> 00:46:20,558

meer normaal is, weet je wel, op de grond liggen en dan eh ja, kronkelen van verdriet, zoiets

528

00:46:20,558 --> 00:46:23,760

dergelijks. Wat ik m'n hoofd heb tenminste. Ja. Ja.

529

00:46:23,760 --> 00:46:30,865

Heb je nog wat, kan je nu zeggen, je bent natuurlijk in een enorm chique milieu opgevoed

530

00:46:30,865 --> 00:46:37,890

een aantal jaren, heb je daar veel aan te danken? Want je ging al naar een dorpschool.

531

00:46:37,890 --> 00:46:43,565

Ik ging daar n, na de oorlog naar de dorpschool, gewoon naar de School met de Bijbel, die eh, drie

532

00:46:43,565 --> 00:46:49,184

minuten daar vandaan was, bij wijze van spreken. En eh, ja, dat vonden zij een heel raar schooltje

533

00:46:49,184 --> 00:46:54,745

[grinnikt] eigenlijk. En toen hebben ze gedacht, daar leert-ie niks, daar le, alleen maar psalmen

534

00:46:54,745 --> 00:47:00,306

eh en zo, dat vonden ze allemaal niks, dat was echt een boerenschool. Maar eh overigens heb ik nu

535

00:47:00,306 --> 00:47:05,867

net ge [grinnikt] eh pas [grinnikt] begrepen dat die hoofd van die school, was eigenlijk ook heel

536

00:47:05,867 --> 00:47:11,543

goed, want die had ook een Joodse jongen in huis, heb ik, die heb ik net ontmoet, die jongen. Heel,

537

00:47:11,543 --> 00:47:17,276

heel, heel wonderlijk. Opstveld? die woont nou in Engeland, zijn we van de zomer even langs geweest.

538

00:47:17,276 --> 00:47:23,124

Die woonde daar in huis bij die eh dus eh, hoe dat ook, ja, die, die man heb ik eh veel onrecht gedaan

539

00:47:23,124 --> 00:47:28,685

[lacht], nooit, ik vond het een beetje eh ja, ik keek er natuurlijk ook op, op, op neer, door die

540

00:47:28,685 --> 00:47:34,647

mensen, weet je wel, die wisten dat waarschijnlijk nog niet eens en eh, is echt daar zo'n boerenschool

541

00:47:34,647 --> 00:47:40,266

weet je wel, want a, ik was de enige gewoon met schoenen aan, weet je wel, anderen hadden allemaal

542

00:47:40,266 --> 00:47:45,884

klompen, ik voelde me ook echt een buitenstaander. Ik werd er ook eh, omdat ik rood haar had, werd

543

00:47:45,884 --> 00:47:51,560

ik verschrikkelijk eh nou ja, eh gepest he, of nageroepen. Maar dat was een soort lot wat je gewoon

544

00:47:51,560 --> 00:47:57,236

dragen eh moest. Ja, in dat soort eh boerendorpen, iedereen die een beetje anders was, he, die werd

545

00:47:57,236 --> 00:48:03,026

er meteen uitgehaald natuurlijk, ik was natuurlijk anders dan zij in alle opzichten. En met dat rooie

546

00:48:03,026 --> 00:48:08,759

haar, dat eh, ik voelde me echt getekend, als een getekende eigenlijk he? Gewoon zichtbaar getekend.

547

00:48:08,759 --> 00:48:14,320

Ja. En in Apeldoorn hebben ze na een, na een, ik denk dat ik daar ik weet niet hoelang, misschien

548

00:48:14,320 --> 00:48:20,053

heb ik toch nog wel ruim een jaar gezeten op die school, maar toen later naar Apeldoorn. Want ik ben

549

00:48:20,053 --> 00:48:25,786

tot eind '47, zolang heeft het geduurd, bij deze mensen gebleven. Die afwikkeling heeft dus eh nog

550

00:48:25,786 --> 00:48:31,405

2½ jaar, meer dan 2½ jaar geduurd. Maar in Apeldoorn was het ple, pesten eh over. Was heel raar,

551

00:48:31,405 --> 00:48:33,240

daar w, werd dat niet gedaan. Ze

552

00:48:33,240 --> 00:48:34,640

lets grootstedelijker neem ik aan.

553

00:48:34,640 --> 00:48:38,500

lets meer, kennelijk he, dus dan is het minder, maar in grote steden wordt er

554

00:48:38,500 --> 00:48:42,510

toch ook gepest, nou, ik, maar op een of andere manier had ik daar misschien een

555

00:48:42,510 --> 00:48:46,370

andere rol, ik weet het niet, he, andere entree gemaakt. [lacht] Dat kan. Had

556

00:48:46,370 --> 00:48:49,880

ik iets bij geleerd. [lacht] In die maanden he? Zou kunnen natuurlijk.

557

00:48:49,880 --> 00:48:51,020

Maar in de oorlog heb je geen onderwijs gehad?

558

00:48:51,020 --> 00:48:55,868

Nauwelijks. Nou, nee, ik, ze hebben me heel kort naar

559

00:48:55,868 --> 00:49:00,260

een school in Bennekom gestuurd, bij die mensen.

560

00:49:00,260 --> 00:49:05,096

Ik moet in Rotterdam, zou ik denken ook nog he, ja, maar daar weet ik niets meer van.

561

00:49:05,096 --> 00:49:09,990

Ik moet toch eh met zes jaar naar school gegaan zijn he? Maar ik denk dat het zo kort,

562

00:49:09,990 --> 00:49:15,055

ik kan maar heel vaag iets herinneren, maar, en geen, onbegrijpelijk, sommige dingen zijn

563

00:49:15,055 --> 00:49:20,233

helemaal weg. Maar ik denk dat het al, hee, zo kort geduurd heeft, omdat eh Joodse kinderen

564

00:49:20,233 --> 00:49:24,160

en eh, die moesten geloof ik het hui, aparte scholen toch, of zoiets?

565

00:49:24,160 --> 00:49:24,660

Ja.

566

00:49:24,660 --> 00:49:27,895

En die waren er waarschijnlijk niet eens daar in de buurt. Die waren

567

00:49:27,895 --> 00:49:30,750

er niet. Er was een, had ik helemaal naar een stad gemoeten.

568

00:49:30,750 --> 00:49:31,340

Dat was '41

569

00:49:31,340 --> 00:49:36,288

Veel te ver. Dus dat, dat hebben ze waarschijnlijk niet gedaan. Maar ik was eh, ik kon heel

570

00:49:36,288 --> 00:49:41,345

goed lezen, dus ik las al eh veel en ik la, kranten, altijd al, ik heb allemaal, als kind al,

571

00:49:41,345 --> 00:49:47,109

haalde ik kranten, dus ik heb mezelf eigenlijk dingen geleerd denk ik. Alleen rekenen was verschrikkelijk,

572

00:49:47,109 --> 00:49:50,590

dat was werkelijk, dat is ook nooit meer echt goed gekomen hoor.

573

00:49:52,600 --> 00:49:53,170

Maar wat deed je de hele dag dan, daar?

574

00:49:53,170 --> 00:49:53,760

Waar daar, bij die mensen?

575

00:49:55,890 --> 00:49:56,070

Ja.

576

00:49:56,070 --> 00:50:02,473

Daar? Eh, ik kreeg ook taken, taken. Gaven ze mij op die, vooral, maar dat was natuurlijk na de oorlog

577

00:50:02,473 --> 00:50:08,814

op die boerderij, maar ook wel het eind van de oorlog toen we al daar zaten ook, toen zaten we in een

578

00:50:08,814 --> 00:50:15,657

ander huis op dat terrein eh dan kreeg ik taken, maar daarvoor, in Ede, daar zal ik ook wel, ja, boodschappen

579

00:50:15,657 --> 00:50:22,374

moest ik doen denk ik, en ze hadden een hond, dat was mijn allerbeste vriend, een spaniël, een zwart/witte

580

00:50:22,374 --> 00:50:28,715

spaniël, B, Billy, ging ik altijd mee uit en tochten maken en zo door de omgeving. Ik ben nooit bang

581

00:50:28,715 --> 00:50:35,118

geweest voor Duitsers, is het rare, heel raar eigenlijk, ik heb nooit het gevoel gehad ik word gepakt.

582

00:50:35,118 --> 00:50:41,396

Dat is heel gek. Maar daar ging ik dus gewoon mee door het dorp en eh van alles. Maar later moest ik

583

00:50:41,396 --> 00:50:48,114

melk halen op de boerderij en eh de kachel, zo, en de open haard, die moest ik altijd aanmaken en uithalen,

584

00:50:48,114 --> 00:50:51,629

van dat soort dingen. En eh spullen eh om te eten halen.

585

00:50:51,630 --> 00:50:52,060

Je had wel wat te doen?

586

00:50:52,060 --> 00:50:57,301

Ik had wel w, maar ik maakte veel krantjes. Ik maakte krantjes, voor huiselijk

587

00:50:57,301 --> 00:51:02,610

gebruik en voor familie na de oorlog en die stuurde ik dan naar eh kennissen en

588

00:51:02,610 --> 00:51:07,650

familieleden. Ik maakte, was helemaal weg van krantjes. [zucht] En eh, daar

589

00:51:07,910 --> 00:51:08,610

Journalist dus?

590

00:51:08,610 --> 00:51:14,202

Ik ben journalist geworden [grinnikt], ja, nee, wat die hang naar kranten is maar, ik kan me niets anders

591

00:51:14,202 --> 00:51:19,689

herinneren dat ik altijd kranten, dat er zoiets binnenkwam gewoon door de brievenbus, dat je alles daar

592

00:51:19,689 --> 00:51:25,335

kon lezen wat er in de wereld gebeurd was, dat het, heeft me altijd gefascineerd. Nog trouwens.
[grinnikt]

593

00:51:25,335 --> 00:51:30,874

Ik verheug me er elke avond, dat ik die krant uit de bus kan pakken, weet je wel. [lacht] Ik, gek genoeg

594

00:51:30,874 --> 00:51:36,201

altijd die krant, eh dat is voor mij toch, ja, ik zou niet zonder krant kunnen leven. En alle andere

595

00:51:36,201 --> 00:51:41,740

dingen, moderne dingen vind ik eh bij, vind ik minder, he, o, lezen op eh internet, al dat soort dingen,

596

00:51:41,740 --> 00:51:47,173

dat vind ik, ik moet hem toch echt heerlijk om het in je hand te hebben en, en die eh selectie die zij

597

00:51:47,173 --> 00:51:52,447

hebben gemaakt en wat belangrijk is, wat voor me, he, die, de manier waarop eh vind ik fantastisch,

598

00:51:52,447 --> 00:51:57,826

hoe die in mekaar zit, en, het, echt dat je het kan pakken. Ja, ik vind het ook belangrijk dat je het

599

00:51:57,826 --> 00:52:03,153

kan pakken, dat vind ik van mijn boek ook prettig, dat ik eh het heb samengevat al die dingen in, in

600

00:52:03,153 --> 00:52:08,693

een boek. Ja. Dat vind ik wel prettig, dat je het kan pakken. In een pakketje waar het in staat, gewoon,

601

00:52:08,693 --> 00:52:11,090

ja. Tastbaar. Misschien is dat het eigenlijk.

602

00:52:11,090 --> 00:52:11,090

Heb je veel gelezen als klein kind?

603

00:52:11,090 --> 00:52:16,863

Ja, ik las eh inderdaad veel en ik denk dat ik daardoor eh mezelf eh natuurlijk geschoold heb

604

00:52:16,863 --> 00:52:22,513

enigszins qua taal vooral. En ik was ook heel gek op aardrijkskunde, dus plattegronden, wat

605

00:52:22,513 --> 00:52:28,163

ik al zei, en eh atlassen, daar zat ik uren eh mee. Ik zat altijd met de atlas op de grond,

606

00:52:28,163 --> 00:52:33,937

ik zat altijd op de grond, dat eh [grinnikt] is het beeld wat ze van mij hebben overgehouden,

607

00:52:33,937 --> 00:52:39,649

dat ik ergens op de grond zat met ka, met eh kaarten en eh kranten. En dat ze altijd zeiden,

608

00:52:39,649 --> 00:52:45,423

nou ja, dat is toch niet normaal jo, jongen, je moet eh buiten spelen met andere kinderen, ga

609

00:52:45,423 --> 00:52:51,383

toch lekker naar buiten, weet je wel, je kent dat wel he? Dat mensen dat zeggen. Maar dat boeide

610

00:52:51,383 --> 00:52:57,281

mij kennelijk niet. Misschien was ik ook bang, ik weet het niet. Maar ik vond dat eh ontzettend

611

00:52:57,281 --> 00:53:02,993

boeiend. En eh hoe rivieren liepen, hoe treinen gingen, al die dingen, dus me, spelenderwijs

612

00:53:02,993 --> 00:53:06,470

leer je dan iets van de wereld misschien, op die manier.

613

00:53:06,470 --> 00:53:07,530

En dan

614

00:53:07,530 --> 00:53:10,550

Maar ik had wel achterstanden hoor. Ik heb het wel duidelijk gemerkt toen ik op eh

615

00:53:10,550 --> 00:53:10,690

Ja?

616

00:53:10,690 --> 00:53:15,703

vooral Apeldoorn, toen ik op school kwam. Duidelijke achterstanden, ja, zeker,

617

00:53:15,703 --> 00:53:20,653

wat rekenen, want rekenen vond ik vreselijk, dus daar, we, had ik me nooit in

618

00:53:20,653 --> 00:53:25,731

verdiept. He? Dus die die eh, die kant, de B-kant zeg maar, is eh erg, daar heb

619

00:53:25,731 --> 00:53:29,910

ik ook altijd last van gehouden eigenlijk wel, kan je wel zeggen.

620

00:53:29,910 --> 00:53:29,910

Hoezo?

621

00:53:29,910 --> 00:53:30,650

Nou, later op school

622

00:53:30,650 --> 00:53:30,650

SpSL?

623

00:53:30,650 --> 00:53:36,421

ik ben later op school, zijn wij, kwamen we bij de Toonders he, zoals ik zei, terecht en

624

00:53:36,421 --> 00:53:42,520

eh die eh hebben mij de l, laatste maanden nog van de lagere school, naar de Montessorischool

625

00:53:42,520 --> 00:53:48,488

gestuurd, daar heb ik eh mijn vrouw leren kennen, Wendelien, dat was Laren, [slikt] en toen

626

00:53:48,488 --> 00:53:54,719

gingen wij allemaal naar een hele [grinnikt] moderne school, heette IVO, Individueel Voortgezet

627

00:53:54,719 --> 00:53:58,719

Onderwijs he, een beetje op de Kees Boeke eh leest geschoeid.

628

00:53:58,720 --> 00:54:04,903

Maar dat was ook weer zo'n school waar je helemaal, ja, zó modern als je het haast niet meer ziet,

629

00:54:04,903 --> 00:54:11,210

mocht je gewoon doen wat je wilde ongeveer en als je geen zin meer had in rekenen, ja, dan deed je geen

630

00:54:11,210 --> 00:54:17,577

rekenen. En dat kwam dan wel, zeiden ze, maar bij mij kwam het echt niet door, ik stelde het eeuwig uit.

631

00:54:17,577 --> 00:54:23,822

En meetkunde en al die dingen. Dus daar heb ik vier jaar doorgebracht [grinnikt] vier jaar en wel heel

632

00:54:23,822 --> 00:54:30,312

goed leren toneelspelen en ik stotterde verschrikkelijk in al die jaren en daar ben ik door een eh toneel,

633

00:54:30,312 --> 00:54:36,680

toneellerares, die het in mij zag, gewoon van het stotteren af gekomen. Praktisch. Ik hou het nog altijd

634

00:54:36,680 --> 00:54:42,863

een heel klein beetje, dat ik angstig ben in bepaalde situaties, maar goed. Dat is eigenlijk voorbij.

635

00:54:42,863 --> 00:54:49,047

Maar, dat soort dingen leerde je dus wel heel goed, andere dingen en eh toen ben ik, toen dachten ze,

636

00:54:49,047 --> 00:54:55,353

nou dat, zo kan het niet want eh, ik krijg nooit een eh [grinnikt] ex, eh diploma. De laatste twee jaar

637

00:54:55,353 --> 00:54:59,150

naar HBS, en ik kon natuurlijk alleen maar H, HBS-A kant, want

638

00:54:59,150 --> 00:54:59,740

Ja.

639

00:54:59,740 --> 00:55:05,188

omdat je natuurlijk enige, en dan, ik ben er gewoon doorheen gezwalkt. Want dan gingen ze ervan

640

00:55:05,188 --> 00:55:10,695

uit, je hebt al die jaren, als je in de vierde klas kwam, heb, heb je al drie jaar al die dingen

641

00:55:10,695 --> 00:55:16,201

gehad. Maar ik dus niet! Ik ben dus gewoon maar door, door, met zo'n omweg in HBS 4 gekomen in

642

00:55:16,201 --> 00:55:21,707

de vierde klas, d, zonder ooit al die dingen gehad te hebben. Ook, meetkunde, nou praktisch niks

643

00:55:21,707 --> 00:55:27,156

eigenlijk. Dus zo doorheen gewalst. Tot ik me ben, later ben ik psychologie gaan studeren, daar

644

00:55:27,156 --> 00:55:31,860

kam ik het wel weer tegen, want daar was statistiek heel erg belangrijk en al dat

645

00:55:31,860 --> 00:55:31,860

Precies.

646

00:55:31,860 --> 00:55:35,946

soort dingen, nou dat heeft me ook grote ellende gekost. Op het laatst hebben

647

00:55:35,946 --> 00:55:39,290

ze me een mondeling examen [grinnikt] afgenomen, ik denk dat ze

648

00:55:39,290 --> 00:55:39,830

een mondeling examen?

649

00:55:39,830 --> 00:55:42,996

een mondeling statistiek [lacht], ik heb eh, eh, een, ee, ik had het wel drie keer

650

00:55:42,996 --> 00:55:46,241

misschien gedaan schriftelijk en was natuurlijk gezakt, en toen hebben ze natuurlijk

651

00:55:46,241 --> 00:55:49,408

gedacht, ja, toen zat ik net voor m'n kandidaats, we kunnen hem niet alleen maar

652

00:55:49,408 --> 00:55:51,880

laten zakken vanwege dat [grinnikt], weet je wel. Ik denk dat ze

653

00:55:51,880 --> 00:55:53,650

Nou dat doen ze nu? hoor.

654

00:55:53,650 --> 00:55:54,790

Nu wel, nu wel.

655

00:55:54,790 --> 00:55:54,790

Ja.

656

00:55:54,790 --> 00:55:55,280

Dat was een andere tijd

657

00:55:55,280 --> 00:55:55,280

Ja, [lacht]

658

00:55:55,280 --> 00:55:58,290

dat was nog [lacht] dat was in

659

00:55:58,290 --> 00:55:58,290

SpSL? [lacht]

660

00:55:58,290 --> 00:56:04,468

negentien, dat was in 1963. Dat was een andere tijd. En toen hebben ze, ik denk dat ze me hebben laten

661

00:56:04,468 --> 00:56:09,920

eh slagen en me zulke vragen gesteld hebben die ik echt wel wist langzamerhand, ik zeg nou

662

00:56:09,920 --> 00:56:10,790

Kenden misschien ook je achtergrond.

663

00:56:10,790 --> 00:56:15,628

Misschien. Dat weet ik niet. Dat zou ik niet weten, of ze dat wisten. Ik denk het niet, dat

664

00:56:15,628 --> 00:56:20,414

ze dat wisten, maar dat weet ik niet. Maar hoe dan ook, en eh, maar ik heb die studie niet

665

00:56:20,414 --> 00:56:25,624

afgemaakt, toen ben ik teruggegaan naar de krant, krantenwereld. Ik had al een, even krantenwereld

666

00:56:25,624 --> 00:56:29,400

geproefd, maar toen dacht ik eh, nee, ik wil echt aan de krantenwereld.

667

00:56:29,400 --> 00:56:29,400

Ja.

668

00:56:29,400 --> 00:56:35,365

En ik was eh in de studententijd ook in het studentenblad gekomen en al m'n tijd eh daaraan eh

669

00:56:35,365 --> 00:56:41,392

verdaan om het zo maar te zeggen, in plaats van studeren de laatste jaren, ongeveer. Maar eh, ook

670

00:56:41,392 --> 00:56:47,420

veel van geleerd, van die tijd en zo. En we hadden ook wel succes ermee, dus daardoor ben ik weer

671

00:56:47,420 --> 00:56:52,640

in die krantenwereld gekomen en de psychologie eh natuurlijk eh laten, laten vallen.

672

00:56:52,640 --> 00:56:54,920

Maar je wil, ik wil weer met je teruggaan.

673

00:56:54,920 --> 00:56:56,020

Ja, nee, natuurlijk, tuurlijk.

674

00:56:56,020 --> 00:57:04,320

Eh oké, einde van de oorlog nadert. Wist je dat je vader was opgepakt?

675

00:57:04,730 --> 00:57:10,539

Toen wist ik wel dat m'n vader was opgepakt ja, dat had ik een keer gehoord. Ik hoorde dat ze het erover

676

00:57:10,539 --> 00:57:16,020

hadden. Zij hadden kennelijk op een of andere manier, dat vernomen. En eh ik, ik, ik, ik was? ik was

677

00:57:16,020 --> 00:57:21,556

er in huis. Ja, ik weet niet eens honderd procent zeker of het in de oorlog was, het kan ook zijn dat

678

00:57:21,556 --> 00:57:27,530

het net na de bevrijding was misschien, of, dat zou ook best kunnen hoor. Die, ik heb geen precieze scheiding

679

00:57:27,530 --> 00:57:33,066

wat dit soort herinneringen betreft of het nou voor of na de bevrijding was. Maar goed, in elk geval,

680

00:57:33,066 --> 00:57:38,711

ik liep dan in de gang, het was een brede gang met tegels, dat zie je dan allemaal nog voor je, en daar

681

00:57:38,711 --> 00:57:44,247

de kamer en dat ze daar in de kamer, je weet dat wel he, dan kom je net binnen en dan hoor je nog net

682

00:57:44,247 --> 00:57:47,810

iets en zo. Dus ik wist dat-ie opgepakt was. Ja, dat wist ik. Ja.

683

00:57:47,810 --> 00:57:50,790

En had je contact met je moeder tijdens de oorlog of geen?

684

00:57:50,790 --> 00:57:56,902

Nooit. Helemaal niet. Nee. Misschien nog wel de eerste weken, misschien, de eerste nacht, de allereerste

685

00:57:56,902 --> 00:58:02,720

nacht dat we, eh weggingen, ik zie nog die kamer voor me in Rotterdam, waar we opeens, kwam ik daar

686

00:58:02,720 --> 00:58:08,774

binnen in die kamer, ik was één of twee nachten ge, bij buurkinderen eh te logeren geweest kennelijk,

687

00:58:08,774 --> 00:58:15,003

en toen zat die kamer vol met mensen. Niet vol, maar, ja, een heel aantal mensen, m'n groot, grootmoeder

688

00:58:15,003 --> 00:58:20,998

was er, eh, van mijn moeders kant en die was dus niet Joods en een tante geloof ik en nog wat anderen.

689

00:58:20,998 --> 00:58:26,875

Ik weet niet meer, meer precies wie. En dat was het, de dag dat het eh afgelopen was he, dat we daar

690

00:58:26,875 --> 00:58:32,635

weg moesten. Die andere grootmoeder, die Joodse grootmoeder uit Oostenrijk was denk ik al weg toen

691

00:58:32,635 --> 00:58:38,571

inmiddels. [zucht] Ja, die was al weg, ja. Ja, die was al ja, een jaar weg toen ja. Die, ze was, maar

692

00:58:38,571 --> 00:58:44,683

goed, in elk geval, toen de eerste nacht hebben ze me gebracht, heeft iemand me gebracht naar een zuster

693

00:58:44,683 --> 00:58:50,501

van mijn moeder in eh Breda een tante van mij dus. Maar daar kon ik niet blijven, die vond dat veel

694

00:58:50,501 --> 00:58:56,378

te griezelig. Iets wat haar kinderen, ze is nu inmiddels dood, haar nou nog nadragen geloof ik. Weet

695

00:58:56,378 --> 00:58:59,200

je wel, dat ze dat eh niet wilde of te eng vond.

696

00:58:59,200 --> 00:59:04,738

Er was toen zo'n idee, ze gaan eerst kijken bij je familie, dachten sommigen, wat waarschijnlijk

697

00:59:04,738 --> 00:59:10,106

helemaal niet waar is, denk ik, en, maar, maar dat dacht men he? Je eigen familie is natuurlijk

698

00:59:10,106 --> 00:59:15,362

veel te eng. Dus toen ben ik, wat ik al zei, naar verschillende adressen gegaan. Ik weet niet

699

00:59:15,362 --> 00:59:19,770

meer hoelang overal, maar vrij kort denk ik, alles bij elkaar. En toen eh eind

700

00:59:20,210 --> 00:59:22,550

En toen je wegging, toen waren je ouders nog samen?

701

00:59:22,550 --> 00:59:28,350

Ja, ze waren nog samen. Ze hadden, dat wist ik helemaal niet, heb ik later begrepen, waren ze,

702

00:59:28,350 --> 00:59:34,335

kort daarvoor h, waren ze gescheiden. Maar dat hadden ze, hadden het gedaan, zeiden ze tegen mij,

703

00:59:34,335 --> 00:59:40,196

in de hoop dat dat voor de Duitsers, voor het, voor mijn moeder, en misschien ook voor mij, nee

704

00:59:40,196 --> 00:59:46,120

ik denk, vooral voor mijn moeder, makkelijker zou maken omdat zij dan niet meer getrouwd was met

705

00:59:46,120 --> 00:59:51,920

een Joods eh, een J, Joodse man. En dat was het idee he, maar de Duitsers aanvaardden dat niet

706

00:59:51,920 --> 00:59:57,843

meer. En ze was al die tijd getrouwd geweest en als je dan ging, nog ging scheiden dat werd niet

707

00:59:57,843 --> 01:00:02,780

meer eh serieus genomen. Ze hebben mij ook laten dopen, zelfs op het laatst nog.

708

01:00:02,780 --> 01:00:03,590

O ja?

709

01:00:03,590 --> 01:00:05,720

Dat zie ik nog helemaal voor me. Ik was toen eh

710

01:00:05,720 --> 01:00:06,020

Je bent je dat bewust nog?

711

01:00:06,020 --> 01:00:12,320

Ik, heel, ja, ik was toen zeven! Ik zie nog heel de, dat is tussen het station in hier, in de Remonstrantse

712

01:00:12,320 --> 01:00:18,090

kerk aan de Westersingel, vlakbij Boijmans, een hele grote kerk, die is net, net gerestaureerd. En

713

01:00:18,090 --> 01:00:23,860

ik zie me daar nog, en heel gênant vond ik het, ik denk ik schaamde me kapot, omdat ik, bedoel al

714

01:00:23,860 --> 01:00:29,571

zeven was. En dan opeens daar naar voren moest komen naar de kansel of zoiets, weet je wel. En er

715

01:00:29,571 --> 01:00:35,224

waren altijd, er waren toch ook anderen die daar ook gedoopt, maar dat waren natuurlijk baby's

716

01:00:35,224 --> 01:00:41,112

of zo en ik was al een jongen van zeven. Maar dat had ook geen zin, want dat werd allemaal niet meer

717

01:00:41,112 --> 01:00:46,882

geaccepteerd. Maar goed, die, dat soort dingen deden mensen nog toen. Maar in elk geval eh ik wist

718

01:00:46,882 --> 01:00:52,711

niet dat ze gescheiden waren, dat heb ik pas later gehoord. En toen heb ik ook gehoord dat het niet

719

01:00:52,711 --> 01:00:58,422

alleen was om die, eh deze reden, maar ook zouden ze gescheiden zijn als ze uit de oorlog gekomen

720

01:00:58,422 --> 01:01:04,251

waren, of eh, nou ja, als er geen oorlog was geweest. Omdat het toch niet meer ging tussen hen. He,

721

01:01:04,251 --> 01:01:07,489

want ze zouden überhaupt gescheiden zijn. [slikt] Maar

722

01:01:07,490 --> 01:01:09,580

Je vader was een beetje teveel van de beesten.

723

01:01:09,580 --> 01:01:15,240

Hij was teveel van de beesten en op een of andere manier eh nou, ging het niet tussen hen. Denk ik.

724

01:01:15,240 --> 01:01:20,958

En mijn moeder was een ontzettend nerveus iemand, met héél weinig zelfvertrouwen. Ik denk dat mijn

725

01:01:20,958 --> 01:01:26,619

vader ook niet ontzettend veel zelfvertrouwen had, denk ik. Hij was een veel te kwetsbare man, maar

726

01:01:26,619 --> 01:01:31,879

ik denk dat ze wat dat betreft elkaar niet aanvulden he, of niet konden aanvullen. En eh ja.

727

01:01:31,880 --> 01:01:38,360

Had het Jodendom nou in die tijd enige betekenis voor je? Je was Joods, maar

728

01:01:38,360 --> 01:01:41,390

Nee. Had geen betekenis. Dat is heel erg om te zeggen, maar

729

01:01:41,390 --> 01:01:41,390

Nee helemaal niet!

730

01:01:41,390 --> 01:01:45,510

nee, wanneer? Je bedoelt na de oorlog of eh tijdens de oorlog?

731

01:01:45,510 --> 01:01:45,510

Tijdens, ja

732

01:01:45,510 --> 01:01:52,191

Nou ja, ik ben natuurlijk n, ik ben niet Joods opgevoed, allebei waren ze uit volkomen geseclariseerde

733

01:01:52,191 --> 01:01:58,678

eh gezinnen om het zo maar te zeggen, de eh va, eh de familie van mijn eh vader waren volgens mij al

734

01:01:58,678 --> 01:02:05,036

generaties eigenlijk eh, nou zeker twee minstens, daarvo, eh daarvoor al opgehouden. Ook zelfs met

735

01:02:05,036 --> 01:02:11,718

synagoge eh, daar gingen ze niet meer naartoe en zo. Ze waren dus helemaal niet meer in een Joods leven

736

01:02:11,718 --> 01:02:18,075

eigenlijk eh, wa, waren ze niet meer bij, bij betrokken. En de vader van mijn moeder, die Rus was,

737

01:02:18,075 --> 01:02:24,692

en die daar weet ik ontzettend weinig van, maar dat was wel een Joods, een Joods eh milieu, in Moskou,

738

01:02:24,692 --> 01:02:31,114

waar die uit kwam, maar ik denk dat dat ook een bron was van spanning en, dat zou heel goed een van

739

01:02:31,114 --> 01:02:37,602

de redenen geweest kunnen zijn waarom die weg is gegaan. Want hij wilde niet meer daar, daar blijven

740

01:02:37,602 --> 01:02:43,959

en hij wilde kennelijk uit dat milieu loskomen. Dat kunnen ook heel goed andere spanningen geweest

741

01:02:43,959 --> 01:02:50,576

zijn, maar, nogmaals, ik weet niks van die mensen af. En hij is toen als jonge man, via Italië geloof

742

01:02:50,576 --> 01:02:56,933

ik naar Nederland gekomen en hij heeft dan hier z'n fortuin gemaakt, hm. Maar hij was dus héél

743

01:02:56,933 --> 01:03:03,356

erg, ja, hoe kan je het zeggen? Anti-Joods is misschien te sterk uitgedrukt, maar hij wou zich echt

744

01:03:03,356 --> 01:03:09,713

losmaken, hij vond dat gewoon, hij wist wat het betekende in Rusland natuurlijk. Ze hadden daar de

745

01:03:09,713 --> 01:03:16,330

gevolgen van ondervonden, en die familie, en eh anderen. Hij wist dus hoe gevaarlijk het was, hij had,

746

01:03:16,330 --> 01:03:22,687

hij vond het dus verschrikkelijk dat mijn moeder uitgerekend met een Joodse man wilde trouwen. En

747

01:03:22,687 --> 01:03:29,110

ook nog een j, man die toen helemaal geen goede vooruitzichten had, waarschijnlijk. Maar vooral het

748

01:03:29,110 --> 01:03:35,532

feit dat-ie Joods was. Hij was er écht faliekant tegen, hij wilde ook geen enkele hulp bieden dus,

749

01:03:35,532 --> 01:03:42,473

aan het huwelijk. Ook financieel niet. Want zij waren natuurlijk toen financieel eh, was het heel magertjes

750

01:03:42,473 --> 01:03:49,415

voor hen, toen ze b, begonnen, maar hij wou ze niet helpen. Mijn moeder, hoorde je altijd van die verhalen,

751

01:03:49,415 --> 01:03:55,902

die, zij woonde toen in welstand, in Kralingen, dat is een hele mooie buurt in Rotterdam, groot huis

752

01:03:55,902 --> 01:04:02,324

en dan gingen ze vaak op bezoek en dan g, ging ze meteen met een grote tas, nam ze mee, en dan ging

753

01:04:02,324 --> 01:04:08,941

ze naar de prov, provisiekelder en [grinnikt] nam ze van alles mee, weet je wel, mee naar huis gewoon,

754

01:04:08,941 --> 01:04:09,719

weet je wel?

755

01:04:09,720 --> 01:04:15,585

Dat soort dingen deed zij. Maar mijn grootvader was een man die was dol op z'n kinderen, maar aan

756

01:04:15,585 --> 01:04:21,629

de andere kant ook ontzettend ge, geëmotioneerd en ontzettend eh streng. De ene dag, ze kregen eerst,

757

01:04:21,629 --> 01:04:27,495

toen ze wat ouder waren, kregen ze een bontjas, ook, letterlijk, en de andere dag dan eh gooide die

758

01:04:27,495 --> 01:04:33,539

ze van de trap bij wijze van spreken, als ze iets gedaan hadden wat niet goed was. Dus eh, mijn moeder

759

01:04:33,539 --> 01:04:39,464

had een hele getroebleerde verhouding denk ik met haar vader. Maar in elk geval, het Joods-zijn kwam

760

01:04:39,464 --> 01:04:45,211

in dit milieu dus eigenlijk eh niet, niet voor. Dus ik merkte opeens, in de oorlog, bij wijze van

761

01:04:45,211 --> 01:04:49,300

spreken van de ene dag op de andere dat ik Joods was. Maar he, ik zie

762

01:04:49,300 --> 01:04:50,400

Werd dat ook gezegd?

763

01:04:50,400 --> 01:04:55,049

Dat is natuurlijk mij allemaal uitgelegd en dat het allemaal heel gevaarlijk was en ik zie

764

01:04:55,049 --> 01:04:59,802

ook nog dat mijn moeder een ster eh aan het naaien was op mijn eh mi, op mijn jas, kan ik me

765

01:04:59,802 --> 01:05:04,813

herinneren. Mijn moeder kon haast niet naaien, dus dat ging heel moeilijk, met hele grove steken,

766

01:05:04,813 --> 01:05:09,463

dat ze, was heel slecht in al, al dat soort dingen. Maar dat is mij toen wel gezegd en zij

767

01:05:09,463 --> 01:05:14,319

moeten mij iets, maar hoe ze het hebben gezegd weet ik niet meer. Maar zoiets uitgelegd hebben

768

01:05:14,319 --> 01:05:19,123

van eh, nou ja, dat is heel eh naar dat wij dat zijn want, he, wij worden gehaat eh door deze

769

01:05:19,123 --> 01:05:22,430

Duitsers en, nou ja, iets in die trant. He? Rationeel verklaard.

770

01:05:22,430 --> 01:05:30,530

Wat was je moeder dan voor soort van iemand?

771

01:05:30,530 --> 01:05:32,010

? heel onzekere

772

01:05:32,010 --> 01:05:35,350

Nee, ik bedoel niet een ster kunnen naaien is niet

773

01:05:35,350 --> 01:05:36,930

Ja, onhandig

774

01:05:36,930 --> 01:05:36,930

echt gewoon

775

01:05:36,930 --> 01:05:43,324

héél onhandig. Heel onhandig, ze was eh, ik, dat is een raadsel omdat, op het moment dat, waarom

776

01:05:43,324 --> 01:05:49,587

mijn moeder zo was als ze was, ze kwam uit een fantastisch eh, ja, milieu, maar ze had ook nooit

777

01:05:49,587 --> 01:05:55,916

fut op school kennelijk om d'r best te doen. Ik denk dat ze haar vader eh, d, daar de opvoeding

778

01:05:55,916 --> 01:06:02,310

denk ik van die, ze had een Groningse moeder die daar niet tegenop kon, tegen d'r eigen man, die

779

01:06:02,310 --> 01:06:08,835

man was echt een eh, een Draufgänger weet je wel, die echt z'n eigen fortuin maakte, hij had hier

780

01:06:08,835 --> 01:06:15,229

een groot eh handelsbedrijf begonnen wat heel goed ging, met een partner. En eh die moeder was een

781

01:06:15,229 --> 01:06:21,492

Groningse eh stille vrouw die er heel leuk uitzag want die hadden elkaar ontmoet op een feest en

782

01:06:21,492 --> 01:06:28,017

eh, nou ja, meteen ook verliefd geworden, zoals dat ging en die bood kennelijk geen tegenwicht tegen

783

01:06:28,017 --> 01:06:34,476

eh die grillige vader. Dus ze kregen geen steun, niet, althans mijn moeder niet, die was de oudste,

784

01:06:34,476 --> 01:06:41,131

je weet de oudsten hebben altijd de moeilijkste situatie, eh, gee, kregen geen steun van eh die moeder

785

01:06:41,131 --> 01:06:47,460

en die vader was het type van eh, nou ja, we hebben zo'n leuk dochtertje, ze was heel eh, spits

786

01:06:47,460 --> 01:06:53,789

en intelligent en dan werd ze gewoon uit bed gehaald 's avonds als er bezoek was eh van eh, kom

787

01:06:53,789 --> 01:07:00,183

eens en eh, vertel jij eens eh wat je allemaal weet of eh, he, ga eens op de tafel staan en eh doe

788

01:07:00,183 --> 01:07:03,250

eens dat of dat, weet je wel, dat soort dingen.

789

01:07:03,250 --> 01:07:03,250

Een aapje.

790

01:07:03,250 --> 01:07:09,214

Ja. Dus daardoor, is ze eh zeer onzeker van geworden en ze heeft het er helemaal bij laten zitten

791

01:07:09,214 --> 01:07:15,301

in het leven op een of andere manier. Zag er ontzettend leuk uit, iedereen roemde haar uiterlijk en

792

01:07:15,301 --> 01:07:21,327

ze was leuk, dat het, jongens haar leuk vonden en zo dat, dat was het punt dus allemaal niet, maar

793

01:07:21,327 --> 01:07:27,476

eh ze had geen fut en geen energie om werkelijk iets van d'r leven te maken. En met mijn vader had

794

01:07:27,476 --> 01:07:33,625

ze ja, zoals dat vaak in die tijd ging, de man die ging naar z'n werk en de vrouw bleef maar thuis

795

01:07:33,625 --> 01:07:39,590

he? Zo was dat vroeger. Onbegrijpelijk, achteraf, je kan het haast niet voorstellen, maar vrouwen

796

01:07:39,590 --> 01:07:45,554

deden dat gewoon niet in die tijd. En eh, wat ze, ze hield van lezen, dat hield ze, daar hield ze

797

01:07:45,554 --> 01:07:51,642

van. Ze was heel eh, literatuur, dat eh was voor haar, speelde voor haar een grote rol. En films en

798

01:07:51,642 --> 01:07:58,098

dat soort dingen. Maar echt iets doen, nee. Dus eh na de oorlog was het voor haar ook bijzonder moeilijk,

799

01:07:58,098 --> 01:08:04,062

ze was berooid, ze was alleen, ze was psychisch eh eh zeer wankel. Maar ze had ook geen bron van,

800

01:08:04,062 --> 01:08:10,088

van inkomsten en toen is ze, zijn wij in huis gekomen bij een nicht van haar, dat was de vrouw van

801

01:08:10,088 --> 01:08:16,422

Marten Toonder die hebben haar toen opgevangen, eigen familie daar kon ze het niet mee, niet mee vinden

802

01:08:16,422 --> 01:08:22,386

genoeg of die hadden misschien geen mogelijkheden. Maar die nicht, dat was echt eh iemand met wie

803

01:08:22,386 --> 01:08:28,965

ze heel goed overweg kon en die Toonder ook. Daar kwamen wij in huis, ze heeft een tijdje in een boekhandel

804

01:08:28,965 --> 01:08:34,991

gewerkt en een tijdje in een modezaak, maar uiteindelijk l, werd dat ook allemaal niet, niks en eh

805

01:08:34,991 --> 01:08:41,017

ze ging dan vaak bij haar zusters helpen met de kinderen en zo. Dus ik ben eigenlijk ook, ook toen

806

01:08:41,017 --> 01:08:47,289

niet meer door haar opgevoed, maar meer door eh die Phiny Toonder. Dat we, werd toen een soort tweede,

807

01:08:47,289 --> 01:08:48,949

derde moeder voor mij. Maar

808

01:08:48,950 --> 01:08:52,170

Eer het zover was, want je hebt toen nog twee jaar na de oorlog

809

01:08:52,170 --> 01:08:56,636

Bij die mensen eh, om het zo maar te noemen, die familie eh, in huis geweest.

810

01:08:56,636 --> 01:09:01,451

Maar die mevrouw ging toen dood. Die had een vreselijke maagkwaal, ik denk achteraf

811

01:09:01,451 --> 01:09:04,990

h, dat het kanker was, maar daar werd dus nooit over gepraat.

812

01:09:04,990 --> 01:09:11,700

Die at alleen maar kleine liflafjes en papjes en werd steeds zieker en toen in de loop van '47

813

01:09:11,700 --> 01:09:18,481

is zij gestorven. Dus toen werd het daar voor mij natuurlijk steeds meer onhoudbaar, de situatie.

814

01:09:18,481 --> 01:09:25,052

Ik denk dat die Esther, die, het lieve zusje weet je wel, d, maar een warhoofd, toen eigenlijk

815

01:09:25,052 --> 01:09:31,554

de scepter dan nog een beetje voerde in huis en dat die en dat ook nog die broer van haar eh,

816

01:09:31,554 --> 01:09:38,125

Kurt in huis was, die jongste zoon [zucht] maar dat was natuurlijk een hele rare situatie. Dus

817

01:09:38,125 --> 01:09:44,766

mijn moeder heeft toen echt doorgezet en toen is de Voogdijraad erbij te pa, aan te pas gekomen

818

01:09:44,766 --> 01:09:49,309

ook. Want ze wilde mij niet afstaan, laten we het zo maar zeggen.

819

01:09:49,310 --> 01:09:50,340

Wie had de voogdij over je?

820

01:09:50,340 --> 01:09:56,127

Nou, die mevrouw Brückman? zoals ze heette, die mev, dochter van Kröller Müller, die heette

821

01:09:56,127 --> 01:10:01,914

mevrouw Brückman?, die had de voogdij denk ik over mij en mijn vader had mij daar gebracht en

822

01:10:01,914 --> 01:10:07,701

die situatie tussen mijn vader en moeder was al heel slecht, dus mijn vader zal zich ongunstig

823

01:10:07,701 --> 01:10:13,427

hebben uitgelaten over mijn moeder, ben ik bang. En hij had ook het gevoel, wat de anderen in

824

01:10:13,427 --> 01:10:19,214

de familie ook hadden, dat mijn moeder niet geschikt was om mij op te voeden. Ik denk dat mijn

825

01:10:19,214 --> 01:10:25,125

moeder daar ook inderdaad niet honderd procent voor geschikt was inderdaad. Dat, wat ik zei, die

826

01:10:25,125 --> 01:10:30,851

energie, de fut niet en [zucht] eh, het lukte gewoon niet. Ik was altijd veel prettiger in de

827

01:10:30,851 --> 01:10:36,699

omgang als ik logeerde bij een tante en zo. Dat hoorde ik altijd, dat soort eh dingen. Maar bij

828

01:10:36,699 --> 01:10:42,548

mijn, mijn moeder, misschien dat ik aan de ene kant verwend werd eh, gingen taartjes eten in de

829

01:10:42,548 --> 01:10:46,919

Bijenkorf, dat soort dingen, maar eh op een of andere manier toch niet.

830

01:10:46,920 --> 01:10:50,060

Ik denk dat je iets moet vertellen over die tante en dan gaan we even pauzeren.

831

01:10:50,060 --> 01:10:53,180

Over welke tante? O ja, over die zuster van mijn moeder.

832

01:10:53,180 --> 01:10:53,180

Nee, over

833

01:10:53,180 --> 01:10:53,180

Eh

834

01:10:53,180 --> 01:10:53,180

over Klara denk ik. In Londen

835

01:10:53,180 --> 01:10:54,390

O, Ilse ! Ja, we hebben

836

01:10:54,390 --> 01:10:55,630

of Ilse

837

01:10:55,630 --> 01:10:59,550

dat is weer een ander. Ja, dat is een hele belangrijke, die heeft toen

838

01:10:59,550 --> 01:10:59,550

SpSL?

839

01:10:59,550 --> 01:11:05,559

een ontzettende rol eh, daar hebben we het nog niet over gehad. [zucht] Maar, dat was een zuster

840

01:11:05,559 --> 01:11:11,194

van mijn vader, die in Londen woonde. En eh, die eigenlijk eh, nou die ongeveer een van de

841

01:11:11,194 --> 01:11:16,828

eersten was die na de oorlog, ongeveer, ja ik weet niet of zij eerder was dan mijn moeder,

842

01:11:16,828 --> 01:11:22,587

maar het zal niet veel eh elkaar ontlopen hebben, om na de oorlog kans zag om naar Nederland

843

01:11:22,587 --> 01:11:28,284

te komen. En daar ook kwam en daar veel beter entree k, kreeg bij die familie. Ook omdat ze

844

01:11:28,284 --> 01:11:34,232

een zutter, zuster van mijn vader was, in haar hadden ze wel vertrouwen en in mijn moeder niet.

845

01:11:34,232 --> 01:11:40,179

Ik denk het type ook van, mijn moeder was, dat lag niet goed bij die familie. Ze had eh gelakte

846

01:11:40,179 --> 01:11:45,876

nagels en dat soort dingen, dat vonden ze allemaal niet eh, niet, niet netjes. Ja, zo waren

847

01:11:45,876 --> 01:11:49,570

die mensen.? rood denk ik dat het was, en dat soort dingen.

848

01:11:49,570 --> 01:11:51,080

Ik heb ook rood.

849

01:11:51,080 --> 01:11:52,980

O ja, [lacht], o ja, nee, ja, maar, vuurrood.

850

01:11:52,980 --> 01:11:52,980

[lacht]

851

01:11:52,980 --> 01:12:00,941

In die tijd was het vuurrood, weet je wel, maar zo, zo waren die mensen. Heel, heel erg eh netjes

852

01:12:00,941 --> 01:12:08,820

he? En die tante Ilse, die was een psycho-analiste [zucht] en eh die was dol op mijn vader en eh

853

01:12:08,820 --> 01:12:09,600

Was het een zuster van je vader?

854

01:12:09,600 --> 01:12:11,500

Een zuster van mijn vader.

855

01:12:11,500 --> 01:12:11,910

En ze woonde in Londen.

856

01:12:12,030 --> 01:12:17,466

Londen, en ik weet ook dat ik meteen ook dol op haar was. Ze kwam aan eh, we gingen haar halen, die

857

01:12:17,466 --> 01:12:23,013

z, jongste zoon van deze familie en ik gingen naar het station en eh, hij had al grappen gemaakt weet

858

01:12:23,013 --> 01:12:28,450

je wel, nou misschien is het die wel of is het die, hij zei allemaal wanneer rare mensen die je dan

859

01:12:28,450 --> 01:12:33,887

zo zag, weet je wel, maar toen kwam er opeens eentje aan uit de verte en dan wist, op een of andere

860

01:12:33,887 --> 01:12:39,324

manier wist ik het, ik, moet het zolang geleden geweest zijn dat ik haar ooit heb gezien, misschien

861

01:12:39,324 --> 01:12:44,871

een of twee jaar voor het begin van de oorlog, maar op een of andere manier wist ik toch uit de verte

862

01:12:44,871 --> 01:12:50,417

al dat zij het was he, de manier waarop ze aan kwam lopen en zo.? een rommelig mantelpak en eh kousen

863

01:12:50,417 --> 01:12:56,074

die gedraaid zaten, zo'n type was het nou eenmaal, iemand die helemaal niet op d'r uiterlijk lette,

864

01:12:56,074 --> 01:13:01,511

d'r mantelpak met vlekken en zo. Maar een schat van een, van, van een vrouw, een heerlijk iemand.

865

01:13:01,511 --> 01:13:05,740

Waar je heerlijk eh, ja, echt eh, daar heb ik de beste herinneringen aan. Ja.

866

01:13:05,740 --> 01:13:08,620

Want je bent met haar naar Londen gegaan?

867

01:13:08,620 --> 01:13:15,819

Nou ja, toen niet meteen, maar toen, dan was ik, kwam de, neem ik aan, in l, loop van '45, in '46

868

01:13:15,819 --> 01:13:23,091

pas. In de zomer heb ik eh we, weken met haar in eh Londen doorgebracht, ja, en ze had een kleine flat

869

01:13:23,091 --> 01:13:30,148

in een eh Joodse buurt he, van Londen. Waar heel veel Joodse Joden woonden. En eh, daar heb ik toen

870

01:13:30,148 --> 01:13:37,348

weken met haar doorgebracht en ook met vakantie met haar gegaan zelfs, aan de kust en zo. En het idee

871

01:13:37,348 --> 01:13:44,833

was, zij wilde mij adopteren eigenlijk. Er was een hele strijd gaande wie mij adopteren zou na de oorlog.

872

01:13:44,833 --> 01:13:51,962

Die familie wilde me eigenlijk houden, maar ze hadden er ook vrede mee als deze Ilse mijn eh, ja, eh

873

01:13:51,962 --> 01:13:56,809

mijn eh opvoeder zou worden. En mijn moeder wilde natuurlijk eh, he?

874

01:13:56,810 --> 01:14:03,107

Maar toen eh, Ilse ging er ook van uit, nou dat eh, mijn moeder zou het niet kunnen, mijn moeder had

875

01:14:03,107 --> 01:14:09,278

ook een negatief beeld over eh eh, sorry, Ilse had ook een e, negatief beeld over mijn moeder. Eh,

876

01:14:09,278 --> 01:14:15,512

die konden ook niet met elkaar overweg denk ik. [slikt] En eh, die had mij dus negatief beïnvloed,

877

01:14:15,512 --> 01:14:21,873

dat eh, ondanks het feit dat ze psycho-analiste was, eh, had ze, volgens mij, dingen gezegd, achteraf

878

01:14:21,873 --> 01:14:28,044

gezien, die je niet moet zeggen tegen een kind. Want daardoor eh beïnvloed je een kind natuurlijk

879

01:14:28,044 --> 01:14:34,278

verschrikkelijk he? En het rare is, dat blijft toch hangen op een of andere manier. Dat is het rare

880

01:14:34,278 --> 01:14:40,639

he? Want ik weet nog dat ik heel verbaasd was dat iedereen zo negatief deed over mijn moeder. In mijn

881

01:14:40,639 --> 01:14:45,740

herinnering had ik dus helemaal geen verkeerde herinneringen aan mijn moeder dus.

882

01:14:45,740 --> 01:14:46,270

Je hield van d'r?

883

01:14:46,270 --> 01:14:51,612

Ja. Maar ik had d'r dus jaren niet gezien en ik eh verlangde er ook naar om terug te gaan en zo.

884

01:14:51,612 --> 01:14:56,845

Maar ik merkte toen wel, dat was een enorme teleurstelling, en dat heeft ook iets kapot gemaakt

885

01:14:56,845 --> 01:15:02,296

natuurlijk in onze verhouding, dat het toen zo lang heeft geduurd voor ze mij daadwerkelijk ook echt

886

01:15:02,296 --> 01:15:07,748

eh, nou ja, ik denk als ze toen door had gezet na de oorlog, dan was het wel gelukt natuurlijk. Maar

887

01:15:07,748 --> 01:15:13,199

ook doordat het zó lang duurde voor er iets gebeurde, dat die familie steeds meer overtuigd raakte,

888

01:15:13,199 --> 01:15:18,650

ze is niet geschikt. En dat dat ook eh de Voogdijraad, een punt ging worden natuurlijk he, het ging,

889

01:15:18,650 --> 01:15:23,883

duurde dus zo lang dat ze eigenlijk weinig aan mij gelegen l, liet liggen. Dat kwam ook, moet ik

890

01:15:23,883 --> 01:15:29,171

er even bij zeggen, dat ze toen een vriend had. Bij wie ze ondergedoken was geweest. Die was meer

891

01:15:29,171 --> 01:15:34,732

geworden dan, dan dat, dat was de eigenaar van die boot en dat was een eh, ook een, nou ja, een meneer

892

01:15:34,732 --> 01:15:39,965

die heb ik één keer gezien geloof ik en die eh, nou, werd een relatie. En die, die zat niet te

893

01:15:39,965 --> 01:15:42,800

wachten, denk ik, op zo'n jongen erbij natuurlijk.

894

01:15:42,800 --> 01:15:42,800

Nee.

895

01:15:42,800 --> 01:15:48,480

He? Dus dat zou ook nog een, he, een rol hebben gespeeld.

896

01:15:48,480 --> 01:15:51,430

En misschien wist ze niet hoe het anders moest.

897

01:15:51,430 --> 01:15:55,811

Nee. Ze wist ook helemaal niet hoe het moest. Ze ha, we hadden niks. En bij d'r moeder

898

01:15:55,811 --> 01:16:00,392

wonen dat ging allemaal niet en eh, nou ja. [zucht] En toen eh, maar die Ilse dus, die wilde

899

01:16:00,392 --> 01:16:04,774

mij adopteren en die had al eh bedacht wat voor school ik zou moeten en toen in, met die

900

01:16:04,774 --> 01:16:09,255

vakantie b, eh, eh, was fantastisch natuurlijk, en Londen was ik meteen verliefd op en eh,

901

01:16:09,255 --> 01:16:12,940

was natuurlijk een grote wereld waar je in terecht komt, en onvoorstelbaar

902

01:16:12,940 --> 01:16:14,840

Je kwam uit Apeldoorn toen, ja.

903

01:16:14,840 --> 01:16:20,544

nou ja, ze w, we woonden in Harskamp, dat is helemaal midden op de Veluwe, dan kom je opeens in Londen

904

01:16:20,544 --> 01:16:25,913

! En die nam mij mee naar van alles, dat g, naar de m, meest fantastische dingen en met, nou ja,

905

01:16:25,913 --> 01:16:31,561

ook eh dingen die je niet zag in Nederland, ice cream soda's eten [grinnikt] weet je wel, dat soort

906

01:16:31,561 --> 01:16:37,098

dingen. Kleine, onbelangrijke dingen die toch een enorme indruk maken en de ondergrondse alleen al!

907

01:16:37,098 --> 01:16:42,690

Die je daar zag en dat hele wereld en lichten van Picadilly Circus en zo en het leven wat zij leidde

908

01:16:42,690 --> 01:16:48,171

en ze maakte mij ook lekker met een fantastische school. Maar ik schrok wel meteen terug, want dat

909

01:16:48,171 --> 01:16:54,043

zou dan toch nog wel een eh, hoe heet het, zo'n eh, hoe heet het, kostschool worden, zoals in Engeland,

910

01:16:54,043 --> 01:16:59,412

zeker in die tijd, nog heel gebruikelijk was. Als je naar de middelbare school ging, dat dat wel

911

01:16:59,412 --> 01:17:04,780

een soort kostschool werd he? Maar wel een hele moderne, was inderdaad een hele bekende Bedales,

912

01:17:04,780 --> 01:17:10,261

zo heette die, die naam eh staat in mijn geheug, geheugen gegrift, waar veel mensen uit artistieke

913

01:17:10,261 --> 01:17:12,890

milieus en zo [grinnikt] hun kinderen brachten.

914

01:17:12,890 --> 01:17:14,600

Je wilde een gewoon gezin.

915

01:17:14,600 --> 01:17:21,058

Maar ik wilde alleen maar naar een gewoon gezin, ja, ik wilde gewoon, ik wilde ontzettende brave dingen.

916

01:17:21,058 --> 01:17:27,143

Ik zei als kind altijd al, blijkbaar, voor het onderduiken, omdat ik die straatjes zo mooi vond in

917

01:17:27,143 --> 01:17:33,353

Rotterdam, waar de tram doorheen reed, Paul houdt van kleine huisjes en nauwe straatjes. En het rare

918

01:17:33,353 --> 01:17:39,812

was, dat is onbegrijpelijk, nee, maar dat, toen had ik dat en eh eh die eh na de oorlog had ik eigenlijk

919

01:17:39,812 --> 01:17:46,021

ook dat idee, gewoon, ja, zo'n, dat het zo'n uitzonderlijke familie was, en ik werd altijd enorm

920

01:17:46,021 --> 01:17:52,107

jaloers op mensen als ik keek in die buurten, als ik met die hond ging lopen, dat eh al die gewone

921

01:17:52,107 --> 01:17:58,193

mensen, die allemaal gewone levens leidden, die l, dat leek me zo fantastisch. En dan keek je door

922

01:17:58,193 --> 01:18:04,279

zo'n raam en dan zag je ze om zo'n tafel zitten met een s, beschuitbus en eh, de poes voor het

923

01:18:04,279 --> 01:18:10,364

raam en allerlei dingen. Dát was het leven. Ik had helemaal geen hoogstaande idealen, alleen maar

924

01:18:10,364 --> 01:18:16,388

dat. Dat wilde ik. En ik heb wel eens gezegd, dat is veel te goed, waarheid geworden, want zo'n

925

01:18:16,388 --> 01:18:19,990

leven zijn we ook gaan leiden, is het g, is het gekke. Ja.

926

01:18:19,990 --> 01:18:21,030

Dat wilde je.

927

01:18:21,030 --> 01:18:26,088

Dat, dat, dat was het enige wat, wat ik wilde, ja. Ja. Maar dus toen heb ik eigenlijk

928

01:18:26,088 --> 01:18:31,326

al half besloten, tijdens die vakantie in Londen, dat ik toch liever in Nederland bleef.

929

01:18:31,326 --> 01:18:36,623

Ik had ook een ontzettende vaderlandsliefde [grinnikt] ondanks alles wat hier fout gegaan

930

01:18:36,623 --> 01:18:41,741

was en gebeurd was, alle verraad en noem maar op. Dat is raar, dat hadden mensen na de

931

01:18:41,741 --> 01:18:46,979

oorlog he? Als je die krantjes van mij ziet, die bláken [grinnikt] van vaderlandsliefde

932

01:18:46,979 --> 01:18:50,549

als, ik word er misselijk van als ik het nu lees. Er zat een

933

01:18:50,550 --> 01:18:50,950

Je was klein [lacht]

934

01:18:50,950 --> 01:18:55,383

ja, [lacht] en er staat nog zo'n vlaggetje op met rood, wit, blauw [lacht] zo,

935

01:18:55,383 --> 01:18:59,430

ons N, Nederland heette het geloof ik ook of zoiets, weet je wel? [lacht]

936

01:18:59,430 --> 01:19:01,730

Zo zijn we toch ook allemaal in die tijd opgevoed?

937

01:19:01,730 --> 01:19:02,300

Ja, en

938

01:19:02,300 --> 01:19:03,750

iets jonger

939

01:19:03,750 --> 01:19:05,860

en het kleine dappere Nederland.

940

01:19:05,860 --> 01:19:05,860

Ja.

941

01:19:05,860 --> 01:19:07,930

Je kent het allemaal wel he? Al die, al die legendes he, die daar

942

01:19:07,930 --> 01:19:10,150

Zo werd je gewoon opgevoed.

943

01:19:10,160 --> 01:19:14,097

zo werd je opgevoed en we dachten allemaal dit he, want er waren hier

944

01:19:14,097 --> 01:19:17,750

toch veel goede mensen geweest en het Verzet en noem maar op he?

945

01:19:18,060 --> 01:19:18,670

Daar heb ik nooit in geloofd.

946

01:19:18,670 --> 01:19:24,035

Nee, ja, ik nog wel in die tijd. In, maar al gauw niet meer hoor, maar toen nog wel. He? Maar

947

01:19:24,035 --> 01:19:29,515

eh ik denk dat ik twaalf, dertien was, wist ik al, begon ik al beter te leren, want toen hoorde

948

01:19:29,515 --> 01:19:34,650

ik allemaal verhalen natuurlijk he? Ook bij de Toonders en van allerlei andere dingen die

949

01:19:34,650 --> 01:19:39,900

je te weten kwam. [zucht] Maar eh toen heb ik al eigenlijk eh afscheid genomen van het idee

950

01:19:39,900 --> 01:19:45,265

van eh Ilse en Engeland. Maar het bleef een enórmе belangrijke factor in m'n leven en elke

951

01:19:45,265 --> 01:19:50,457

zomer ging ik naar d'r toe. Elke zomer. Maar ook vanwege het heerlijke leven wat ik daar

952

01:19:50,457 --> 01:19:54,150

kon leiden hoor, laat, ego, om egocentrische redenen natuurlijk.

953

01:19:54,150 --> 01:19:56,240

Want je was toen al op film?

954

01:19:56,340 --> 01:20:00,720

Toen was ik al op film, al meteen, ik kan me niet herinneren de tijd dat ik het niet was.

955

01:20:00,720 --> 01:20:01,690

Je bent gewoon film?

956

01:20:01,690 --> 01:20:06,127

Ja, ik, en hoe dat gekomen is, ik weet niet eens hoe dat gekomen is. Juist misschien omdat

957

01:20:06,127 --> 01:20:10,270

ze zeiden dat het helemaal niet goed voor mij, vroeger en zo [grinnikt] weet je wel?

958

01:20:10,270 --> 01:20:10,270

SpSL?

959

01:20:10,270 --> 01:20:11,870

Ik was een nerveus kind en ja

960

01:20:11,870 --> 01:20:11,870

Want het was niet?

961

01:20:11,870 --> 01:20:17,800

en nee, en eh films die ik allemaal bij die mevrouw aanwees als ze in de bioscoop draaiden, zei

962

01:20:17,800 --> 01:20:23,730

zij, dat is niks voor ons, dat is allemaal verschrikkelijke eh flauwekul en Duitse films die in

963

01:20:23,730 --> 01:20:29,660

de oorlog draaiden was natuurlijk helemaal fout! Daar ga je niet naartoe en ook na de v, oorlog

964

01:20:29,660 --> 01:20:35,528

di, dingen, nee dat is allemaal niks! [zucht] En eh, maar tot wij één, één of twee keer of

965

01:20:35,528 --> 01:20:42,207

één keer meenam, namen, dat, daar is dat boek ook nage, genoemd, Great Expectations, Grote Verwachtingen,

966

01:20:42,207 --> 01:20:48,075

een eh film, verfilming van Dickens, nou dat maakte een ónuitwisbare indruk op mij. Ook omdat

967

01:20:48,075 --> 01:20:54,005

het zo ontzettend leek op de si, situatie waarin ik eh verzeild was geraakt. Het was net zo'n

968

01:20:54,005 --> 01:20:59,872

milieu, waar het ging over een oude mevrouw die alleen in d'r huis zat. Nou deze mevrouw heb

969

01:20:59,872 --> 01:21:05,803

ik ook letterlijk zo gezien, dat was op een nacht dat ik iets hoorde en dan ben ik gaan opstaan

970

01:21:05,803 --> 01:21:11,858

en zag ik haar zitten aan een tafel en d'r haar hing zo over haar heen, zoals ik dat nooit zag,

971

01:21:11,858 --> 01:21:17,850

want ze had haar haar altijd prachtig opgestoken overdag en toen eh zat ze eh verschrikkelijk te

972

01:21:17,850 --> 01:21:23,967

huilen. Dus, en dat was eh zo'n situatie als in dat Great Expectations dus eigenlijk. En eh toen

973

01:21:23,967 --> 01:21:29,898

is die liefde voor film, wat je daar meemaakte, eh, ik denk niet dat ik die associatie zo sterk

974

01:21:29,898 --> 01:21:35,828

gelegd heb als ik hem nu leg hoor, van m'n eigen situatie en wat je daar zag. Maar niettemin,

975

01:21:35,828 --> 01:21:38,450

eh had die film zo'n indruk gemaakt. Ja.

976

01:21:38,450 --> 01:21:39,640

Zullen we even stoppen

977

01:21:39,640 --> 01:21:39,900

Ja.

978

01:21:40,730 --> 01:21:44,930

voor we aan het verhaal van het Gooi beginnen?

979

01:21:44,930 --> 01:21:44,930

Ja.

980

01:21:44,930 --> 01:21:48,847

Oké. We gaan door, Paul, met eh, het eh verhaal dat je aan

981

01:21:48,847 --> 01:21:52,500

het vertellen bent. Ik ga even checken of het geluid eh

982

01:21:52,500 --> 01:21:53,290

Ja.

983

01:21:53,290 --> 01:21:54,160

goed is.

984

01:21:54,160 --> 01:21:54,970

Ja.

985

01:21:55,490 --> 01:21:57,820

Zeg eens wat?

986

01:21:57,820 --> 01:22:03,060

Ja, eh, dan gaan we door met waar we gebleven zijn. Ja? Is het goed?

987

01:22:03,100 --> 01:22:04,140

Ja.

988

01:22:04,140 --> 01:22:04,300

[grinnikt]

989

01:22:04,300 --> 01:22:05,380

Eh, het lampje brandt he?

990

01:22:05,380 --> 01:22:05,380

Het lampje brandt, ja.

991

01:22:05,380 --> 01:22:05,640

Oké. [grinnikt]

992

01:22:05,640 --> 01:22:06,420

Ja. [grinnikt] Ja.

993

01:22:06,420 --> 01:22:13,480

Op een gegeven ogenblik kon je dan naar, naar je moeder.

994

01:22:13,480 --> 01:22:20,955

Op een gegeven ogenblik was het zover op een dag zo was het althans voor mij altijd, op een dag zomaar,

995

01:22:20,955 --> 01:22:28,140

kwam ze me halen. Met een eh, met een kennis en ik was toen alleen met Esther thuis, het was op een

996

01:22:28,140 --> 01:22:35,180

avond al, het was, althans donker, ik denk eh het eind van de middag, in de winter. En eh, ik was

997

01:22:35,180 --> 01:22:42,293

boven en Esther zei: ze willen je meenemen, eh, we gaan gauw weg, eh pak wat in en toen renden wij

998

01:22:42,293 --> 01:22:49,914

weg door eh de boomgaard. Er was daar een boomgaard om het huis. En ik vind het nog altijd onbegrijpelijk

999

01:22:49,914 --> 01:22:57,171

dat ik zomaar gewoon me, me liet meevoeren met haar, want zij wilde dus niet dat ik meeding met mijn

1000

01:22:57,171 --> 01:23:04,357

moeder. En toen zijn wij in Rotterdam ge, naar Rotterdam gegaan, naar vrienden van hen, die woonden

1001

01:23:04,357 --> 01:23:11,615

aan de Kralingse Plas, en daar ben ik, zijn we een paar dagen geweest. En toen, in die tijd, in mijn

1002

01:23:11,615 --> 01:23:16,260

herinnering, heb ik een kort gesprekje gehad met de Voogdijraad.

1003

01:23:16,260 --> 01:23:17,230

Hmhm.

1004

01:23:17,460 --> 01:23:22,357

In mijn herinnering was het maar een paar minuten, hoogstens. In een kamer bij meneer, misschien

1005

01:23:22,357 --> 01:23:27,051

is het ook echt wel zo geweest, en ik kan me alleen maar herinneren dat-ie mij vroeg wat wil

1006

01:23:27,051 --> 01:23:31,643

jij nu zelf, waar wil je zelf naartoe? Toen heb ik bij mijn moeder gezegd en, volgens mijn

1007

01:23:31,643 --> 01:23:36,336

herinnering, was het gesprek afgelopen en een paar dagen later was het zover. Toen ben ik eh

1008

01:23:36,336 --> 01:23:40,010

op de studio's van Marten Toonder, ben ik overgedragen zoals dat heet.

1009

01:23:40,010 --> 01:23:41,600

Aan je moeder?

1010

01:23:41,600 --> 01:23:45,621

Aan eh mijn moeder, of althans, aan die meneer die toen bij haar was geloof ik, ik

1011

01:23:45,621 --> 01:23:49,594

denk dat mijn moeder op dat ogenblik daar niet eens was. Maar goed, in elk geval,

1012

01:23:49,594 --> 01:23:53,420

zo is dat toen gegaan. En toen kwam ik dus op, opeens bij de Toonders in huis.

1013

01:23:53,420 --> 01:23:56,100

Maar dat betekent dat je moeder toch wel voor je gevochten heeft.

1014

01:23:56,100 --> 01:24:02,490

Ze heeft uiteindelijk zeker gevochten en eh ze wilde per se dat het eh eh ging gebeuren. En dat was

1015

01:24:02,490 --> 01:24:09,332

natuurlijk ook geen goede situatie meer, toen die mevrouw overleden was. Het was natuurlijk een wonderlijk

1016

01:24:09,332 --> 01:24:15,852

huishouden, het zou nooit doorgaan, het had zo nooit kunnen doorgaan he? Esther was een schat, maar

1017

01:24:15,852 --> 01:24:22,243

een heel eh warrig iemand en die had ook, haar eigen leven moest ze natuurlijk gaan leiden. Dus dat

1018

01:24:22,243 --> 01:24:28,698

was geen basis om eh een kind verder eh te laten opgroeien met een middelbare school en alles. Maar,

1019

01:24:28,698 --> 01:24:35,153

en ik was al paar keer, gelogeed had ik denk ik bij eh de Toonders, dus ik had eh fantastische idee

1020

01:24:35,153 --> 01:24:41,672

daarover, ja, ik zat, verheugde me er vreselijk op een echt, het leek mij een normaal gezin eigenlijk

1021

01:24:41,672 --> 01:24:48,192

zo, zoals je dat dan zag. Ver, vergeleken met die familie [zucht] en eh het sprak me ook heel erg aan

1022

01:24:48,192 --> 01:24:54,583

dat hij strips maakte, dat vond ik allemaal heel interessant en eh, ik had hele associaties met een

1023

01:24:54,583 --> 01:25:01,038

heel interessant leven wat daar geleid zou worden, ja. En toen kwam ik dus in huis bij een nicht van

1024

01:25:01,038 --> 01:25:07,428

mijn moeder en eh haar man en twee kinderen, want ze hadden twee zoons. Eén van mijn leeftijd, een

1025

01:25:07,428 --> 01:25:13,754

jaar jonger, en één die een stuk jonger was, jaren jonger. Die was in 1944 geboren. Het scheelde

1026

01:25:13,754 --> 01:25:20,274

dus ongeveer tien jaar. [zucht] En mijn moeder was daar ook in huis. Maar eh, zoals ik al zei eerder,

1027

01:25:20,274 --> 01:25:26,923

dat mijn moeder leidde toen een heel, ja, wonderlijk leven. In die had ze een baantje in een boekhandel

1028

01:25:26,923 --> 01:25:33,442

in Hilversum, maar dat ging na een tijdje weer over en dan was ze af en toe eens bij ons thuis en dan

1029

01:25:33,442 --> 01:25:39,833

weer bij familieleden van haar zusters om daar te helpen met de kleine kinderen en dan kwam ze weer

1030

01:25:39,833 --> 01:25:46,223

eens, en dan kreeg ze een baantje in Amsterdam in een modewinkel en dan weer, zo, ze was altijd wat

1031

01:25:46,223 --> 01:25:52,872

anders, dus de vaste factor daar was dus eh Phiny Toonder. En het probleem was toch ook dat mijn moeder

1032

01:25:52,872 --> 01:25:54,679

en ik hadden elkaar zó lang

1033

01:25:54,680 --> 01:25:55,590

Nee.

1034

01:25:55,590 --> 01:26:01,675

niet gezien, het was dus eh wel vijf jaar geweest eigenlijk, ongeveer. Ja, eigenlijk wel vijf jaar.

1035

01:26:01,675 --> 01:26:08,067

Net na de oorlog wel af en toe eens een keertje, maar toch vijf jaar dat je niet bij elkaar in hetzelfde

1036

01:26:08,067 --> 01:26:14,153

huis woonde. En eh die Toonders, dat was een ingewikkelde bijkomstigheid, die leefden anders dan de

1037

01:26:14,153 --> 01:26:20,238

meeste mensen. De kinderen noemden hun ouders bij de voornaam, zeiden Phiny en Marten tegen ze.
Dus

1038

01:26:20,238 --> 01:26:26,446

dat vond ik ook prachtig en makkelijk eh, en ik wilde mijn moeder natuurlijk ook zo gaan noemen, mijn

1039

01:26:26,446 --> 01:26:32,532

moeder heette Clarissa en eh dat zei ik op een dag tegen haar, nou ze schrók! En, nou, ik wil echt

1040

01:26:32,532 --> 01:26:38,494

niet dat je dat doet zei ze, in onze familie doen wij dat niet en, dat zijn wij niet gewend en eh

1041

01:26:38,494 --> 01:26:44,456

we gaan niet alles eh de Toonders nadoen. Want zij kocht ook heel ander soort kleren voor mij dan

1042

01:26:44,456 --> 01:26:50,542

de Toonders kochten voor hun zoons en zo. Dat was toch anders. Hoewel we in hetzelfde huis woonden,

1043

01:26:50,542 --> 01:26:56,627

was een beetje wonderlijk. [zucht] Maar dat maakte het voor mij heel moeilijk, want ik kon het niet

1044

01:26:56,627 --> 01:27:00,500

over m'n hart verkrijgen om mama te zeggen. Dat is heel raar.

1045

01:27:00,500 --> 01:27:02,370

Je had d'r té lang niet gezien?

1046

01:27:02,370 --> 01:27:09,245

Ik had d'r té lang niet gezien en op een of andere manier was ik ook eh misschien beïnvloed door

1047

01:27:09,245 --> 01:27:16,808

de verhalen van iedereen over haar en anderszins ook eh beïnvloed, nou ja, door m'n eigen eh teleurstelling

1048

01:27:16,808 --> 01:27:23,478

dat ze me niet had meegenomen al snel na de Bevrijding en dergelijke dingen. Dus op een of andere

1049

01:27:23,478 --> 01:27:30,284

manier, ik kan het niet eens rationeel verklaren, kon ik het niet zeggen, zoals ik ook in de oorlog

1050

01:27:30,284 --> 01:27:37,366

niet eh oma kon zeggen tegen die mevrouw. Dus, dat was een on, hele moeilijke situatie wat dat betreft.

1051

01:27:37,366 --> 01:27:44,036

We gingen wel heel goed, redelijk met elkaar om eigenlijk, maar, ja, ik eh ging er altijd met een

1052

01:27:44,036 --> 01:27:50,842

boog omheen om dat moeilijke punt 's ochtends vroeg, dan zei ik, ja, hallo of dahag en eh, lekker

1053

01:27:50,842 --> 01:27:57,718

geslpen, of zoiets, a, a, allemaal dingen eromheen om het woord maar niet te zeggen. He? En eh, ook

1054

01:27:57,718 --> 01:28:01,499

als je terugkomt van school of wat, wat dan ook [zucht]

1055

01:28:01,500 --> 01:28:07,876

Ja en als ik een brief schreef aan d'r, ooit, dan eh keurig wel lieve mama of zo, dat wel. Maar

1056

01:28:07,876 --> 01:28:14,186

ni, nooit het zeggen. Dat is, en dat moet voor haar ook heel moeilijk geweest zijn, en eh ik heb

1057

01:28:14,186 --> 01:28:20,365

het te, haar wat dat betreft ook weer niet makkelijk gemaakt denk ik. En dat eh neem ik mezelf

1058

01:28:20,365 --> 01:28:26,479

ook wel kwalijk he? En ze vroeg altijd, ook later, is ze hertrouwd, la, jaren later pas hoor,

1059

01:28:26,479 --> 01:28:33,184

eh bij een weduwnaar die een, pas een jaartje of zo eh weduw, weduwnaar was, met opgroeiende kinderen,

1060

01:28:33,184 --> 01:28:39,363

da, even, even oud als ik zo'n beetje toen [zucht] en eh dan v, vroeg ze wel eens zo, als we

1061

01:28:39,363 --> 01:28:45,608

alleen waren, eh hoe vind je me nou, je vindt me toch wel lief, en zoiets, en je houdt toch wel

1062

01:28:45,608 --> 01:28:51,721

van me, en al die dingen he? En dan zei ik altijd keurig, zoals je dat ze, moet zeggen, maar,

1063

01:28:51,721 --> 01:28:55,599

het was toch niet helemaal ooit honderd procent, dat het eh

1064

01:28:55,600 --> 01:28:55,600

Was je teleurgesteld?

1065

01:28:55,600 --> 01:29:01,901

Ik denk dat ik eh teleurgesteld was, ja. Ja. En ook, ja, het is dus nooit meer een stabiele relatie

1066

01:29:01,901 --> 01:29:08,265

geworden, na de oorlog heeft het dus nog twee jaar geduurd, of 2½,? en daarna was ze natuurlijk ook

1067

01:29:08,265 --> 01:29:14,630

heel vaak weg, dus op een of andere manier, ze had altijd, eh, een soort droombeeld als ze dan kwam,

1068

01:29:14,630 --> 01:29:20,995

dat zou heerlijk zijn als wij samen een eigen huisje hadden en dan konden we een eigen leven leiden.

1069

01:29:20,995 --> 01:29:25,960

Maar ja, dat kwam er natuurlijk niet van. En zo. Dat was allemaal heel zielig.

1070

01:29:25,960 --> 01:29:27,570

Was dat ook jouw droombeeld?

1071

01:29:27,570 --> 01:29:34,426

In het begin wel, toen ik nog eh bij de familie was waar ik in de oorlog gewoond had, maar eenmaal

1072

01:29:34,426 --> 01:29:40,933

bij de Toonders niet meer. Na, toen was, werd dat gewoon mijn, mijn huis he, mijn, mijn thuis

1073

01:29:40,933 --> 01:29:47,509

en je ging dan eh, Marten Toonder ging je dan toch echt zien als een soort, ja, vaderfiguur is

1074

01:29:47,509 --> 01:29:54,506

misschien net teveel uitgedrukt, maar toch wel als een eh tweede vader, als een, nou ja, pleegvader.

1075

01:29:54,506 --> 01:30:01,292

Hij werd ook geloof ik officieel, werd hij eh benoemd tot pleegvader. Ik weet nog dat we gi, keer

1076

01:30:01,292 --> 01:30:08,078

gingen wandelen, hij en ik alleen, dat gebeurde nooit, dat is de enige keer geweest ooit, en toen

1077

01:30:08,078 --> 01:30:14,585

eh stelde hij me dat zo voor, eh vind je het goed als ik dan officieel je pleegvader word, of

1078

01:30:14,585 --> 01:30:21,092

zoiets. Dat was dus meer zo, ja, toezicht eh, ik weet niet hoe, wat voor status dat eigenlijk

1079

01:30:21,092 --> 01:30:25,359

had. Maar zo'n herinnering heb ik dan nog. Aan dat gesprek.

1080

01:30:25,360 --> 01:30:27,990

Dat was voor uw moeder acceptabel?

1081

01:30:27,990 --> 01:30:33,841

Jaha! Mijn moeder was dol op ze. Die kon heel erg goed met ze opschieten. Er waren ruzies, er waren

1082

01:30:33,841 --> 01:30:39,929

spanningen, natuurlijk, zoals dat gaat als je inwoont bij mensen, was natuurlijk een hele rare situatie

1083

01:30:39,929 --> 01:30:45,958

eigenlijk, en vooral ook als het over de oorlog ging. En ze vonden net zoals iedereen altijd vond over

1084

01:30:45,958 --> 01:30:52,341

mijn moeder voor de oorlog, ook nu weer, wat ben je toch een zwartkijker, en dat je altijd maar de negatieve

1085

01:30:52,341 --> 01:30:58,606

dingen ziet en de el, ellende, kijk nou eens vooruit en eh, en dan niet alleen maar over de oorlog praten.

1086

01:30:58,606 --> 01:31:04,635

Zoals de sfeer was in de jarenm, eh omstreeks vijftig, bij wijze van spreken, dat was een beetje, naar

1087

01:31:04,635 --> 01:31:08,300

mijn gevoel, de algehele sfeer he, b, bij een hele hoop mensen

1088

01:31:08,460 --> 01:31:08,770

Doorgaan

1089

01:31:08,770 --> 01:31:13,401

dóórgaan, niet omkijken, opbouwen, positief zijn en zo. En niet teveel blijven stilstaan

1090

01:31:13,401 --> 01:31:17,930

bij alle ellende, hm? Dus, zei ze, ja maar ik had jullie wel eens willen zien als je had

1091

01:31:17,930 --> 01:31:21,790

meegemaakt wat wij hebben meegemaakt, en dat soort gesprekken, weet je wel?

1092

01:31:21,790 --> 01:31:23,330

Had ze natuurlijk gelijk in

1093

01:31:23,330 --> 01:31:29,114

Daar had ze natuurlijk gelijk in, ja. Ja. Maar ik vond het altijd heel moeilijk en, nou ja, ik denk

1094

01:31:29,114 --> 01:31:35,015

dat ik me daar zo buiten hield en, z, lafhartig [zucht] en eh d, dat ging altijd heel gauw weer over,

1095

01:31:35,015 --> 01:31:40,800

moet ik zeggen, en dat, ze bleven toch heel eh goed met elkaar, en dan zaten ze een half uur later,

1096

01:31:40,800 --> 01:31:46,643

zaten ze weer gezellig bij m, bij mekaar en dan eh keken ze mooie bladen in, ze gingen naar dezelfde

1097

01:31:46,643 --> 01:31:52,427

kapper en eh noem maar op. En zo. Phiny had een heel ander leven, want die lei, die eh, assisteerde

1098

01:31:52,427 --> 01:31:58,037

haar man in alle opzichten, die eh deed va, van alles, schreef ook eigen, eigen stripverhalen en

1099

01:31:58,037 --> 01:32:03,704

noem maar op. Die, ze had een echt een dag, een dagtaak eigenlijk. Maar eh mijn moeder, als ze er

1100

01:32:03,704 --> 01:32:09,489

was dan zorgde zij voor het eten, Phiny had een enorme hekel aan koken, dus dat soort dingen maakte

1101

01:32:09,489 --> 01:32:15,332

zij zich dan nuttig mee en zo. [zucht] Maar het was natuurlijk toch een hele moeilijke si, situatie,

1102

01:32:15,332 --> 01:32:21,058

ze, ze, ze moet wel diep ongelukkig geweest zijn denk ik eigenlijk. Op allerlei manieren. En eh ze

1103

01:32:21,058 --> 01:32:26,725

was van nature, zoals ik al zei, onzeker, dus dat verergerde dat alleen maar he, die hele nasleep

1104

01:32:26,725 --> 01:32:32,568

van de oorlog. Maar voor mij was het eh verder eh, had ik het daar erg naar m'n zin. En zo. Hoewel

1105

01:32:32,568 --> 01:32:38,236

het allemaal heel anders was dan ik had vo, had voorgesteld. Het was een heel nijver, hardwerkend

1106

01:32:38,236 --> 01:32:43,845

gezin waar alleen maar aan werk werd gedacht. Dat was niets wat ik me had voorgesteld van mensen

1107

01:32:43,845 --> 01:32:49,688

die in de kunstwereld leven en eh, met alles van dien, dat was helemaal niet zo. Dat hadden ze juist

1108

01:32:49,688 --> 01:32:55,356

allemaal achter zich gelaten, ze woonden in Amsterdam in de oorlog, dat hadden ze allemaal achter

1109

01:32:55,356 --> 01:33:01,257

zich gelaten, nu wilden ze zich terugtrekken en een eigen leven leiden, want, daar ging het eigenlijk

1110

01:33:01,257 --> 01:33:02,660

alleen maar om het werk.

1111

01:33:02,660 --> 01:33:08,252

En Marten Toonder had maar één keer in de week vrij, dat was eh op zaterdagochtend en zaterdagavond

1112

01:33:08,252 --> 01:33:13,954

[grinnikt]. Zaterdagmiddag werkte die ook nog en zondag juist heel hard. Hij werkte altijd maar, altijd

1113

01:33:13,954 --> 01:33:19,823

werken, werken, werken. Dus dat was voor ons zeker als je op de middelbare school zat, een verschrikkelijk

1114

01:33:19,823 --> 01:33:23,810

voorbeeld. Hadden wij dat idee dat moesten wij ook natuurlijk he? En dan

1115

01:33:23,810 --> 01:33:23,810

Had je dat gevoel?

1116

01:33:23,810 --> 01:33:31,178

Ja. Ja, dat werd ook wel verwacht hoor, het was zo, zo'n idee van jonge jongens moeten hard werken

1117

01:33:31,178 --> 01:33:38,178

en eh maar d, dat deed je natuurlijk niet en dat is het erge ervan, dat was een soort z, ergens

1118

01:33:38,178 --> 01:33:45,252

een soort Calvinisme ook, eh, wat zij hadden, is het een vreemde, ondanks z'n vak, he, van eh,

1119

01:33:45,252 --> 01:33:52,326

nijver zijn en achter je bureau zitten en nuttige dingen doen en zo, terwijl we, ja, heel andere

1120

01:33:52,326 --> 01:33:58,000

dingen hadden moeten doen natuurlijk. En, met, met vriendjes eh, nou ja, doen

1121

01:33:58,000 --> 01:34:00,000

Daar was geen plaats voor

1122

01:34:00,000 --> 01:34:01,290

eropuit gaan, wat zeg je?

1123

01:34:01,290 --> 01:34:01,940

Daar was geen tijd voor

1124

01:34:01,940 --> 01:34:08,170

Nou, soms wel, maar het werd niet gestimuleerd in die zin he. Ik weet nog dat wij eens een keer lid

1125

01:34:08,170 --> 01:34:14,526

werden van een of andere vereniging, de VCJC of zoiets, Christelijke Jongeren Vereniging, hoe we daar

1126

01:34:14,526 --> 01:34:20,693

ooit bij kwamen weet ik ook niet meer, en toen zag het ernaar uit dat we allemaal met Kerstmis dan

1127

01:34:20,693 --> 01:34:27,175

bij elkaar zouden zijn. Nou Phiny en Marten wisten niet wat ze meemaakten! Eerst hadden ze gestimuleerd

1128

01:34:27,175 --> 01:34:33,405

dat dat gebeurde, maar dat we dan zelfs op feestdagen he, dat eh, dan ook niet thuis zouden zijn of

1129

01:34:33,405 --> 01:34:39,699

nauwelijks, eh dat vonden ze verschrikkelijk. Dus dat eh moest vooral weer worden gestopt eigenlijk.

1130

01:34:39,699 --> 01:34:45,866

Maar ja, dus dit soort eh situaties. En waar ze óók altijd nog een heel moeilijk punt, wat ik in

1131

01:34:45,866 --> 01:34:52,222

mijn hart wist, en waar ik ook, ja, altijd aan voorbij ging, ik was echt een, iemand die voorbij ging

1132

01:34:52,222 --> 01:34:58,389

aan de dingen en die, uit zelfbehoud in die jaren, was de situatie van m, van, van mijn vader toch

1133

01:34:58,389 --> 01:35:05,060

veelal ook in die jaren, maar ook aan dit, dat Marten in de oorlog, zoals iedereen wist, had-ie natuurlijk

1134

01:35:05,060 --> 01:35:11,416

do, hard doorgewerkt. Het was net in het begin, dat die studio eh tot bloei was gekomen, in het begin

1135

01:35:11,416 --> 01:35:17,521

van de oorlog, en die had ook wel ik weet niet hoeveel mensen daar in dienst, honderd man. En hij

1136

01:35:17,521 --> 01:35:23,814

heeft het altijd over de boeg gegooid, ja, ik kan die mensen toch niet op straat zetten, die moesten

1137

01:35:23,814 --> 01:35:29,981

gewoon werken? Later kwam het er dus wel op neer dat je dan eh werken moest in opdracht van eh nou

1138

01:35:29,981 --> 01:35:32,310

ja, goedgekeurde bedrijven he, dus eh

1139

01:35:32,310 --> 01:35:32,310

Ja.

1140

01:35:32,310 --> 01:35:38,796

aan de ene kant de k, de krant, de Telegraaf natuurlijk, maar aan de andere kant ook Duitse opdrachtgevers

1141

01:35:38,796 --> 01:35:45,404

v, voor wie eh films gemaakt moesten worden. En dat was Marten 's grote droom, hij was een zeer ambitieuze

1142

01:35:45,404 --> 01:35:51,646

man. Met grote gaven maar ook ambitie om iets te bereiken he, wa, dus eh film moest er gemaakt worden.

1143

01:35:51,646 --> 01:35:57,949

En dan zei hij altijd, ja, dat hebben we allemaal getraineed en daar kwam nooit iets van en we moesten

1144

01:35:57,949 --> 01:36:04,557

dan naar Berlijn om het te laten zien, wat er dan uiteindelijk van gemaakt was en dat was eigenlijk helemaal

1145

01:36:04,557 --> 01:36:10,676

niks, daar waren ze allemaal eh teleurgesteld over. Maar ik eh heb altijd toch eh in m'n hart daar

1146

01:36:10,676 --> 01:36:17,530

twijfel bij gehad of dat alleen maar, dat traineren en zo, of dat werkelijk alleen maar vanwege die overwegingen

1147

01:36:17,530 --> 01:36:23,832

geweest was, of dat het er ook, ja, omdat ze het gewoon niet g, konden of nog niet eh goed genoeg waren

1148

01:36:23,832 --> 01:36:26,770

en zo. Dus eh dat soort dingen [zucht] en eh, ja

1149

01:36:26,770 --> 01:36:33,110

Had je het wel eens met hem over de oorlog?

1150

01:36:33,110 --> 01:36:39,360

Nnnnnnnn, ja, maar en, wat ik al, wat ik al zei, toch niet zoveel eigenlijk. Niet vaak. Van eh,

1151

01:36:39,360 --> 01:36:45,808

ja, d, dat, dat heel, die hele sfeer van eh, we moeten niet zoveel terugkijken en niet zoveel over

1152

01:36:45,808 --> 01:36:52,519

de oorlog hebben. [zucht] En eh zij hadden ook een hele moeilijke tijd gehad, in zekere zin tenminste,

1153

01:36:52,519 --> 01:36:58,770

in Amsterdam. Ik denk ook dat zij geworsteld hebben met die twee kanten, én doorgaan en aan de

1154

01:36:58,770 --> 01:37:05,086

andere kant, althans het laatste deel de laatste jaren zo'n beetje, ondergronds werk. Maar dat

1155

01:37:05,086 --> 01:37:11,468

is eigenlijk pas als ik het wel heb, pas echt goed a, eh, g, aan de gang geraakt na Dolle Dinsdag

1156

01:37:11,468 --> 01:37:17,784

denk ik. Toen kreeg je natuurlijk veel meer mensen die he dat soort dingen gingen doen. Maar hij

1157

01:37:17,784 --> 01:37:24,101

heeft toen wel degelijk dingen gedaan, bo, bonkaarten en, nou ja, in die sfeer. En ze hadden ook

1158

01:37:24,101 --> 01:37:30,549

een eh, met de Bezige Bij, in die laatste fase met eh Lubberhuizen en zo. [zucht] Maar daar hadden

1159

01:37:30,549 --> 01:37:36,997

ze het wel over, maar nie, in de echte oorlog en zo, ja, dat kwam eigenlijk niet veel aan de orde.

1160

01:37:36,997 --> 01:37:43,181

Laat staan eh de vreselijke dingen die er gebeurd waren en zo. Ja, een heel enkele keer eh, ik

1161

01:37:43,181 --> 01:37:49,498

heb geloof ik in het boek ook geschreven dat ik een keer per ongeluk een film heb eh gezien over

1162

01:37:49,498 --> 01:37:55,814

een dergelijk onderwerp, een Poolse film over het getto van Warschau. Wat ik gewoon in, ik dacht

1163

01:37:55,814 --> 01:38:02,262

dat het een heel andere film was, ik wist helemaal niet waar het over ging, ik en dat, ik ben toch

1164

01:38:02,262 --> 01:38:04,960

als aan de stoel genageld blijven zitten.

1165

01:38:04,960 --> 01:38:09,833

Dat was gewoon een bioscoopje waar we met drie mensen zaten of zo, het was helemaal niks,

1166

01:38:09,833 --> 01:38:14,651

op een zaterdagmiddag en daar kwam ik echt letterlijk ziek van thuis ongeveer. En ik, ik

1167

01:38:14,651 --> 01:38:19,414

geloof naar bed gegaan en eh omdat Phiny dat eh allemaal vreselijk vond en dat eh, met

1168

01:38:19,414 --> 01:38:24,233

me te doen had en dergelijke dingen. Dus in zo'n situatie dan misschien wel, maar niet

1169

01:38:24,233 --> 01:38:28,230

écht dat je het veel over de ervaringen in de oorlog had. Dat niet, nee.

1170

01:38:28,230 --> 01:38:28,230

Jij ook niet?

1171

01:38:28,230 --> 01:38:29,350

Ik ook niet. Nee.

1172

01:38:29,350 --> 01:38:33,240

Dus je had, je sprak niet met iemand?

1173

01:38:33,240 --> 01:38:39,741

Nooit. Het kwam eigenlijk nooit aan de orde. Ik heb het gevoel dat het jarenlang nooit aan de orde kwam,

1174

01:38:39,741 --> 01:38:45,932

ook met vriendjes niet. Dat heb ik nu gemerkt eigenlijk, en dat is heel raar, heb ik nu pas gemerkt,

1175

01:38:45,932 --> 01:38:52,558

nu het boek uit is, [zucht] eh dat mensen dat dan hebben gelezen, die mij herkenden van vroeger en allemaal

1176

01:38:52,558 --> 01:38:58,997

zo ongeveer met stomheid geslagen waren en van dat, eh van ongeveer de, eh, van de stoel vielen z, zoals

1177

01:38:58,997 --> 01:39:05,312

ze zelf zeggen, dat ze het nóóit gerealiseerd hebben, zeggen ze. Ook m, mensen die ik veel later heb

1178

01:39:05,312 --> 01:39:11,628

leren kennen, door onze kinderen en eh op school vroeger, we hadden het er gewoon nooit over. Ook toen

1179

01:39:11,628 --> 01:39:17,881

niet. Misschien dat ze heel vaag wel eens gehoord hadden, ja, nare dingen in de oorlog meegemaakt, je

1180

01:39:17,881 --> 01:39:22,339

kent het wel, iets eh vaags. Maar nooit eh nooit bij stilgestaan hadden.

1181

01:39:22,340 --> 01:39:23,270

Gek, want het is natuurlijk wel

1182

01:39:23,270 --> 01:39:23,270

Ja.

1183

01:39:23,270 --> 01:39:26,750

de tijd waarin ieder schoolkind ook Marga Minco krijgt.

1184

01:39:27,710 --> 01:39:33,460

Ja. Nou, ik vraag me af, toen wij op school zaten

1185

01:39:33,460 --> 01:39:35,040

Ja, je zat op de middelbare school

1186

01:39:35,040 --> 01:39:36,710

wij zaten op de middelbare school, maar net te vroeg.

1187

01:39:36,710 --> 01:39:37,030

Ja, ja.

1188

01:39:37,030 --> 01:39:38,600

Toen was Marga Minco nog niet uit.

1189

01:39:38,600 --> 01:39:39,090

Ja.

1190

01:39:39,090 --> 01:39:43,295

Toen. Maar later eh toen wel, maar ja, toen waren wij natuurlijk van

1191

01:39:43,295 --> 01:39:47,685

school. Maar het, op een of andere manier, in ons dagelijkse leven, met

1192

01:39:47,685 --> 01:39:51,519

vrienden en zo, kwam het er maar heel zelden van. Heel zelden.

1193

01:39:51,520 --> 01:39:53,390

En bij jou?

1194

01:39:54,290 --> 01:39:56,240

In mijn eigen gevoel bedoel je? Ja

1195

01:39:56,240 --> 01:39:56,760

Je vader

1196

01:39:56,760 --> 01:39:58,500

van die golven. Van die eh, eh n, nu

1197

01:39:58,500 --> 01:39:58,500

SpSL?

1198

01:39:58,500 --> 01:39:58,500

nu en dan.

1199

01:39:58,500 --> 01:39:58,620

schrijf je over in je boek.

1200

01:39:58,620 --> 01:40:06,247

Ja. Ja. Ja, maar omdat het ook ja ik denk eh dat ik het ontzettend weg heb eh gehouden. Het kwam af

1201

01:40:06,247 --> 01:40:13,952

en toe zo naar boven natuurlijk, ja, dat bekende delen van het jaar, eh, dat het eh een rol speelde.

1202

01:40:13,952 --> 01:40:21,889

En eh mijn tante, Ilse, waar, die ik altijd maar zag, die had het, daar hadden we het wel over vroeger,

1203

01:40:21,889 --> 01:40:30,364

maar in een andere z, zin. Zij eh had het altijd over hoe fantastisch hun jeugd was geweest in Oostenrijk, toen

1204

01:40:30,364 --> 01:40:38,069

ze daar a, leefden, dat was de manier waarop wij over vroeger spraken. En zij hield het ook allemaal

1205

01:40:38,069 --> 01:40:43,540

af. En eh, zij kwam er ook nooit toe om naar een van de kampen te gaan.

1206

01:40:43,540 --> 01:40:43,540

[hoest]

1207

01:40:43,540 --> 01:40:51,514

Eh terwijl ze dat later wel eens zei, als mijn moeder die verschrikkelijke reis heeft moeten

1208

01:40:51,514 --> 01:40:59,576

maken, zou je toch op z'n minst wel een keer eh op bezoek moeten gaan. Maar het kwam er bij

1209

01:40:59,576 --> 01:41:07,637

haar ook nooit van. Ze ging wel altijd terug naar Wenen, naar de stad van d'r eh, van d'r

1210

01:41:07,637 --> 01:41:15,525

jeugd en zo. En eh die heeft ze ons ook één keer laten zien, in, in 1970. [zucht] Maar eh

1211

01:41:15,525 --> 01:41:22,200

op een of andere manier hielden wij dit eh heel erg weg. Met z'n allen. Ja.

1212

01:41:22,200 --> 01:41:23,910

Nou zeg je mij dat het gezin Toonder ?

1213

01:41:23,910 --> 01:41:30,346

Nou ja, nee, ook wij, ook Ilse en ik en zo. Ook. En ze had een broer, eh, dus een oom

1214

01:41:30,346 --> 01:41:37,010

van mij, die was naar Australië geëmigreerd en daar kan ik me wel v, herinneren dat-ie

1215

01:41:37,010 --> 01:41:43,598

een keer kwam eh die is, ontmoette ik hem in Londen, later ook hier [zucht] nou ja, dat

1216

01:41:43,598 --> 01:41:50,186

we heel geë, erg geëmotioneerd waren en zo, maar het ging eigenlijk zonder dat we nou

1217

01:41:50,186 --> 01:41:56,850

enorme ja, daar, verhalen over hadden of over praatten en zo, dat we, dat waren dan meer

1218

01:41:56,850 --> 01:42:01,999

de emoties die er dan waren, maar die ongezegd bleven he? Eigenlijk.

1219

01:42:02,000 --> 01:42:05,610

Miste je je vader in die tijd erg?

1220

01:42:05,610 --> 01:42:11,741

Ja, bij tijd en wijle natuurlijk wel. Maar ik moet zeggen dat Marten Toonder wel een substituut was.

1221

01:42:11,741 --> 01:42:17,750

Hij was niet een warme vader in die zin he, v zo, ja, zoals sommige me, mensen misschien hun vader

1222

01:42:17,750 --> 01:42:23,697

zien, maar hij was wel een heel f, fantastische aanwezigheid en een voorbeeld in menig opzicht en

1223

01:42:23,697 --> 01:42:30,135

je kon met hem over alles praten, hij had altijd tijd voor je. Dus hij heeft heel veel voor mij betekend.

1224

01:42:30,135 --> 01:42:36,512

En ook later, in moeilijke tijden, Amsterdam, als je op kamers woonde, en dan dit soort dingen misschien

1225

01:42:36,512 --> 01:42:43,134

toch ook wel, wel meer gingen spelen, dat die dingen dan meer in je opkwamen, maar ook om eigen onzekerheden

1226

01:42:43,134 --> 01:42:49,020

of als je werk moeilijk ging, weet je wel, naar ze toe ging en zo en dan werd ik, als je dan met

1227

01:42:49,020 --> 01:42:54,968

ze praatte en dan wist-ie je toch altijd weer enorm eh op te kalefateren. En dan ging je gesterkt

1228

01:42:54,968 --> 01:43:00,976

weer weg. Dus in die zin heeft-ie wel, en zijn vrouw ook zeker, veel voor mij betekend, eh, zonder

1229

01:43:00,976 --> 01:43:03,920

dat, zou het wel eh slechter zijn af, afgelopen.

1230

01:43:03,920 --> 01:43:10,086

Ik ben ook één keer verschrikkelijk geschrokken, toen werkte ik bij het Algemeen Dagblad een tijd

1231

01:43:10,086 --> 01:43:16,252

lang, en daar eh hadden ze ook die Joodse hoofdredacteur, of adjunct, en die had mij gestuurd, toen

1232

01:43:16,252 --> 01:43:22,668

hadden ze een speciaal 4 mei-nummer, ik weet niet, misschien zoveel jaar na de oorlog, een heel nummer,

1233

01:43:22,668 --> 01:43:28,896

en toen ben ik naar Joodse bedrijfsmen, bij eh, ze hadden een b, bedrijf, ei, eigenaar, ik weet niet

1234

01:43:28,896 --> 01:43:35,125

eens meer wat voor bedrijf het was, en het was een succesverhaal geweest, maar die mensen waren toen

1235

01:43:35,125 --> 01:43:41,354

opééns van een, het leek van, ze konden het zelf niet verklaren, van de ene dag op de andere, leek

1236

01:43:41,354 --> 01:43:47,769

de boel volkomen in te storten. En toen konden ze niet meer verder. En ze hadden toen al, eh, misschien

1237

01:43:47,769 --> 01:43:54,185

wel 25 jaar, heel succesvol geopereerd, fantastisch. En ze konden niet verklaren waarom het opeens niet

1238

01:43:54,185 --> 01:44:00,476

meer kon. En opeens leek het wel of het verleden hen inhaalde. En het rare was, dat heeft mij toen eh

1239

01:44:00,476 --> 01:44:06,767

me, op een bepaalde manier gestaafd in mijn idee, God ik moet dit niet toelaten, ik was doodsbang ook

1240

01:44:06,767 --> 01:44:12,995

dat ik ook eh, nou ja, dan eh m'n werk niet meer zou kunnen doen en eh met de kinderen en alles en

1241

01:44:12,995 --> 01:44:19,349

eh, ja. Dus. Moedig voorwaarts eh gegaan. Maar het ging ook wel hoor, moet ik zeggen. Ik had wel grote

1242

01:44:19,349 --> 01:44:25,764

moeite met werk soms, maar het ging altijd goed, uiteindelijk. Ik heb ook altijd eh grote moeilijkheden

1243

01:44:25,764 --> 01:44:32,242

gehad, in mezelf dan, soms een dag, weet je wel, en dan maakte ik me verschrikkelijk bang en eh onzeker.

1244

01:44:32,242 --> 01:44:38,471

Maar uiteindelijk lukte het al, altijd. Dus eh, ik eh, ja, met m'n werk ging het uiteindelijk heel

1245

01:44:38,471 --> 01:44:44,637

goed. Dus dat heb ik me ook altijd, ja, daar heb ik me heel erg op gericht. En dat was voor mij het

1246

01:44:44,637 --> 01:44:51,053

enige dat telde, ik dacht, als dat wegvalt dan eh is de afgrond daar. Ik wilde heel, coûte que coûte,

1247

01:44:51,053 --> 01:44:57,281

ja, ik wilde echt vasthouden aan het werk en dat ik daarin eh nou ja, dat het goed zou blijven gaan.

1248

01:44:57,281 --> 01:45:03,821

En dat is eh wel gelukt, moet ik zeggen, ja. O, op mijn werk waren ook maar heel weinig mensen die wisten

1249

01:45:03,821 --> 01:45:05,130

van mijn achtergrond.

1250

01:45:05,130 --> 01:45:06,670

Dat heb je niet verteld?

1251

01:45:06,670 --> 01:45:12,300

Nee, nauwelijks. Ik denk een enkeling wist er iets van, maar verder ook niet echt. Nee. Nee.

1252

01:45:12,300 --> 01:45:14,880

Dus je boek is eigenlijk een soort naar uit, buiten komen daarmee?

1253

01:45:14,880 --> 01:45:22,540

Eigenlijk wel. Ja. Zo werd er ook over geschreven in de NRC is het gekke, er stond een recensie

1254

01:45:22,540 --> 01:45:28,910

van iemand, eh, hij komt eindelijk uit de kast, stond er, of iets in die trant.

1255

01:45:28,910 --> 01:45:28,910

[lacht]?

1256

01:45:28,910 --> 01:45:28,910

Nou, ik

1257

01:45:28,910 --> 01:45:28,910

voor iets anders soort

1258

01:45:28,910 --> 01:45:34,229

Ja, daarom, weet ik, maar iets, en misschien hebben, mis, maar de, ongeveer dat. Stond er, als kop

1259

01:45:34,229 --> 01:45:39,549

geloof ik, boven. iets in die, in die trant. He? En dan toch nog op een voorzichtige manier ook in

1260

01:45:39,549 --> 01:45:45,086

zekere zin. Maar eh dat was eigenlijk de tendens van, van het stuk. Eigenlijk. Ja. En dat w, misschien

1261

01:45:45,086 --> 01:45:50,460

is dat volkomen juist eh gezegd. Maar ik had het ook wel altijd, het voor me uitgeschoven, ik dacht

1262

01:45:50,460 --> 01:45:55,726

zo gauw ik eh klaar ben met m'n werk dan ga ik me meer hieraan wijden. Ik had namelijk een hele

1263

01:45:55,726 --> 01:46:00,991

grote kist, heb ik in dat boek ook beschreven, de jaren zeventig, tachtig, ik weet niet eens meer

1264

01:46:00,991 --> 01:46:06,745

precies, kwam opeens letterlijk op onze deur, bij, bij onze deur neer, echt gezet, door een eh expeditie.

1265

01:46:06,745 --> 01:46:12,065

En die w, hadden ze gevonden ergens op een zolder in Den Haag, van een antiquair. En die antiquair

1266

01:46:12,065 --> 01:46:17,547

wist niet wat-ie ermee aan moest en die wou het allemaal weggooien, want die zegt, ja, het staat hier

1267

01:46:17,547 --> 01:46:22,813

al, al jaren en eh we weten het niet, en toen was er een buurvrouw, die heeft gezegd, nou ja, dat

1268

01:46:22,813 --> 01:46:28,187

kan je niet zo doen, ik ga net zolang alles doorkijken en zoeken tot ik iets vind. En toen heeft ze

1269

01:46:28,187 --> 01:46:33,561

via via via, Amerika, ik weet allemaal niet wat, is ze bij mij terechtgekomen en toen eh had ze het

1270

01:46:33,561 --> 01:46:36,329

goeie, daar ben ik haar nog ééuwig dankbaar voor.

1271

01:46:36,330 --> 01:46:36,330

Tuurlijk.

1272

01:46:36,330 --> 01:46:42,352

Die kist was tot, nou ja, dat was ongelooflijk, dat was één grote ja, dat is een eh,

1273

01:46:42,352 --> 01:46:48,585

een berg eh familiehistorie. Het pulde letterlijk eruit, als je hem open deed, ik schrok

1274

01:46:48,585 --> 01:46:54,537

me rot, werkelijk. Alles door mekaar, één, m, als één wanorde, als, alsof iemand,

1275

01:46:54,537 --> 01:46:59,370

wat ook waarschijnlijk was, in paniek alles, alles erin heeft gestopt

1276

01:46:59,370 --> 01:46:59,370

Ja.

1277

01:46:59,370 --> 01:47:05,810

he? Voor, als het er maar in zat, ook een schilderij wat daar hangt, zal ik je straks laten zien,

1278

01:47:05,810 --> 01:47:12,183

van mijn vader toen-ie jong was, uitgescheurd kennelijk, van een grote schilderij, in, zodat het

1279

01:47:12,183 --> 01:47:18,955

belangrijkste deel dat ze dan mee kon nemen, opgerold en erin en hónderden foto's los en in albums,

1280

01:47:18,955 --> 01:47:25,329

maar ook los, brieven, geboorteaktes van eh uit 1850 eh bij wijze van spreken, van ker, toen nog

1281

01:47:25,329 --> 01:47:32,101

wel van eh sommige kerk, eh van synagogen, dingen. Eh Nou ja, allemaal eh documenten van z'n bedrijf

1282

01:47:32,101 --> 01:47:38,475

en wat, precies wat er in een huis allemaal aanwezig was, helemaal gedocumenteerd en, en een mer

1283

01:47:38,475 --> 01:47:44,915

à boire maar, en briefwisselingen t, tussen mensen. Echt een eh fantastisch en eh Ilse heeft dat

1284

01:47:44,915 --> 01:47:51,554

toen, ik weet niet h, erg in gegrastuind en helaas, het was nog de tijd vóórdat er kopieën werden

1285

01:47:51,554 --> 01:47:57,928

gemaakt van alles, die werden nog nie, ik denk dat het nog niet bestond, een kopieerapparaat, eh

1286

01:47:57,928 --> 01:48:02,310

toen nog. Ik weet het eigenlijk niet eens meer wanneer die kwamen.

1287

01:48:02,310 --> 01:48:04,010

Die kwamen in de late jaren zestig.

1288

01:48:04,010 --> 01:48:09,760

Ja? Toen al? Ko, kon je overal al kop, kopieën maken?

1289

01:48:09,760 --> 01:48:11,400

Nee, nee, nee. Je kon een foto maken.

1290

01:48:11,400 --> 01:48:17,056

Een foto, dat, ja, heel anders. Maar er waren hele briefwisselingen en dat nam zij mee. Ja, het ging

1291

01:48:17,056 --> 01:48:22,994

overall over, over beroemde mensen, de, Hofmann Staal?, dat is een bekende schrijver, met mijn grootmoeder

1292

01:48:22,994 --> 01:48:28,820

en zo, en allerlei, dat soort dingen, en die heeft ze allemaal gegeven aan genootschappen en dergelijke

1293

01:48:28,820 --> 01:48:34,476

dingen he? Achteraf jammer dat we niet alles hebben gekopieerd toen. Maar goed, in elk geval eh maar

1294

01:48:34,476 --> 01:48:40,189

toen dacht ik die deksel moet er letterlijk weer op, op die kist, want als ik hiermee ga beginnen dan

1295

01:48:40,189 --> 01:48:45,845

is het eind zoek. En toen heb ik het in een h, inderdaad gedaan, al heel gauw na m'n pensioen, ben

1296

01:48:45,845 --> 01:48:51,501

ik dat allemaal gaan ordenen en allemaal keurig in mappen gaan doen, alles, het een bij het ander en

1297

01:48:51,501 --> 01:48:57,552

fotoalbums proberen eh samen te stellen en hier en daar een, allerlei, dus orde eh in de chaos te scheppen,

1298

01:48:57,552 --> 01:49:00,889

ook in m'n hoofd wat dat betreft. En in een later stadium

1299

01:49:00,890 --> 01:49:00,890

Was het chaos

1300

01:49:00,890 --> 01:49:02,000

kwam toen dat boek. Wat zeg je?

1301

01:49:02,000 --> 01:49:02,790

Was het chaos in je hoofd?

1302

01:49:02,790 --> 01:49:07,837

Nou, ook letterlijk, ik, ik bedoel natuurlijk omdat ik van m'n ei, van mijn familie natuurlijk

1303

01:49:07,837 --> 01:49:12,884

ook niet precies ook wist allemaal hoe het was. Ik had altijd wel die verhalen van Ilse gehoord,

1304

01:49:12,884 --> 01:49:17,932

maar die gingen a, en dat liet je ook, ja, die naam hoorde je, kijk, daar heb je t, eh tante die

1305

01:49:17,932 --> 01:49:22,979

en al, noem maar op allemaal. Het zegt je allemaal niets, want het zijn allemaal w, wildvreemden

1306

01:49:22,979 --> 01:49:26,869

voor jou, een ander land en ik had hele andere belangen toen, weet je wel.

1307

01:49:26,870 --> 01:49:26,870

Hmhm

1308

01:49:26,870 --> 01:49:31,472

Dus dat hoorde je allemaal aan, maar, ik dacht, had ik er maar notities van gemaakt,

1309

01:49:31,472 --> 01:49:35,964

achteraf, weet je. En nu eh zou je het allemaal willen weten en kan je het niemand

1310

01:49:35,964 --> 01:49:40,621

meer vragen. Zo gaat het altijd. Dingen komen altijd op de verkeerde tijden he, lijkt

1311

01:49:40,621 --> 01:49:45,114

het wel he? Dat is heel, heel rottig. En mijn moeder had ik ook honderd dingen nog

1312

01:49:45,114 --> 01:49:48,730

willen vragen die ik niet kan vragen, waarom ze is of zo en dingen

1313

01:49:48,730 --> 01:49:49,540

Wanneer is zij overleden?

1314

01:49:49,540 --> 01:50:00,100

Zij is overleden, t, eh, in de jaren zeventig al. Zesen eh '77, iets dergelijks. Ja.? Maar eh

1315

01:50:00,100 --> 01:50:03,010

Maar je werd dus opgevangen in het gezin Toonder?

1316

01:50:03,010 --> 01:50:03,010

Ja.

1317

01:50:03,010 --> 01:50:06,140

Je ging naar school en je ontmoette daar je latere

1318

01:50:06,760 --> 01:50:12,475

Ja. Ja. Ja. [zucht] Maar dat was toch allemaal, eh dat was niks bijzonders. We gingen toen naar

1319

01:50:12,475 --> 01:50:18,371

dezelfde middelbare school. Maar daarna hebben we elkaar een hele tijd uit het oog verloren. Omdat

1320

01:50:18,371 --> 01:50:24,387

zij ging verhuizen naar Haarlem en eh ik ging allerlei andere dingen doen en we zijn door een toeval

1321

01:50:24,387 --> 01:50:29,140

elkaar weer tegengekomen in Amsterdam. Dat is echt eh fantastisch geweest en eh

1322

01:50:29,140 --> 01:50:29,140

Wanneer was dat?

1323

01:50:29,140 --> 01:50:29,140

Dat we elkaar weer tegenkwamen?

1324

01:50:29,140 --> 01:50:30,450

Wanneer ben je getrouwd, weet?

1325

01:50:30,450 --> 01:50:32,330

We zijn getrouwd in eh '64.

1326

01:50:32,330 --> 01:50:33,370

Hmhm.

1327

01:50:33,370 --> 01:50:38,477

En één of twee jaar daarvoor hebben we elkaar eh ontmoet in Amsterdam. Ik keek uit het raam

1328

01:50:38,477 --> 01:50:43,915

en zag een meisje vallen op straat, dat was net te mooi om waar te zijn. [lacht] Ja, Willemsparkweg

1329

01:50:43,915 --> 01:50:49,132

woonde ik, met een soort erkeruitbouw, nou en ze v, viel met d'r fiets in de tramrails en dat

1330

01:50:49,132 --> 01:50:54,240

was zij. Ja. V, onvoorstelbaar [lacht] ja. Nou ja, dat is allemaal, te onwaarschijnlijk om eh

1331

01:50:54,240 --> 01:50:58,250

te vertellen bijna. Ja. Maar goed, eh, ja, en wij, ze woonde ook vlakbij.

1332

01:50:58,250 --> 01:51:00,370

Heb je het haar verteld toen?

1333

01:51:00,850 --> 01:51:01,960

Dit? Ja!

1334

01:51:01,960 --> 01:51:02,380

Dit verhaal?

1335

01:51:02,380 --> 01:51:10,299

Ja. Nou, niet zo in detail, zoals we nu vanmorgen de hele ochtend hebben over gepraat, dat niet. Wel

1336

01:51:10,299 --> 01:51:18,931

de, ja, natuurlijk wel de feiten en de dingen die er gebeurd waren, natuurlijk, ja, nee, zeker, ongetwijfeld.

1337

01:51:18,931 --> 01:51:26,930

Maar niet zo uitvoerig. Er is één keer in die jaren zijn er eens mensen langs geweest zal wel jaren

1338

01:51:26,930 --> 01:51:33,820

tachtig geweest zijn, ik weet niet, het was het registratie van eh oorlogsslachtoffers.

1339

01:51:33,820 --> 01:51:33,820

Hmhm.

1340

01:51:33,820 --> 01:51:40,620

En die wilden toen ook precies alles weten van mij en dat was, geloof ik, voor het geval je ooit

1341

01:51:40,620 --> 01:51:41,010

Een uitkering

1342

01:51:41,010 --> 01:51:46,264

een uitkering, en dat vond ik toen tóch een heel prettig gevoel. Ik dacht, stel je voor dat

1343

01:51:46,264 --> 01:51:51,518

het ooit zover komt. Dacht ik, weet je wel, omdat ik eh natuurlijk altijd toch bang was voor

1344

01:51:51,518 --> 01:51:56,829

die afgrond en dat je, Jezus denk je dat dat, toch wel eens gehoord, die dingen gebeurden, en

1345

01:51:56,829 --> 01:52:02,026

wat ik vertelde, die mensen die ik had ontmoet ook en zo en eh, dus toen heb ik het eh hele

1346

01:52:02,026 --> 01:52:07,281

verhaal verteld, zodat je altijd, mocht het zover komen, dat je niet meer, dat het niet meer

1347

01:52:07,281 --> 01:52:11,849

zou lukken, dat werk he, dat je dan een uitkering zou kunnen krijgen. Ja. Ja. En

1348

01:52:11,850 --> 01:52:12,270

Want daar was je bang voor?

1349

01:52:12,270 --> 01:52:18,949

Ja. En, dat heb ik ook in het boek geschreven, toen kwam toch steeds meer aan de orde, en toen

1350

01:52:18,949 --> 01:52:25,060

had je de, ook natuurlijk die bijeenkomsten in de RAI van het ondergedoken Joodse Kind

1351

01:52:25,060 --> 01:52:25,830

Daar ben jij

1352

01:52:25,830 --> 01:52:27,080

daar ben ik naartoe gegaan, ja.

1353

01:52:27,580 --> 01:52:29,190

Dat is '90 of '94?

1354

01:52:29,190 --> 01:52:31,820

Eh ik denk meer '90 of zo.

1355

01:52:31,820 --> 01:52:31,820

'90

1356

01:52:31,820 --> 01:52:36,352

Ja, daar ben ik heen gegaan. Maar daar voelde ik me ontzettende, buitenstaander

1357

01:52:36,352 --> 01:52:40,369

voelde ik me daar en toen wreekte zich het feit dat ik toch niet Joods

1358

01:52:40,369 --> 01:52:43,640

was opgevoed. Ik had een gevoel dat ik daar in een wereld

1359

01:52:43,640 --> 01:52:44,000

Was Joodser?

1360

01:52:44,000 --> 01:52:44,830

Wat zeg je?

1361

01:52:44,830 --> 01:52:45,670

Het was daar Joodser?

1362

01:52:45,670 --> 01:52:46,430

Veel Joodser.

1363

01:52:46,430 --> 01:52:46,430

Ja.

1364

01:52:46,430 --> 01:52:50,608

Ja, ja, want iedereen had het met elkaar over dingen en w, of ze daarheen

1365

01:52:50,608 --> 01:52:54,787

gingen of daarheen gingen en dan allemaal contacten hadden ze met elkaar.

1366

01:52:54,787 --> 01:52:58,680

Ik had ook geen enkele band ik, met de Joodse kringen natuurlijk he?

1367

01:52:58,680 --> 01:53:05,097

Ik had een hele goede vriend, een tijdje, en dat, dat was eh een Joodse jongen uit Amsterdam,

1368

01:53:05,097 --> 01:53:11,790

Peter Konijn heette die, en die had ik ontmoet in, in een kamp waar wij eens heen gestuurd waren,

1369

01:53:11,790 --> 01:53:18,138

t, tijdens de middelbare schooltijd, op Ameland, en daar was toen een jongen met wie ik echt

1370

01:53:18,138 --> 01:53:24,417

bevriend was geraakt, kwam ook bij z'n ouders, en vonden we fantastisch, echt Joods gezin

1371

01:53:24,417 --> 01:53:30,765

maar [zucht] ja, je weet hoe dat gaat, een tijd lang eh is dat dan een vriend en dat verlies

1372

01:53:30,765 --> 01:53:37,044

je uit het oog. Hm? Zo gaan die dingen. En later heb ik eh gemerkt dat-ie, hij was een heel

1373

01:53:37,044 --> 01:53:43,530

succesvolle advocaat geloof ik, en toen is-ie opeens opgehouden. En die is in ieder geval maar

1374

01:53:43,530 --> 01:53:50,016

ergens stil gaan wonen, dus misschien had-ie ook problemen met z'n, in z'n leven gehad en,

1375

01:53:50,016 --> 01:53:56,295

met deze achtergrond. Maar die eh beleefde wel enigszins, een klein beetje, Joods, ja. Maar

1376

01:53:56,295 --> 01:54:00,780

ook niet echt, maar misschien dat ze wel eens op hoogtijdagen, he

1377

01:54:00,780 --> 01:54:03,110

Ja, maar weet je, mijn vraag was helemaal niet van hoe Joods was je.

1378

01:54:03,110 --> 01:54:04,450

Nee, maar de, ik heb alleen, dat ik

1379

01:54:04,450 --> 01:54:04,860

SpSl?

1380

01:54:04,860 --> 01:54:06,420

het daar zo voelde

1381

01:54:06,420 --> 01:54:06,590

duidelijk, ja.

1382

01:54:06,590 --> 01:54:07,630

dat, dat ik zo voelde

1383

01:54:07,630 --> 01:54:07,790

Bij die conferentie.

1384

01:54:07,790 --> 01:54:10,380

bij die conferentie. Maar dat vond ik tóch

1385

01:54:10,380 --> 01:54:12,850

Ik probeer een beeld te krijgen van die stilte.

1386

01:54:12,850 --> 01:54:18,944

Ja, nou, het rare was, bij die conferentie, daar eh dat we daar allemaal keurig bij elkaar zaten

1387

01:54:18,944 --> 01:54:25,165

en dat toen een uitbarsting bij mij opeens kwam, op een krankzinnig ogenblik, volkomen onverwacht,

1388

01:54:25,165 --> 01:54:31,132

raar ogenblik, en toen kon je dus briefjes ophangen, weet je wel, van eh, als er, u informatie

1389

01:54:31,132 --> 01:54:37,162

hebt over die en die, weet je wel, en dan kon je dat vragen of er misschien iemand was die iets

1390

01:54:37,162 --> 01:54:43,002

wist. Maar je kon ook naar iemand toegaan daar, daarvoor om dat eh, om dat daar eh te melden

1391

01:54:43,002 --> 01:54:49,160

he, dit soort dingen. En daar was een kamertje en daar ging je dan zitten en toen moest ik opeens

1392

01:54:49,160 --> 01:54:53,350

de naam zeggen van mijn vader en dat soort, en toen was het opeens

1393

01:54:53,350 --> 01:54:54,380

Mis.

1394

01:54:54,380 --> 01:54:59,867

mis. Hélemaal mis. En dat heeft mij werkelijk ongelooflijk eh geschokt toen. Dat, dat feit, op,

1395

01:54:59,867 --> 01:55:05,184

opeens, en dan, van de ene m, seconde op de andere. En er was ook geen e, echte aanleiding op

1396

01:55:05,184 --> 01:55:10,614

dat ogenblik, weet je wel, alleen maar het noemen van die naam he, dat heb ik nog wel eens, het

1397

01:55:10,614 --> 01:55:16,102

noemen van de naam, is heel raar. Misschien heb ik iets met namen of met het, net zoals ik mama,

1398

01:55:16,102 --> 01:55:21,419

oma en, en dat soort dingen, maar, ik weet het niet. Maar hoe dan ook eh, toen was dat zo en,

1399

01:55:21,419 --> 01:55:26,907

en dan zei die, eh, die mevrouw was ontzettend aardig en, nou ja, die zei, we zijn nou toch niet

1400

01:55:26,907 --> 01:55:32,394

in een, nog in een tijd dat we heel, ons hoeven te schamen voor dit soort dingen over u, ik weet

1401

01:55:32,394 --> 01:55:37,768

niet meer wat, wat ze zei, maar iets in die trant. Was allemaal heel goed bedoeld en aardig en

1402

01:55:37,768 --> 01:55:41,770

eh, en lief, ja. Maar ik was diep eh geschokt toen moet ik zeggen. Ja.

1403

01:55:41,770 --> 01:55:43,250

Omdat het je zo hoog zat.

1404

01:55:43,250 --> 01:55:49,400

Ja. En in die tijd ook, ik denk dat het ongeveer dezelfde tijd was, toen heb ik me ook ingespannen om

1405

01:55:49,400 --> 01:55:55,611

een Yad Vashem eh onderscheiding eh aan te vragen voor die mevrouw van mij. En wat gelukkig eh, gelukt

1406

01:55:55,611 --> 01:56:01,640

is. Net hoorde gisteren van iemand, bij wie het niet gelukt was kennelijk, maar eh dat is nu ge eh,

1407

01:56:01,640 --> 01:56:07,912

dat, dat is toen gebeurd en toen is er ook, was omstreeks diezelfde tijd zo'n beetje, een bijeenkomst

1408

01:56:07,912 --> 01:56:14,062

in de synagoge in eh Groningen, is dat uitgereikt en daar wa, te, tegelijk met wel twintig anderen of

1409

01:56:14,062 --> 01:56:20,091

zo, en dat was ook, het was voor mij, ik had die v, mensen na de oorlog, allemaal die familie, heel

1410

01:56:20,091 --> 01:56:26,180

weinig meer gezien. Omdat die dus, het allemaal zo moeilijk was gegaan tussen mijn moeder aan de ene

1411

01:56:26,180 --> 01:56:32,209

kant en mijn hun, tussen haar familie en die familie, dus was echt een ver, enorme scheiding. En we

1412

01:56:32,209 --> 01:56:38,359

zagen elkaar bijna nooit, alleen Esther, die woonde in Londen inmiddels, als ik in Londen was ging ik

1413

01:56:38,359 --> 01:56:44,570

wel eens naar haar toe, maar toen was het, met die onderscheiding, een soort reünie. En dat was, vond

1414

01:56:44,570 --> 01:56:50,781

ik ook een, zo'n openbaring! Om die mensen weer te zien en zo. En net of je weer half thuis kwam ook

1415

01:56:50,781 --> 01:56:56,810

he? Je bent natuurlijk ouder geworden en je ziet eh natuurlijk eh de tragiek van deze mensen en hoe

1416

01:56:56,810 --> 01:57:02,838

fantastisch ze toch geweest zijn natuurlijk en eh, nou dan kan je dat ook op een hele andere manier

1417

01:57:02,838 --> 01:57:08,989

er tegenover staan en eh, maar dat was zo bijzonder. Want zij waren de enige bui, ook, ook, in zekere

1418

01:57:08,989 --> 01:57:15,139

zin, buitenstaanders bij die g, bij die bijeenkomst van de Yad Vashem onderscheidingen, want er waren

1419

01:57:15,139 --> 01:57:21,289

allemaal boeren en mensen uit die streek, uit het noorden van het land en het oosten, en zij waren de

1420

01:57:21,289 --> 01:57:24,700

enige een beetje stadsige mensen, weet je wel, die nette

1421

01:57:24,700 --> 01:57:25,580

Deftige

1422

01:57:25,580 --> 01:57:29,720

deftige mensen. Was zó raar, ze waren v, ze vielen er helemaal uit! [lacht]

1423

01:57:29,720 --> 01:57:29,880

SpSL?

1424

01:57:29,880 --> 01:57:34,922

Ja, maar zó ontroerend was het. En als je die verhalen hoorde, wat die mensen hebben gedaan soms!

1425

01:57:34,922 --> 01:57:40,120

Het was werkelijk, er waren soms hele lijsten van mensen die opgenoemd werden, die ze hadden geholpen

1426

01:57:40,120 --> 01:57:45,368

en zo. Het was een van de meest aangrijpende bijeenkomsten, juist omdat het zo sober en zo simpel was.

1427

01:57:45,368 --> 01:57:50,463

He? Maar als je hoorde wat sommige van deze mensen, nou dat is echt eh, ja, dat is, wat dat betreft

1428

01:57:50,463 --> 01:57:55,660

eh, ja, alle clichés zijn natuurlijk waar. Dat oorlog het beste en het slechtste uit de mensen haalt

1429

01:57:55,660 --> 01:57:59,880

he? Maar dat sommige mensen, dat is echt on, ongehoord, vind ik het, werkelijk he?

1430

01:57:59,880 --> 01:58:05,371

En als je die mensen ziet, dat, soms waren het de kinderen natuurlijk, maar ook, ook hele

1431

01:58:05,371 --> 01:58:10,739

oude waren er nog bij, die het eh zelf aanging. Nou, dat is ongelooflijk wat, wat zulke

1432

01:58:10,739 --> 01:58:16,292

mensen hebben gedaan. Maar eh, toen werd zo gezegd, je moet het allemaal heel strak houden

1433

01:58:16,292 --> 01:58:21,969

en u wordt niet geacht om een dankwoord te spreken, al die dingen, werd allemaal van tevoren

1434

01:58:21,969 --> 01:58:27,522

zo gezegd, met alleen maar, he, maar, uitgerekend [grinnikt] eh een eh schoonzoon van mijn

1435

01:58:27,522 --> 01:58:33,014

mevrouw, die was zelf ook al oud, die ging ongevraagd toen op het eind naar voren en ging

1436

01:58:33,014 --> 01:58:36,840

daar een toespraak eh af [grinnikt] steken. [lacht] We durfden

1437

01:58:36,840 --> 01:58:36,840

SpSL? hou je mond [lacht]

1438

01:58:36,840 --> 01:58:40,140

nee, en niemand, niemand durfde te kijken. [lacht]

1439

01:58:40,140 --> 01:58:45,870

Ja, idioot om daar bang voor te zijn.

1440

01:58:45,870 --> 01:58:50,200

Ja, maar ze wilden het, ik kan me voorstellen als iedereen een, een, he, een, en dan

1441

01:58:50,200 --> 01:58:51,280

Dan zit je vijf uur later nog, ja.

1442

01:58:51,280 --> 01:58:55,823

ja, nee, maar het kan ook niet en dan krijg je een enorme rare emoties en allemaal dingen, ze willen

1443

01:58:55,823 --> 01:59:00,321

natuurlijk een bepaalde stijl houden he? En dan he, ik vind het wel erg mooi zoals ze het doen hoor

1444

01:59:00,321 --> 01:59:04,410

en, en mooi zuiver en strak en zo. Ik vond het wel erg goed. Maar goed, maar Maar weet je,

1445

01:59:04,410 --> 01:59:04,410

ja? Nee. Nee.

1446

01:59:04,410 --> 01:59:04,410

Ga door.

1447

01:59:04,410 --> 01:59:10,490

Nee, ik ik geloof niet dat ik eh iets speciaals wou zeggen.

1448

01:59:10,490 --> 01:59:14,149

Nee, ik, ik, ik, ik, we zitten een beetje te praten over die, stel dat je zat

1449

01:59:14,149 --> 01:59:17,713

nu in die familie Toonder en toen ben je naar Amsterdam toe gegaan en eh je

1450

01:59:17,713 --> 01:59:20,850

bent gaan studeren en toen toch weer bij die journalistiek beland.

1451

01:59:20,850 --> 01:59:20,850

Ja.

1452

01:59:20,850 --> 01:59:20,850

Nooit, nooit, nooit met mensen erover gepraat.

1453

01:59:20,850 --> 01:59:26,747

Praktisch nooit. Ja, in de journalistiek heb je ook nooit tijd he? [lacht] Je hebt nooit tijd,

1454

01:59:26,747 --> 01:59:32,770

je hebt het allemaal zo druk met gewone dingen en op een of andere manier, ja, nee, het zal heus

1455

01:59:32,770 --> 01:59:38,730

wel eens, maar echt zo, ja, zoals je, van iedereen iets weet, de ene komt, je weet z'n vader,

1456

01:59:38,730 --> 01:59:44,691

ik zeg maar wat, was bakker in Groningen en eh, en nou ja, hij is, heeft iets met de oorlog of,

1457

01:59:44,691 --> 01:59:50,777

he? Ik denk dat we eh, een, misschien hele simpele, outline of dat ze wisten dat iemand omgekomen

1458

01:59:50,777 --> 01:59:56,737

was, niet echt precies denk ik, maar op een of andere manier, misschien zijn de mensen ook heel

1459

01:59:56,737 --> 02:00:00,689

discreet, denken ze van dat is kennelijk een moeilijk onderwerp

1460

02:00:00,690 --> 02:00:01,040

Ingewikkeld, ja.

1461

02:00:01,040 --> 02:00:05,780

ik denk eh dat eh mi, misschien moet ik er maar niet, niet over vragen, dat kwam ook niet aan de

1462

02:00:05,780 --> 02:00:10,669

orde. En ik weet nog wel heel goed ook dat eh, eh op school, dat het ook een heel gênant onderwerp

1463

02:00:10,669 --> 02:00:15,409

was, want, ja, hoe moet je daarop reageren. Je kan het ook haast niet vertellen aan mensen, want

1464

02:00:15,409 --> 02:00:20,248

je, als je het gaat vertellen klinkt zovoe, ik heb het één keer wel eens verteld, kwam zo aan de

1465

02:00:20,248 --> 02:00:25,038

orde, en de reactie was dat w, voor mijn gevoel, zo afschuwelijk, omdat ze het gewoon als een eh,

1466

02:00:25,038 --> 02:00:29,927

ja, als een, als een kleinigheid, oh God, wat rot zeg, jeetje, nou ik, ik, dat, God is het al kwart

1467

02:00:29,927 --> 02:00:34,716

over vier, ik moet aan m'n huiswerk en eh morgen zie ik je wel weer en zo. En dan denk je, jee,

1468

02:00:34,716 --> 02:00:39,753

eh, zo verschrikkelijk, dat was eigenlijk veel erger om het te vertellen dan om het niet te vertellen,

1469

02:00:39,753 --> 02:00:44,494

weet je wel, waarom we, je moet het ook helemaal niet vertellen want wat moeten die mensen ermee

1470

02:00:44,494 --> 02:00:48,000

en wat kunnen ze eraan doen. En wat eh en ze weten er ook helemaal geen

1471

02:00:48,000 --> 02:00:51,020

Omdat ze er niet mee om kunnen gaan.

1472

02:00:51,020 --> 02:00:55,191

geen raad mee natuurlijk he. He? Het is ook zo, ik, afschuwelijk

1473

02:00:55,191 --> 02:00:58,450

om te zeggen, ja, maar, wat moet je dan zeggen, ja

1474

02:00:58,450 --> 02:00:58,450

Mijn vader is vergast.

1475

02:00:58,450 --> 02:01:02,118

ja, en daarom en moet je het, hoe moet je dat zeggen, ooit? Weet je wel, hoe

1476

02:01:02,118 --> 02:01:05,787

moet je het zeggen? Het klinkt allemaal zo verschrikkelijk en als je het aan

1477

02:01:05,787 --> 02:01:09,359

die mensen zegt, ja, wat moet je daarop zeggen? Het is zo verschrikkelijk.

1478

02:01:09,360 --> 02:01:13,380

Geen, geen, geen, ja,?

1479

02:01:13,380 --> 02:01:13,880

Ja

1480

02:01:13,880 --> 02:01:19,170

natuurlijk iets jonger bij, bij ons op school werd wel gezegd die z'n vader heeft

1481

02:01:19,170 --> 02:01:21,580

Maar misschien had jij een ander soort milieu op school?

1482

02:01:21,580 --> 02:01:22,520

Ja, Amsterdam Zuid.

1483

02:01:22,520 --> 02:01:27,690

Daarom. Een heel ander milieu. Ik zat op scholen waar niemand Joods was, ooit.

1484

02:01:27,690 --> 02:01:28,190

Ja.

1485

02:01:28,190 --> 02:01:33,163

Ik, maar, althans, ja misschien één of zo, maar het speelde, het, het was helemaal

1486

02:01:33,163 --> 02:01:37,960

niet in de picture. In dat, in die scholen waar ik kwam weet je wel, het was alle

1487

02:01:37,960 --> 02:01:40,550

En later in je beroepsleven, die journalistiek

1488

02:01:41,170 --> 02:01:46,463

Ik heb bij het Parool gezeten natuurlijk en er waren natuurlijk wel eh Joden, een Jeanne Roo zeg

1489

02:01:46,463 --> 02:01:51,977

maar en zo, maar dat ha, we hadden het ook o, daar hadden we het helemaal nooit over, ik kan me niet

1490

02:01:51,977 --> 02:01:57,491

herinneren, nou ja, wel, wel woede over bepaalde mensen de, eh, je kende toch allemaal wel die, wat,

1491

02:01:57,491 --> 02:02:02,950

de woede die na de oorlog heel veel mensen hadden over de oorlog van, mensen die fout waren geweest

1492

02:02:02,950 --> 02:02:08,244

en die weer gewoon in een baantje zaten en eh helemaal niet gestraft waren, en dat soort dingen.

1493

02:02:08,244 --> 02:02:14,419

Dat, in die sfeer was het wel eens een beetje misschien. Maar verder nooit. Niet over mekaars oorlogservaringen,

1494

02:02:14,419 --> 02:02:19,823

is het rare, daar hadden we het niet over. Nee. Nee. En ik heb zelfs bij de Telegraaf gewerkt, dat

1495

02:02:19,823 --> 02:02:25,392

is het rare, ook dankzij Toonder natuurlijk, want die kende daar mensen en eh, was net ov, na school,

1496

02:02:25,392 --> 02:02:30,741

en eh dat is een idioot begin natuurlijk, maar die sfeer van geef die jongen een baantje, weet je

1497

02:02:30,741 --> 02:02:36,145

wel, heb je niet een baantje voor die jongen, bij de fotoredactie begonnen. Echt heel raar, ik had

1498

02:02:36,145 --> 02:02:42,486

eigenlijk normaal moeten beginnen bij een provinciale krant, zoals iedereen. Er was toen geen journalistenopleiding

1499

02:02:42,486 --> 02:02:47,945

zoals nu natuurlijk he, dat was er allemaal niet. Dus als je wilde beginnen moest je gewoon bij een

1500

02:02:47,945 --> 02:02:53,569

krant beginnen en dan ging je, in Enschede, ik zeg maar wat he, dat zou g, Groenlo, een normale plaats

1501

02:02:53,569 --> 02:02:58,918

waar je gewoon het vak leerde he? Klein. Maar nee hoor, dat was in Amsterdam en dan ben je bij de

1502

02:02:58,918 --> 02:02:59,469

Telegraaf.

1503

02:02:59,670 --> 02:03:04,425

En daar waren ook eh Joden hoor. Dat is het gekke, die waren heel trouw aan de, de Telegraaf.

1504

02:03:04,425 --> 02:03:09,130

Want de Telegraaf, je kan zeggen wat je wil, ze waren ontzettend goed voor hun eigen mensen.

1505

02:03:09,130 --> 02:03:13,630

Die hebben ze allemaal geholpen. Die mensen hebben ze werkelijk, daadwerkelijk geholpen.

1506

02:03:13,630 --> 02:03:13,630

O ja? Wist ik niet.

1507

02:03:13,630 --> 02:03:18,259

En het rare was, Marten had altijd al gezegd, en dat wordt nu algemeen ook, he,

1508

02:03:18,259 --> 02:03:22,830

in dat grote boek wat nu over de Telegraaf is verschenen, er is natuurlijk een

1509

02:03:22,830 --> 02:03:27,577

raar spel gespeeld na de oorlog, ik wil ze echt niet vrijpleiten hoor, echt niet,

1510

02:03:27,577 --> 02:03:31,679

maar eh er speelden ook andere belangen een rol met die perszuivering.

1511

02:03:31,680 --> 02:03:32,090

Ja.

1512

02:03:32,090 --> 02:03:38,370

He? Dat eh, dat Telegraaf gebouw was heel erg eh gewild natuurlijk, daar zaten toen het Parool

1513

02:03:38,370 --> 02:03:44,984

in en eh Trouw en de Telegraaf zelf toen ze weer mochten verschijnen. [zucht] Maar eh, alle kranten

1514

02:03:44,984 --> 02:03:51,331

waren natuurlijk fout. Als je kijkt naar de, naar de NRC en naar het Handelsblad en naar eh nog

1515

02:03:51,331 --> 02:03:57,745

meer kranten he, die waren allemaal fout. En eh de Telegraaf was niet veel erger dan die andere,

1516

02:03:57,745 --> 02:04:05,028

als je ze echt gaat bekijken, alleen het laatste jaar van de oorlog, toen hebben ze echt een verschrikkelijke

1517

02:04:05,028 --> 02:04:11,442

gehad, Holdert, en dat was een SS'er. En toen eh heeft Marten zich ook ziek gemeld, toen. Toen

1518

02:04:11,442 --> 02:04:15,049

is eh, heeft een of andere dokter hem eh geestelijk eh

1519

02:04:15,050 --> 02:04:16,430

Labiel.

1520

02:04:16,430 --> 02:04:22,256

labiel verklaard en toen is-ie eh, is het, is, die strip ook van de ene dag op de andere gestopt

1521

02:04:22,256 --> 02:04:27,962

eigenlijk. Zo'n beetje. [zucht] Maar eh niettemin hebben ze de Telegraaf eh buiten proportie

1522

02:04:27,962 --> 02:04:33,668

aangepakt. Want ze hadden toch, die andere kranten werden ook wel gestraft, het NRC moest zich

1523

02:04:33,668 --> 02:04:39,677

bijvoorbeeld niet Nieuwe Rotterdamse Courant noemen, maar een tijdje Nationale Rotterdamse Courant,

1524

02:04:39,677 --> 02:04:45,261

de Gooi- en Eemlander heette Gooi- en Ommelander, en zo waren er meer eh strafjes, straffen.

1525

02:04:45,261 --> 02:04:50,845

Maar de, de Telegraaf die mocht gewoon jaren niet verschijnen. En dat was natuurlijk ook een

1526

02:04:50,845 --> 02:04:56,611

enorme concurrent. En ze dachten, die krant komt er natuurlijk nooit meer boven op. Als-ie weer

1527

02:04:56,611 --> 02:05:02,195

mag verschijnen. Maar niettemin ging dat toen al eh na een moeilijke start, ging dat weer in

1528

02:05:02,195 --> 02:05:05,170

een vrij eh hard tempo toch weer terug, kwam die.

1529

02:05:05,170 --> 02:05:09,220

Een ochtendkrant ook he, dat speelt ook een rol

1530

02:05:09,220 --> 02:05:14,208

Ook dat, ook dat, en ze waren natuurlijk eh, het v, ze hadden een kien oog voor het vak.

1531

02:05:14,208 --> 02:05:19,026

Ik bedoel, eh, hoe, hoe, hoe dat vak beoefend moest worden. Zij waren helemaal geënt

1532

02:05:19,026 --> 02:05:24,467

op de Engelse traditie, hoe je kranten maakt he? Maar daar is een heel dik boek over verschenen,

1533

02:05:24,467 --> 02:05:29,285

waar die hele geschiedenis uit eh voerig wordt behandeld. Maar hoe dan ook waren daar

1534

02:05:29,285 --> 02:05:32,969

dus Jo, ook Joden, maar die eh hadden het er ook nooit over. Nee.

1535

02:05:33,070 --> 02:05:39,730

En toen je een gezin begon te stichten, toen eh ging je toen het normale leven leiden?

1536

02:05:39,730 --> 02:05:47,277

Ja. Toen echt het normale leven gaan leiden [grinnikt] ja. [lacht] Wat ik altijd had gehoopt. Dat is

1537

02:05:47,277 --> 02:05:54,824

echt zo, ja, echt, echt het eh, als ik keek naar de, door die ramen van de mensen, als ik eh, in Ede

1538

02:05:54,824 --> 02:06:02,221

eh was en daar door de straten liep, waar ik altijd dacht zo'n leven zal ik later willen leiden.

1539

02:06:02,221 --> 02:06:10,221

En echt dat eh, zo echt gezapige, rustige, fantastisch leven, man, vrouw, kinderen, een huisdier, tuintje,

1540

02:06:10,221 --> 02:06:16,409

weet je wel, al die dingen. Dat is eh ja. En eh, na de eerste jaren bij het Parool

1541

02:06:16,410 --> 02:06:18,040

En dat vind je dat je echt geleid hebt?

1542

02:06:18,040 --> 02:06:19,100

Wat zeg je?

1543

02:06:19,100 --> 02:06:20,180

Dat vind je dat je dat soort leven geleid hebt?

1544

02:06:20,180 --> 02:06:26,993

Ja. Nou, de eerste jaren niet, toen woonden we in Amsterdam en toen hadden we eh grote huisvestingsproblemen,

1545

02:06:26,993 --> 02:06:32,869

we hebben, één, twee, drie adressen daar gehad, al, allemaal geen, eigenlijk eh be, behelpen

1546

02:06:32,869 --> 02:06:38,744

en heel moeizaam en we hadden, hadden ook ge, geen geld, en konden niks krijgen natuurlijk, er

1547

02:06:38,744 --> 02:06:44,870

was ook haast niks überhaupt en toen kon ik in, Algemeen Dagblad een baan krijgen en in Rotterdam

1548

02:06:44,870 --> 02:06:50,996

was, had ik trouwens natuurlijk , gevoelens had voor deze stad nog altijd, vond ik dus eh helemaal

1549

02:06:50,996 --> 02:06:56,746

niet erg om heen te gaan, maar het was hier ook veel makkelijker om een redelijk appartement

1550

02:06:56,746 --> 02:07:02,497

eh te krijgen, veel makkelijker, ja, dan in Amsterdam. Het ging echt beter hier. Dus dat was

1551

02:07:02,497 --> 02:07:08,248

eigenlijk de voornaamste reden om te gaan. Dat we een echt, een normaal huis krij, kregen en

1552

02:07:08,248 --> 02:07:14,061

dat was toen eerst nog een appartement, maar na één of twee jaar, werd het een rijtjeshuis.

1553

02:07:14,061 --> 02:07:20,499

lets minder mooi dan Hillegersberg waar wij vroeger woonden, een nieuwbouwwijk, maar toch, voortuintje,

1554

02:07:20,499 --> 02:07:22,750

achtertuint, weet je wel, a, helemaal

1555

02:07:22,750 --> 02:07:23,370

Prettig dus.

1556

02:07:23,370 --> 02:07:30,061

helemaal zoals ik had gehoopt en dan precies met een hond en een kat, een eh, alles, een, een dochter

1557

02:07:30,061 --> 02:07:36,620

en een zoon he, maar ik denk dat ik ze inderdaad geloof ik ook niet eh belast heb, teveel, met mijn

1558

02:07:36,620 --> 02:07:43,113

oorlogsverleden, dat het altijd heel moeilijk, de kinderen, in onze situatie zeggen altijd, het is

1559

02:07:43,113 --> 02:07:49,804

of dat ze zeggen ja er werd nooit over gepraat en dat was verschrikkelijk en je hoort ook heel andere

1560

02:07:49,804 --> 02:07:56,562

kanten, werd er alleen maar over gepraat en dat was even verschrikkelijk. Het is nooit goed he? Ouders

1561

02:07:56,562 --> 02:08:03,386

doen het nooit goed, kennelijk, wat dit betreft. Maar ik, kan me alleen heel goed herinneren, de eerste

1562

02:08:03,386 --> 02:08:08,090

keer dat ik het aan mijn dochter eh vertelde. Echt, wat er gebeurd was.

1563

02:08:08,090 --> 02:08:10,300

Dat kan ik me heel goed herinneren. Het was tijdens

1564

02:08:10,300 --> 02:08:10,710

Wanneer was dat

1565

02:08:10,710 --> 02:08:15,300

tijdens een wandeling, ja, ik weet niet meer hoe oud ze was misschien was ze, ja

1566

02:08:15,300 --> 02:08:18,720

Je hebt nog niet gezegd wanneer ze geboren is, dus dan

1567

02:08:18,720 --> 02:08:18,720

ze is

1568

02:08:18,720 --> 02:08:20,540

je moet me even helpen.

1569

02:08:20,540 --> 02:08:26,837

oh, ja, ze is in eh '64 geboren, in het jaar dat we trouwden, later in

1570

02:08:26,837 --> 02:08:32,610

dat jaar, in oktober. En eh ik denk zo'n z begin jaren zeventig.

1571

02:08:32,980 --> 02:08:33,100

Hmhm

1572

02:08:33,100 --> 02:08:38,193

Pas toen, ja, ik denk, ze wist natuurlijk wel eh alles, dat mijn

1573

02:08:38,193 --> 02:08:42,570

vader gedood gedood was in de oorlog en dat onderduiken

1574

02:08:42,570 --> 02:08:43,260

Dat had je haar verteld

1575

02:08:43,260 --> 02:08:48,712

ja, die dingen wist ze allemaal wel, maar ze wist nog niet, ja, alle verschrikkingen he? Eh,

1576

02:08:48,712 --> 02:08:54,224

ja, op een gegeven ogenblik moet je het toch vertellen om, hoe dat, wat er achter nog zat he,

1577

02:08:54,224 --> 02:08:59,676

wat er nog meer was eh gebeurd. En dat weet ik nog, tijdens een wandeling in, in een bos heb

1578

02:08:59,676 --> 02:09:05,188

ik eens een keer dat eh, ja, op een of andere manier verteld. En ik weet niet meer waarom dat

1579

02:09:05,188 --> 02:09:10,700

toen a, maar goed, misschien was er een aanleiding waarom dat toen, m, het gevoel had dat dat

1580

02:09:10,700 --> 02:09:15,560

moest. Maar ja, ik moet het ook, op een keer moet je er natuurlijk over vertellen.

1581

02:09:15,560 --> 02:09:15,560

Wat er met jou gebeurd was?

1582

02:09:15,560 --> 02:09:15,560

Wat bedoel je?

1583

02:09:15,560 --> 02:09:19,590

Over wat met je vader gebeurd was?

1584

02:09:19,590 --> 02:09:23,840

Nee, wat er met mijn vader gebeurd was eigenlijk bedoel ik, ja. Ja. Dat.

1585

02:09:23,840 --> 02:09:24,080

Dat wist je toen

1586

02:09:24,080 --> 02:09:24,080

Wat zeg je?

1587

02:09:24,080 --> 02:09:24,080

zelf ook?

1588

02:09:24,080 --> 02:09:24,210

Ja!

1589

02:09:24,210 --> 02:09:27,320

Dat had je toen ook ontdekt.

1590

02:09:27,400 --> 02:09:29,190

Nee! Tuurlijk!

1591

02:09:29,190 --> 02:09:32,160

Toen wist je al wat Sobibor was?

1592

02:09:32,160 --> 02:09:38,649

Ja, ja, ja, ja, ja! Ja. Nou, eh, ja, of ik de hele omvang van Sobibor, precies het hele, wat

1593

02:09:38,649 --> 02:09:45,702

wij nu weten van Sobibor, helemaal, alleen dat het een vernietigingskamp was, dat wist ik natuurlijk

1594

02:09:45,702 --> 02:09:52,755

wel, maar precies van hoe het daar toeging en wat het was, dat, dat niet, maar wel wat daar gebeurde

1595

02:09:52,755 --> 02:09:59,456

natuurlijk en eh, dat, dat eh laatste plek was en mensen daar eh vergast werden, dat natuurlijk

1596

02:09:59,456 --> 02:10:06,086

wel, ja. Ja. Ja. Nou, het was omstreeks die tijd denk ik, misschien was dat wel de aanleiding,

1597

02:10:06,086 --> 02:10:10,530

dat het toen opeens, verhalen over dat kamp eh, eh kwamen toen.

1598

02:10:10,530 --> 02:10:11,460

Hmhm

1599

02:10:11,460 --> 02:10:18,840

Het zou kunnen, maar dan, dat is, weet ik niet. [zucht] ja. [zucht]

1600

02:10:19,310 --> 02:10:21,150

Hoe reageerde je dochter?

1601

02:10:21,150 --> 02:10:28,204

Nou re, redelijk, ik geloof dat ze dat eh ja [zucht] eigenlijk toen, ja, zoals ik het nu zie, bijna voor

1602

02:10:28,204 --> 02:10:35,734

kennisgeving eh aannam, maar ze had er al eh, m'n, m'n dochter heeft zich er altijd al voor geïnteresseerd

1603

02:10:35,734 --> 02:10:42,653

en ook toen al dus eh, ik denk dat ze d'r ogen en oren altijd openhield over al dit soort dingen. Ze

1604

02:10:42,653 --> 02:10:49,572

heeft er ook vrij veel boeken over gelezen later en zo. Ik heb nog altijd nog het gevoel dat ik er nog

1605

02:10:49,572 --> 02:10:56,559

eens een keer met onze kinderen naar Sobibor toe, een keer, met eh, met hen. Ja. Ik wil, hoe belangrijk

1606

02:10:56,559 --> 02:11:01,240

die steen, dat is voor mij heel belangrijk geweest, dat is het gekke.

1607

02:11:01,240 --> 02:11:05,624

Ja, dat moet je nog eens vertellen. Je ging naar die conferentie over het ondergedoken

1608

02:11:05,624 --> 02:11:09,500

kind en daar voelde je je vreemd. Toen ben je toch op een gegeven ogenblik g

1609

02:11:09,500 --> 02:11:11,090

Nou ik weet nog

1610

02:11:11,100 --> 02:11:11,570

SpSL?

1611

02:11:11,570 --> 02:11:15,928

ja, eh, even nog om daarop in te haken, ik had het verteld aan een Joodse eh

1612

02:11:15,928 --> 02:11:20,000

collega van mij, Michael Stein, ik weet niet of jij die naam, jou kent.

1613

02:11:20,000 --> 02:11:20,660

Ja, van dat eh eh

1614

02:11:20,660 --> 02:11:25,066

Michael Stein, hij is overleden inmiddels, hij eh was de correspondent,

1615

02:11:25,066 --> 02:11:27,860

lange tijd, in het Midden Oosten. Van de NRC.

1616

02:11:27,860 --> 02:11:28,410

Ja, ja.

1617

02:11:28,410 --> 02:11:30,590

Van de N, NRC, ja.

1618

02:11:30,590 --> 02:11:30,830

Ja.

1619

02:11:30,830 --> 02:11:35,121

En eh die wist dat ik daarheen ging, had ik hem verteld op een of andere manier, naar

1620

02:11:35,121 --> 02:11:39,361

die conferentie en toen zei die na afloop, eh, belde hij me op en hoe was het en hij

1621

02:11:39,361 --> 02:11:43,602

wou er een paar dingen van weten en zo, en dan ging-ie ook erg eh op mijn emoties en

1622

02:11:43,602 --> 02:11:47,943

eh hoe ik erop had gereageerd, en op een of andere manier eh, hij belde gewoon tijdens

1623

02:11:47,943 --> 02:11:51,729

mijn werk op de krant, dat weet ik nog heel goed, ik zat er gewoon, je weet

1624

02:11:51,730 --> 02:11:53,470

Wel ja [lacht]

1625

02:11:53,470 --> 02:11:57,510

ja, zo onhandig, hij had het gewoon natuurlijk 's avonds moeten doen, thuis, weet je wel? [lacht]

1626

02:11:57,510 --> 02:11:57,890

Ja, natuurlijk [lacht]

1627

02:11:57,890 --> 02:12:03,556

en toen had ik het niet zin in om op dat ogenblik, weet je wel, daar helemaal op in te gaan, op,

1628

02:12:03,556 --> 02:12:09,222

want ik had toen inderdaad die emotionele toestand gehad, wat ik je net vertelde, en ik denk dat

1629

02:12:09,222 --> 02:12:14,947

ik hem dat, geen zin had om daar toen heel erg op in te gaan, op dat ogenblik. Dus ik maakte het,

1630

02:12:14,947 --> 02:12:20,850

en, en toen werd-ie ontzettend boos, zei, ja, je bent, je bent een, een, een, een eh eh, een eeuwige

1631

02:12:20,850 --> 02:12:26,516

onderduiker gebleven, riep-t-ie, weet je wel, je bent een, gadverdamme, je bent een onderduiker,

1632

02:12:26,516 --> 02:12:32,123

nog altijd. Weet je wel, iets in die trant. He? Dat ik onderdook voor m'n eigen emoties en ik

1633

02:12:32,123 --> 02:12:37,790

was er ook heel boos over hem, later was het nou ehm, was het weer goed hoor, maar, maar eh, dat

1634

02:12:37,790 --> 02:12:43,692

was echt een helemaal verkeerd verlopen telefoongesprek, toen. En eh maar dat, die gang naar Sobibor

1635

02:12:43,692 --> 02:12:49,300

is pas gekomen door, wat ik je vertelde, die kist, dat allemaal doorwerken van al die dingen en

1636

02:12:49,300 --> 02:12:54,907

dan dacht ik toch je moet er iets mee doen. En ik weet nog dat de broer van Marten Toonder, was

1637

02:12:54,907 --> 02:13:00,514

een schrijver, Jan Gerrit Toonder, die zei een keer tegen mij: maar je hebt nu die kist, dat g,

1638

02:13:00,514 --> 02:13:06,476

dat geeft een morele verplichting dat je daar later iets mee moet gaan doen, op een keer in je leven.

1639

02:13:06,476 --> 02:13:12,555

Dat je daar iets over schrijven moet, omdat je er iets mee moet. Dat heb ik altijd in m'n achterhoofd

1640

02:13:12,555 --> 02:13:18,398

ge, gehouden. En het rare is, hij heeft volkomen gelijk gehad, want eh, ik zou mezelf niet eh, nee,

1641

02:13:18,398 --> 02:13:24,242

dat is zo belangrijk om dat gedaan te hebben, om daar iets mee te doen, he? Die verwerking daarvan.

1642

02:13:24,242 --> 02:13:29,908

En eh het heeft een hele hoop tijd gekost, het uitzoeken van die spullen, maar ook het schrijven

1643

02:13:29,908 --> 02:13:35,574

daarvan, dat heeft me, nou, het is maar g, zo'n boek, maar het heeft me jaren gekost. Eerst w,

1644

02:13:35,574 --> 02:13:41,418

heb ik gedacht ik ga er een roman van maken, wat een belachelijk idee was, maar ik dacht een roman.

1645

02:13:41,418 --> 02:13:43,129

Waarom ik dacht weet ik niet.

1646

02:13:43,130 --> 02:13:46,150

Een journalist die een roman schrijft dus,

1647

02:13:46,150 --> 02:13:46,910

Ja, ja, ja, echt de

1648

02:13:46,910 --> 02:13:47,160

SpSL?

1649

02:13:47,160 --> 02:13:51,264

de bekende eh, ja, het bekende misverstand. [lacht] Ja. Ja. Maar ik dacht,

1650

02:13:51,264 --> 02:13:54,980

nee, ik dacht ook wel dat dat makkelijker was, juist waarschijnlijk

1651

02:13:54,980 --> 02:13:56,290

Omdat je?

1652

02:13:56,290 --> 02:14:01,354

om allerlei dingen, dat, nee, om de, allerlei emotie, daar kan je dan meer mee spelen, weet je wel,

1653

02:14:01,354 --> 02:14:06,317

maar ik heb daar toen een hele tijd aan gewerkt, echt heel ver, maar ik ging me steeds minder, ik

1654

02:14:06,317 --> 02:14:11,382

dacht, nou, dat is helemaal niks. Ik ging ook, dat na een tijdje weggelegd en weer overgelezen, nou

1655

02:14:11,382 --> 02:14:16,396

ik vond het helemaal niks, dat was, was v, was phoney, weet je wel om het woord te gebruiken, fake

1656

02:14:16,396 --> 02:14:21,409

eigenlijk. Want het is arbitrair, je kunt het natuurlijk alle kanten opsturen, zo'n verhaal dan,

1657

02:14:21,409 --> 02:14:26,423

je kan doen en laten wat je wil ermee he? Als je, je kan het naar je eigen hand zetten, dus dat is

1658

02:14:26,423 --> 02:14:31,693

volkomen onbevredigend. En toen heb ik er jarenlang niet meer naar gekeken, heb ik het eh weggeschoven.

1659

02:14:31,693 --> 02:14:36,758

En ik wist niet hoe ik het aan moest pakken. Toen ben ik bij het Rotterdams Philharmonisch allemaal

1660

02:14:36,758 --> 02:14:41,976

werkjes gaan doen eh, weet je wel, je kent dat wel eh, een, vrijwilligerswerk. En toen, daarna, opeens

1661

02:14:41,976 --> 02:14:46,939

hoorde ik een collega van mij [grinnikt] eens een keer op de radio om één uur, Hans Maarten van

1662

02:14:46,939 --> 02:14:52,003

den Brink, en die zei eh, ja, ik, het is een hele arrogante jongen, maar een leuke jongen, die zei,

1663

02:14:52,003 --> 02:14:57,068

ik begrijp helemaal niet waarom al die schrijvers hun eigen levens, daar een roman van moeten maken

1664

02:14:57,068 --> 02:15:02,082

he? Waarom schrijven ze niet gewoon op wat er gebeurd is? Gewoon. En toen zei ik, ja verdomme, dat

1665

02:15:02,082 --> 02:15:06,994

is het, zo simpel is het natuurlijk! Maar het was natuurlijk helemaal niet simpel, maar toen ben

1666

02:15:06,994 --> 02:15:08,580

ik helemaal overnieuw begonnen,

1667

02:15:08,580 --> 02:15:08,580

Ja,

1668

02:15:08,580 --> 02:15:12,370

nog eens een keer na al die jaren, weet je wel, ik had er jarenlang niet meer naar gekeken.

1669

02:15:12,370 --> 02:15:16,120

Maar toen be, en toen ging het wel beter. Maar ook met heel veel moeite, maar het heeft me

1670

02:15:16,120 --> 02:15:17,500

Je hebt er tien jaar over gedaan he, over het boek.

1671

02:15:17,500 --> 02:15:22,910

Ja, nee, maar kijk, ik vertel dus in het begin dat, die roman en toen jarenlang helemaal niks en toen

1672

02:15:22,910 --> 02:15:28,159

op het laatst weer helemaal overnieuw, maar toen heb ik het, nou, ik weet niet, 't zal misschien

1673

02:15:28,159 --> 02:15:33,570

toch nog wel twee jaar geduurd nog of zo. En, want ik d, ik dacht ook, ja, ik wil ook niet m'n hele

1674

02:15:33,570 --> 02:15:38,819

leven eraan verpesten als het nou helemaal niks wordt. Ik wou alleen maar de ochtend eraan werken,

1675

02:15:38,819 --> 02:15:44,016

weet je wel, niet het gevoel te hebben dat ik m'n hele laatste jaren ga verknallen aan iets wat

1676

02:15:44,016 --> 02:15:49,265

nooit iets wordt. Dus ik wou mezelf ook nog, ook tegenover Wendelien met alleen maar zo'n man in

1677

02:15:49,265 --> 02:15:54,622

zo'n kamertje zit en dan zit te schrijven aan iets wat nooit iets wordt, weet je wel? Maar ja, hoe

1678

02:15:54,622 --> 02:16:00,032

dan ook is het, maar ik ben blij dat ik het toch heb gedaan, want, nou ja, dat is toch een verwerking

1679

02:16:00,032 --> 02:16:05,335

geweest, is het voor mij, is het wel verwerking geweest. Hoewel eh, die emoties die jij dan eh erin

1680

02:16:05,335 --> 02:16:08,550

had willen lezen en misschien er niet genoeg in staan en zo.

1681

02:16:08,550 --> 02:16:09,380

O nee, ik zeg, het

1682

02:16:09,380 --> 02:16:09,620

Nee.

1683

02:16:09,620 --> 02:16:10,650

is geen verwijt.

1684

02:16:10,650 --> 02:16:11,460

Nee, maar

1685

02:16:11,460 --> 02:16:11,710

Dat ik, ik lees en

1686

02:16:11,710 --> 02:16:13,370

maar het is ook een soort, ja

1687

02:16:13,370 --> 02:16:13,370

ik denk van hé, eh

1688

02:16:13,370 --> 02:16:14,000

Ja

1689

02:16:14,000 --> 02:16:14,000

hoe zit dat

1690

02:16:14,000 --> 02:16:14,480

Ja.

1691

02:16:14,480 --> 02:16:16,990

hoe zit het met grote stilte in je leven.

1692

02:16:16,990 --> 02:16:16,990

Ja.

1693

02:16:16,990 --> 02:16:16,990

En ik da, denk, ik v

1694

02:16:16,990 --> 02:16:16,990

Ja.

1695

02:16:16,990 --> 02:16:19,500

ik ben gewoon brutaal om er

1696

02:16:19,500 --> 02:16:19,810

Ja.

1697

02:16:19,810 --> 02:16:20,850

jou naar te vragen.

1698

02:16:20,850 --> 02:16:25,911

Ja. Maar tóen, door dat boek kom je dan toch op de ideeën, ja ik, het is toch be, krankzinnig dat

1699

02:16:25,911 --> 02:16:30,973

we nooit die kant op geweest zijn, naar Polen. Dat is toch krankzinnig, ik, ik dacht vroeger altijd

1700

02:16:30,973 --> 02:16:36,086

dat is het laatste wat ik ooit in m'n leven wil doen. Ik had heilig, echt heilig voorgenomen, daar

1701

02:16:36,086 --> 02:16:41,251

ga ik nooit naartoe, wat word ik daar wijzer van en ik had echt zo'n kinderlijke angst ik kan nooit

1702

02:16:41,251 --> 02:16:46,261

meer slapen daarna, dacht ik. Ik kan nooit meer een, een rustige nacht hebben. Maar toen hebben we

1703

02:16:46,261 --> 02:16:49,789

het toch gedaan, op een, zomaar opeens eigenlijk. En dat was met Pink

1704

02:16:49,790 --> 02:16:49,790

Vanuit

1705

02:16:49,790 --> 02:16:49,790

Pinkste

1706

02:16:49,790 --> 02:16:49,790

Nederland?

1707

02:16:49,790 --> 02:16:56,810

Vanuit Nederland gewoon. Met z'n tweeën, met Pinksteren eh, ik denk 2000 eh, het was, het was

1708

02:16:56,810 --> 02:17:03,977

in elk geval een soort kroonjaar, dat hadden wij ook helemaal, ons helemaal niet ge, gerealiseerd,

1709

02:17:03,977 --> 02:17:11,071

ik ben met Pinksteren, eerst naar Krakau gegaan en daar een paar dagen, twee dagen, rond gekeken,

1710

02:17:11,071 --> 02:17:16,629

die stad, prachtige stad, had ik me ook nooit gerealiseerd, hoe mooi het is.

1711

02:17:17,660 --> 02:17:22,550

En toen eh de bekende tocht naar Auschwitz, en daar is m'n grootmoeder omgebracht

1712

02:17:22,550 --> 02:17:26,440

dus he, en dat was een, nou het was gewoon eh krankzinnig was het.

1713

02:17:26,440 --> 02:17:28,420

Auschwitz is krankzinnig

1714

02:17:28,420 --> 02:17:33,642

Krankzinnig, maar dit was exceptioneel ook hoor, heb ik wel begrepen want

1715

02:17:33,642 --> 02:17:38,793

het was een dag voor Pinksteren, prachtige dag, een zaterdag, nou en de,

1716

02:17:38,793 --> 02:17:43,730

het was werkelijk het s, s, zwárt van eh de toeristen. Zwart. Al, al

1717

02:17:44,050 --> 02:17:46,300

Toeristen, belangrijkste toeristenbestemming van Europa he?

1718

02:17:46,300 --> 02:17:55,610

Nee! Meen je dat nou? Echt? Ja? Meer dan het Louvre of wat dan ook? Ja?

1719

02:17:55,610 --> 02:17:55,610

Ja.

1720

02:17:55,610 --> 02:17:59,140

Oh, dat wist ik niet, is dat écht waar?

1721

02:17:59,140 --> 02:17:59,140

Ja.

1722

02:17:59,140 --> 02:18:04,487

Oh! Maar ja, we gingen naar het station, weet ik nog, en met de bus of de trein

1723

02:18:04,487 --> 02:18:09,971

en onderweg al, die mensen zien het aan je kennelijk he, komen ze al naar je toe,

1724

02:18:09,971 --> 02:18:14,710

eh, you want a guide, which guide, guide, guide? Weet je wel, allemaal

1725

02:18:14,710 --> 02:18:15,990

Je ziet er Joods uit.

1726

02:18:15,990 --> 02:18:18,780

Ja, nou, kennelijk, ja. Maar dat vonden ze dus kennelijk in de

1727

02:18:18,780 --> 02:18:21,390

oorlog niet [grinnikt], daardoor mocht ik overal, mocht ik

1728

02:18:21,390 --> 02:18:21,390

Maar nu wel.

1729

02:18:21,390 --> 02:18:24,590

ja, ja [grinnikt] nu wel, dat je ouder wordt. [lacht] Gaat het

1730

02:18:24,590 --> 02:18:26,060

Polen zien het wel bij je [lacht]

1731

02:18:26,060 --> 02:18:29,930

blijkbaar, maar ze denken buitenlanders die naar de trein gaan, weet je wel, op

1732

02:18:29,930 --> 02:18:30,820

Precies

1733

02:18:30,820 --> 02:18:35,548

he, ook richting Auschwitz [lacht], dat je dan dus misschien, maar ja, dat hebben we dus

1734

02:18:35,548 --> 02:18:40,276

allemaal afgewezen met een gewoon eh, wel met een gids, met een groep daar, weet je wel,

1735

02:18:40,276 --> 02:18:44,897

daar kan je gewoon bij aansluiten. Maar die was, daar kon ik niks op aan te merken, op

1736

02:18:44,897 --> 02:18:49,787

die gids, die was werkelijk eh keurige, goed en die zei het, eh zonder versiering en gewoon

1737

02:18:49,787 --> 02:18:54,677

de feiten, heel goed, uitstekend. Maar ik had veel meer last met eh een aantal Nederlanders

1738

02:18:54,677 --> 02:18:58,170

die daar waren en zo en eh nou ja, ik weet het niet van allemaal.

1739

02:18:58,170 --> 02:18:58,480

Een pilsje drinken in Auschwitz.

1740

02:18:58,480 --> 02:19:03,796

Nja, nee, dat ook weer niet, maar zo, ik weet niet, een gi, dan stond je net in zo'n barak,

1741

02:19:03,796 --> 02:19:09,056

nou, bij wijze van spreken waar mijn grootmoeder dus eh misschien nog, ik zeg maar wat, want

1742

02:19:09,056 --> 02:19:14,259

ik, het zal waarschijnlijk niet, nog eens heel even in geweest is, en dan probeer je het op

1743

02:19:14,259 --> 02:19:19,518

je in te laten werken en dan komen ze op je af, zeggen ze van ja, eh, eh, me, eh, wat zullen

1744

02:19:19,518 --> 02:19:25,064

we geven, hoeveel geld zullen we geven aan, aan, aan de gids en eh allemaal van dat soort dingen,

1745

02:19:25,064 --> 02:19:30,438

weet je wel en, en ook de toeristen eromheen in de bus en zo, en allemaal geintjes er ook half

1746

02:19:30,438 --> 02:19:34,039

zo, ook om hun, om hun gevoelens van gene waarschijnlijk eh, he

1747

02:19:34,040 --> 02:19:34,440

SpSL?

1748

02:19:34,440 --> 02:19:39,574

maar niettemin is het verschrikkelijk, ik kan er niet tegen, en ook overal staan borden

1749

02:19:39,574 --> 02:19:44,885

van wilt u eh geen kinderen meenemen of geen eh geen foto's maken, nou ja, alles gebeurt

1750

02:19:44,885 --> 02:19:50,255

dus precies w, wat ze, waar ze tegen waarschuwen gebeurt en dan, zulke kleine kinderen mee,

1751

02:19:50,255 --> 02:19:55,920

foto's maken bij Arbeit macht Frei en andere plekken. Nou, ik, ik vond het echt weerzinwekkend

1752

02:19:55,920 --> 02:20:01,408

eh allemaal. Ik vond het verschrikkelijk. Maar toen hebben we dus een, met een auto, gehuurde

1753

02:20:01,408 --> 02:20:06,542

auto naar eh Sobibor gegaan en daar was helemaal niemand, hélemaal niemand. Toen waren

1754

02:20:06,542 --> 02:20:09,669

wij de enigen. Dat was werkelijk, ja, dat is echt een

1755

02:20:09,670 --> 02:20:12,680

Het is heel rustig daar.

1756

02:20:12,680 --> 02:20:18,417

een van de belangrijkste dagen van m'n leven geweest denk ik toch wel, ja. Ja. Is natuurlijk allemaal

1757

02:20:18,417 --> 02:20:24,322

zo pathetisch en eh, maar ja, het is heel raar, ja, als je er helemaal alleen bent, en eerst dat museumpje

1758

02:20:24,322 --> 02:20:29,948

gevonden. Ja, we konden dat helemaal niet vinden hoor, dat hele kamp niet, was ook nergens een bordje

1759

02:20:29,948 --> 02:20:35,629

he, nergens een bordje, dus we hadden dat plaatsje, met een, eindelijk een kaart gevonden. Welke kaart

1760

02:20:35,629 --> 02:20:41,478

we ook zochten, ook het, hier, stond het niet op. Eindelijk in Polen zelf, de aller, allergrootste kaart,

1761

02:20:41,478 --> 02:20:47,160

stond er dat dorpje Sobibor, maar ja, in dat dorpje zelf is natuurlijk helemaal niets te zien wat erop

1762

02:20:47,160 --> 02:20:52,898

wijst. En dat hadden we uit gereden en toen zagen we daar een donker bos, ik zeg, ja laten we maar weer

1763

02:20:52,898 --> 02:20:58,914

teruggaan, want er is helemaal niks hier. En er waren ook helemaal geen mensen op straat, helemaal niemand.

1764

02:20:58,914 --> 02:21:04,818

Op het laatst zagen we dan iemand staan en probeer je het in het Duits, half eh, Engels een paar woordjes,

1765

02:21:04,818 --> 02:21:10,500

en Kämpe, Sobibor, Kämpe. O ja, waar, en toen begreep-ie het opeens. En zegt-ie oh, wacht maar, hier

1766

02:21:10,500 --> 02:21:16,070

is m'n o, m'n vader, die stond dan, een oudere man, die gaat wel voor jullie uit rijden, dan kan

1767

02:21:16,070 --> 02:21:21,919

je achter hem aan rijden. Weet je wel? Toen achter hem aan gereden. Maar eerst dat museumpje toen bekeken

1768

02:21:21,919 --> 02:21:27,545

daar nou, maar door de muggen kon je het niet volhouden, moesten we er al weer gauw uit, want het was

1769

02:21:27,545 --> 02:21:28,660

zo, het was helemaal

1770

02:21:28,660 --> 02:21:28,660

Zo?

1771

02:21:28,660 --> 02:21:29,330

ja, toen wij erin waren

1772

02:21:29,330 --> 02:21:29,330

In het museum?

1773

02:21:29,330 --> 02:21:34,164

ja, een, ba, ja, is een barak he, een barakje, eigenlijk een eh, en wij eh, misschien was het, een

1774

02:21:34,164 --> 02:21:38,950

tijd lang was er helemaal niemand dus een, na een tijdje hoorde iemand dat wij daar beneden waren

1775

02:21:38,950 --> 02:21:43,637

en die kwam gestommeld van de trap af, deed een paar lichten aan en toen konden we kijken, maar

1776

02:21:43,637 --> 02:21:47,879

nou, het was gewoon, we hebben het geloof ik een kwartier, twintig minuten volgehouden

1777

02:21:47,880 --> 02:21:47,970

SpSL?

1778

02:21:47,970 --> 02:21:49,770

hélemaal vol

1779

02:21:49,770 --> 02:21:51,960

Ik ben daar in juni geweest

1780

02:21:51,960 --> 02:21:51,960

helemaal vol met muggen.

1781

02:21:51,960 --> 02:21:51,960

viel wel mee.

1782

02:21:51,960 --> 02:21:56,891

Ja, wanneer waren wij er? Ja, was met, met Pinksteren vroeg in het jaar, maar het was verschrikkelijk,

1783

02:21:56,891 --> 02:22:01,050

maar ik heb het van andere mensen ook gehoord wel eens. Nou ja, misschien toeval toen.

1784

02:22:01,050 --> 02:22:06,125

Maar hoe dan ook, maar toen hebben we die hele tocht gemaakt langs die borden die

1785

02:22:06,125 --> 02:22:10,700

daar zo staan he, die eh, die uitleg en die, wel netjes gedaan eigenlijk.

1786

02:22:10,700 --> 02:22:10,700

Ja.

1787

02:22:10,930 --> 02:22:16,594

En toen help, ja, wat ik zeg, pathetisch, we hadden een soort seringentak ergens afgehaald

1788

02:22:16,594 --> 02:22:22,510

en een kluit kluitje op een markt gekocht eh viooltjes, want er was niks te vinden, die hebben

1789

02:22:22,510 --> 02:22:28,300

we bij dat eh monument gelegd, weet je wel. Met een briefje eraan. Eh, van die dingen doe je

1790

02:22:28,300 --> 02:22:34,279

dan he. En toen bij die asheuvel, ja heb ik over in het boek geschreven, dat hebben meer mensen

1791

02:22:34,279 --> 02:22:40,069

geloof ik wel eens gehad, dat we er helemaal alleen waren, alleen stond er een enorm hert en

1792

02:22:40,069 --> 02:22:45,985

verder en het keek zo naar ons, maar die zag dat wij geen kwaad deden en ging toen rustig door

1793

02:22:45,985 --> 02:22:49,950

met grazen. En het was gewoon té mooi eigenlijk. En het was te

1794

02:22:49,950 --> 02:22:50,610

Het is er heel rustig.

1795

02:22:50,610 --> 02:22:57,053

het was te pasto, bijna té pastoraal. He? En je hoorde ook een koekoek, hoorde je nog. En ik zag

1796

02:22:57,053 --> 02:23:03,430

nog een eekhoorn, ja, dat was gewoon te gek. Het was echt eh, alles tegelijk en eh maar ik, toch

1797

02:23:03,430 --> 02:23:10,073

heb ik me nooit zo eh, ja, dicht bij m'n vader gevoeld als eh op die ogenblikken, dat is het rare,

1798

02:23:10,073 --> 02:23:15,720

dat is, dat is het rare. Eh en dat die, nu die steen er ligt, ja, dat vind ik toch eh

1799

02:23:15,720 --> 02:23:16,350

Daar ben je voor gaan zorgen?

1800

02:23:16,350 --> 02:23:19,400

daar ben ik toen voor gaan zorgen en toen lid geworden dus en toen is het

1801

02:23:19,400 --> 02:23:20,740

Lid van de Stichting Sobibor?

1802

02:23:20,740 --> 02:23:27,570

Wat zeg je? Lid geworden van de Stichting Sobibor natuurlijk. En toen die steen eh gedaan en toen eh

1803

02:23:27,570 --> 02:23:27,690

Daar ben je voor teruggeweest?

1804

02:23:27,690 --> 02:23:33,632

En zijn we een keer teruggeweest met een, een groepsreis, toen-ie er lag, weet je wel, de eerste

1805

02:23:33,632 --> 02:23:39,822

jaren dat-ie er lag. Zijn we met een groepsreis eh gegaan. En dat was ook een bijzondere en volkomen

1806

02:23:39,822 --> 02:23:45,764

andere ervaring natuurlijk. Het aller beste voor ons was natuurlijk dat we helemaal alleen waren

1807

02:23:45,764 --> 02:23:51,583

die eerste keer toch, maar die andere vond ik op een andere manier toch ook heel erg de moeite

1808

02:23:51,583 --> 02:23:57,463

waard en eh toen een aantal mensen leren kennen en zo. En eh, ze hadden ook, zoals ze dat doen,

1809

02:23:57,463 --> 02:24:03,282

zo mooi gedaan eh, een paar avonden georganiseerd en Rozette vertelde toen op zo'n avond ook

1810

02:24:03,282 --> 02:24:09,286

over allerlei Joodse gebruiken, he, die bij bepaalde dagen horen en dergelijke dingen en allemaal

1811

02:24:09,286 --> 02:24:15,043

in een prachtig kader gezet, dat was echt een eh bijzondere reis. En toen hebben we die steen

1812

02:24:15,043 --> 02:24:21,233

dus ook gezien. Ja. [zucht] En het rare is dat er een steen ligt, dat vind ik toch eh hoe onbeholpen

1813

02:24:21,233 --> 02:24:24,699

dat het ook is natuurlijk, maar toch. Dat er iets is he?

1814

02:24:24,700 --> 02:24:25,580

Tuurlijk.

1815

02:24:25,580 --> 02:24:30,917

En je, ook heb ik daar een kastje en daar kon je dingen in leggen over degene he? Die

1816

02:24:30,917 --> 02:24:36,379

je wilde gedenken en dan eh, heb ik een ding op papier gezet, een aantal dingen erover.

1817

02:24:36,379 --> 02:24:41,340

En dat daar in zo'n laatje gelegd. Ja, het rare is dat soort kleine dingetjes

1818

02:24:41,340 --> 02:24:43,600

Het is niet zo raar.

1819

02:24:44,150 --> 02:24:49,015

Nee, nee, maar dat, niemand zal het waarschijnlijk lezen ooit, maar het idee

1820

02:24:49,015 --> 02:24:53,240

dat het, dat je, ja, ik weet niet, dat je iets vastgelegd hebt he?

1821

02:24:53,240 --> 02:24:54,380

En daarna nog een heel boek eh

1822

02:24:54,380 --> 02:24:55,790

En nog een boek, ja.

1823

02:24:55,790 --> 02:24:55,790

het is niet mis! [lacht]

1824

02:24:55,790 --> 02:24:55,790

Nee. Nee.

1825

02:24:55,790 --> 02:24:57,560

Je bent toen door

1826

02:24:57,560 --> 02:24:58,730

En dat eh

1827

02:24:58,730 --> 02:25:00,620

Stichting Sobibor benaderd voor het Demjanjuk proces?

1828

02:25:00,620 --> 02:25:06,941

Ja. Toen eh, het was bij allemaal denk ik he, een brief gekregen eh, in een heel vroeg stadium

1829

02:25:06,941 --> 02:25:13,397

al. Eh dat dat eraan zat te komen, althans, het léék, toen was het nog onduidelijk of het echt

1830

02:25:13,397 --> 02:25:19,584

door zou gaan, maar als alles door zou gaan, als-ie werkelijk, daadwerkelijk uitgeleverd zou

1831

02:25:19,584 --> 02:25:25,906

worden en op het vliegtuig zou stappen, dan zou er misschien een proces komen en dan, voor het

1832

02:25:25,906 --> 02:25:32,429

geval dat het zou gaan gebeuren, of je er dan en dan heel voorzichtig allemaal gesteld, misschien

1833

02:25:32,429 --> 02:25:38,616

bereid bent eh, was om op te treden als zodanig en eh, nou ja, toen heb ik dus eh ja gezegd.

1834

02:25:38,616 --> 02:25:43,190

Ja. Meteen eigenlijk en toen hebben we die eerste bijeenkomst gehad.

1835

02:25:43,190 --> 02:25:43,190

In Delta Lloyd

1836

02:25:43,190 --> 02:25:43,190

In Amsterdam, ja. Ja.

1837

02:25:43,190 --> 02:25:43,960

En toen? Daar ben je geweest?

1838

02:25:43,960 --> 02:25:43,960

Ja, ja, ja.

1839

02:25:43,960 --> 02:25:46,070

ik weet niet wie er allemaal waren

1840

02:25:47,580 --> 02:25:49,600

En toen eh

1841

02:25:52,620 --> 02:25:59,378

ja, ja, toen ben ik er geweest, ja, en de, paar woordjes met die Walter ge, heb ik toen

1842

02:25:59,378 --> 02:26:06,136

even gepraat en ook met Nestler heel eventjes. En ik kreeg al meteen het gevoel dat eh,

1843

02:26:06,136 --> 02:26:12,040

er echt mensen waren, nou ja, die heel zorgvuldig eh en goed te werk gingen.

1844

02:26:12,700 --> 02:26:13,030

Integer.

1845

02:26:13,030 --> 02:26:18,421

Integer, ik had echt een heel, een ge, een gevoel van, nou, dat je hier in goede handen

1846

02:26:18,421 --> 02:26:23,690

was, bij die mensen althans. Dus hm, ja. Toen is het traject dus begonnen natuurlijk.

1847

02:26:23,690 --> 02:26:27,430

Ben je, kun je iets zeggen over wat het proces voor je betekent?

1848

02:26:27,430 --> 02:26:35,707

Nou, ik vind het natuurlijk ontzettend belangrijk, dat het gewoon simpelweg aan de orde wordt gesteld

1849

02:26:35,707 --> 02:26:43,410

en dat daardoor ook de moord op mijn vader natuurlijk eh behandeld wordt en, indirect, he, dat

1850

02:26:43,410 --> 02:26:51,278

het eh na al die jaren toch nog eh mensen eh de energie hebben gevonden en de moed [zucht] en de

1851

02:26:51,278 --> 02:26:59,145

tijd [zucht] om zich hier zo op te richten, daar zoveel tijd aan te besteden en dat, nou ja, wat

1852

02:26:59,145 --> 02:27:06,931

die andere mensen ook hebben gezegd natuurlijk, wat ik zo belangrijk vind dat het feit wat daar

1853

02:27:06,931 --> 02:27:13,160

gebeurd is nog op deze grondige wijze, zo grondig aan de orde wordt gesteld.

1854

02:27:13,160 --> 02:27:20,190

En juist in die tijd dat er zoveel mensen zijn die eh langzamerhand een beetje vergeten zijn wat er
gebeurd

1855

02:27:20,190 --> 02:27:26,957

is of gaan denken dat het niet écht gebeurd is en dat er nog geschriften worden gepubliceerd door, van

1856

02:27:26,957 --> 02:27:33,659

mensen die eh de gruwelijke moed hebben om eh dat in twijfel te trekken of te zeggen dat het allemaal,

1857

02:27:33,659 --> 02:27:40,426

nou, dat is zó ongehoord, dat hadden wij ons na de oorlog natuurlijk nooit kunnen voorstellen, dat dat

1858

02:27:40,426 --> 02:27:46,996

gebeurt, dat is de grootste klap die eh mensen ons ooit hebben gegeven, vind ik. Dat dat gebeurt. En

1859

02:27:46,996 --> 02:27:51,990

dat hele regimes zelfs, in Iran en zo waar ze de hele Holocaust eigenlijk eh

1860

02:27:51,990 --> 02:27:55,190

Nou, Iran is er niet mee begonnen, Polen had daar ook wel

1861

02:27:55,190 --> 02:27:56,200

Nou ja, goed.

1862

02:27:56,200 --> 02:27:56,710

SpSL? in

1863

02:27:56,710 --> 02:27:58,180

Nou ja. Ja.

1864

02:27:58,180 --> 02:27:58,620

vi, en de Sovjet Unie

1865

02:27:58,620 --> 02:27:59,270

Nee, zeker

1866

02:27:59,270 --> 02:27:59,330

SpSL?

1867

02:27:59,330 --> 02:28:01,100

zeker, nee, tuurlijk, ja, maar Iran nu dan ook, ja.

1868

02:28:01,100 --> 02:28:02,450

Ja. Zeker.

1869

02:28:02,450 --> 02:28:08,655

En dat soort eh, nou ja, dus, hoe dan ook, dat als tegenwicht tegen dit soort eh verschijnselen,

1870

02:28:08,655 --> 02:28:15,183

dat dit, zo'n proces op zo'n degelijke, rustige, grondige manier én de belangstelling die ervoor

1871

02:28:15,183 --> 02:28:21,518

is he, die dat eh versterkt. Die publiciteit is toch heel belangrijk en die artikelen in de Duitse

1872

02:28:21,518 --> 02:28:27,852

kranten bijvoorbeeld. Eh, die in het begin, nou ja, dat, die vind ik eh ontzettend belangrijk. Dat

1873

02:28:27,852 --> 02:28:34,058

dat allemaal zo is eh vastgelegd. En voor mij, was het nog een heel klein voor, nou ja, hoe noem

1874

02:28:34,058 --> 02:28:40,328

je dat, een klein eh triomfje, in die tijd van al die eh vraaggesprekjes al in de gang en eh voor

1875

02:28:40,328 --> 02:28:47,309

en na afloop, heb ik ook gesproken met eh een verslaggeefster van eh, Die Presse, dat is dé kwaliteitskrant

1876

02:28:47,309 --> 02:28:53,773

van eh Wenen, en daar was ik ook en ik hoopte al dat ik die eh ooit zou spreken, want Wenen was voor

1877

02:28:53,773 --> 02:28:59,978

mij natuurlijk wel belangrijk. En die heeft dat kennelijk wel opgepikt [slikt] en die heeft toen

1878

02:28:59,978 --> 02:29:06,183

eh, nou niet zo'n lang stuk hoor, maar wel bij, in de kop heeft ze mijn naam genoemd, maar die

1879

02:29:06,183 --> 02:29:13,099

v, over Hellmann en zo, el, en, en dat vind ik heel, dat ze v, iets vertelde over eh, over de achtergronden

1880

02:29:13,099 --> 02:29:19,369

in Wenen en zo en dat is eh voor mij natuurlijk juist door een Weense krant, is elk dingetje, ja,

1881

02:29:19,369 --> 02:29:25,769

dat eh betekent natuurlijk allemaal niets, maar elk klein dingetje om eh dit ongelooflijke, ja, eh,

1882

02:29:25,769 --> 02:29:28,290

wat er gebeurd is, toch vast te leggen.

1883

02:29:28,290 --> 02:29:33,890

Heb je zelf ook een statement gegeven? Dat kan ik me niet herinneren.

1884

02:29:33,890 --> 02:29:36,180

Ja, iedereen, of, althans, ja, ja.

1885

02:29:36,180 --> 02:29:36,980

Zonder stotteren.

1886

02:29:37,130 --> 02:29:38,680

[lacht] Ja, maar wel heel

1887

02:29:38,680 --> 02:29:39,400

[lacht] ik plaag.

1888

02:29:39,400 --> 02:29:45,212

heel on, onbeholpen. Het rare was, ik, ik had het heel erg in m'n hoofd, dat hadden ze gezegd tegen

1889

02:29:45,212 --> 02:29:50,852

ons, dan moesten we heel kort zijn, maar één of twee zinnetjes, alleen maar de naam en wat, voor

1890

02:29:50,852 --> 02:29:56,492

wie we kwamen. En toen bleek, uiteindelijk, dat het heel anders ging en dat de rechter het ook wel

1891

02:29:56,492 --> 02:30:01,729

half stimuleerde om eh veel meer te zeggen, we hebben allerlei hele, hele eh verhalen af te

1892

02:30:01,730 --> 02:30:02,080

Heel bijzonder.

1893

02:30:02,080 --> 02:30:07,755

heel bijzonder, het was heel onverwacht, maar ik weet nog dat ik het er met Max Pam het erover had en

1894

02:30:07,755 --> 02:30:13,373

die zei, ja, ik weet ook niet of het goed was en zo, en hij zei, ik zou het maar kort houden, ik zou

1895

02:30:13,373 --> 02:30:19,161

het kort houden als ik jou was, eh, zei die. En het rare is, daar heb ik me aan gehouden. Achteraf denk

1896

02:30:19,161 --> 02:30:24,892

ik dat het te kort is geweest. Achteraf denk ik, ik had het iets langer moeten doen. Maar het rare is,

1897

02:30:24,892 --> 02:30:30,567

je hebt ook je hebt, je mag natuurlijk nooit praten over gradaties in eh verdriet en ellende, maar ik

1898

02:30:30,567 --> 02:30:36,298

was daar ook zó, wat je daar hoorde, dat, er waren zulke onvoorstelbare verhalen van hele gezinnen en

1899

02:30:36,298 --> 02:30:40,850

families waar niemand meer, dan, daarbij vergeleken heb ik er maar twee verloren.

1900

02:30:40,850 --> 02:30:42,080

Nou ja!

1901

02:30:42,080 --> 02:30:46,703

Nee, maar het is onzinnig, maar het rare is, ik dacht, ja, om nou een heel, heel, het

1902

02:30:46,703 --> 02:30:51,599

hele verhaal, ja, wat moet ik al, wat, wat moet je vertellen en wat moet je niet vertellen

1903

02:30:51,599 --> 02:30:56,332

allemaal, ja, ik vond het heel moeilijk. Ik heb het vrij kort gehouden dus, maar ik ben

1904

02:30:56,332 --> 02:31:00,902

nog wel van plan, misschien een kort statement ook nog te, eh, heb ik ingestuurd, in

1905

02:31:00,902 --> 02:31:04,710

het Engels overigens, om na afloop, ik bedoel eh, als requisitoir. Hm.

1906

02:31:04,710 --> 02:31:04,960

Ja, ja.

1907

02:31:04,960 --> 02:31:10,113

Ja. [zucht] Maar goed, ja, ik heb altijd nog moeite, ook met Duits gehad. Heel erg. Ik

1908

02:31:10,113 --> 02:31:15,267

heb, de hele familie was natuurlijk [grinnikt] kwam er natuurlijk vandaan en ik heb me

1909

02:31:15,267 --> 02:31:20,421

altijd, nou, je hebt het begrepen waarom waarschijnlijk, dat ik nooit met Duitsland en

1910

02:31:20,421 --> 02:31:25,515

Oostenrijk eh ingelaten heb. Dus Duits heb ik me ook altijd volkomen van eh afgewend.

1911

02:31:25,515 --> 02:31:30,069

Dus het kost me nog altijd moeite, heel raar. Duits, eh, heel vervelend, ja.

1912

02:31:30,070 --> 02:31:35,640

Terwijl je het wel prettig vond bij de Duitse ambassadeur.

1913

02:31:35,640 --> 02:31:38,809

Ja, maar dat was een ontzettend aardige man, die sprak uitstekend Nederlands

1914

02:31:38,809 --> 02:31:41,687

tot onze, tot onze, fantastisch, die was er pas sinds augustus of zo.

1915

02:31:41,687 --> 02:31:44,190

En hij kon nu al eh, nou, het is werkelijk ongelooflijk. Ja.

1916

02:31:44,190 --> 02:31:48,320

Paul, we komen een beetje aan het end

1917

02:31:48,320 --> 02:31:48,630

Ja.

1918

02:31:48,630 --> 02:31:52,640

is er nog iets dat je het gevoel hebt dat we vergeten zijn?

1919

02:31:52,640 --> 02:31:52,640

Nou, ik zou het niet zo gauw weten, nee. Nee. Ik denk het niet.

1920

02:31:52,640 --> 02:31:52,640

Dank je wel.

1921

02:31:52,640 --> 02:31:52,640

Ja? Ik hoop dat je er wat mee

1922

02:31:52,640 --> 02:31:53,480

Ik, ik zorg dat er iemand een eh een shot van je, het cover van je boek bij je interview plaatst.

1923

02:31:53,480 --> 02:31:56,820

Oké. Ja. Goed.